

*Ochrana
socialistického
společenského vlastnictví
v hospodářském zákoníku*

Recenzováno: prof. JUDr. Petr Hájek
Stanislav Plíva

*Ochrana
socialistického
společenského vlastnictví
v hospodářském zákoníku*

UNIVERZITA KARLOVA • PRAHA 1988

Recenzoval: prof. JUDr. Petr Hajn, DrSc.

Ochrana
socialistického
společenského vlastnictví
v hospodářském zákoníku

OBSAH

Úvod	7
I. Pojetí úpravy ochrany socialistického společenského vlastnictví	11
II. Povinnosti vlastníka a správce z hlediska ochrany socialistického společenského vlastnictví	21
III. Obecná povinnost ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví	31
IV. Prevence v ochraně majetku v socialistickém společenském vlastnictví	37
A. Oznamovací povinnost	37
B. Povinnost zabránit škodě	42
C. Ochrana proti ohrožovacímu deliktu	47
V. Právo na vydání neoprávněně zadržované věci	49
A. Právo na vydání věci podle § 10 h. z.	50
B. Právo na vydání věci podle § 66 odst. 3 h. z.	57
C. Některé problémy související	66
VI. Právo na ochranu proti jinému neoprávněnému zasahování do vlastnického práva nebo do práva správy	71

ОГЛАВЛЕНИЕ

Вступление	7
I. Понимание регулирования охраны социалистической общественности	11
II. Обязанности собственника и управляющего с точки зрения охраны социалистической общественной собственности	21
III. Общая обязанность охраны имущества в социалистической общественной собственности	31
IV. Предупреждение по охране имущества в социалистической общественной собственности	37
A. Обязанность извещения	37
B. Обязанность предотвратить вред	42
B. Охрана по отношению к угрожающему деликту	47
V. Право на выдачу неправомерно удерживаемой вещи	49
A. Право на выдачу вещи согласно § 10 XK	50
B. Право на выдачу вещи согласно § 66 ч. 3 XK	57
B. Некоторые взаимосвязанные проблемы	66
VI. Право на охрану от других неправомерных вмешательств в право собственности или в право управления	71

INHALT

Vorwort	7
I. Auffassungen der Regelung des Schutzes sozialistischen Gemeinschaftseigentums	11
II. Pflichten von Eigentümer bzw. Verwalter hins. des Schutzes von sozialistischen Gemeinschaftseigentum	21

III. Allgemeine Pflicht zum Schutz von Vermögen im sozialistischen Gemeinschaftseigentum	31
IV. Prävention als Schutz von Vermögen im sozialistischen Gemeinschaftseigentum	37
A. Meldepflicht	37
B. Schadensverhütungspflicht	42
C. Schutz vor Gefährdungsdelikten	47
V. Recht auf Herausgabe einer unberechtigt zurückgehaltenen Sache	49
A. Recht auf Herausgabe gem. § 10 WiGB	50
B. Recht auf Herausgabe gem. § 66/3 WiGB	57
C. Einige verwandte Probleme	66
VI. Recht auf Schutz vor anderem unberechtigtem Eingreifen in das Eigentumsrecht oder in das Recht zur Verwaltung	71

ОГЛАВЛЕНИЕ

I. Предмет и предметная область исследования	11
II. Организация исследования и структура работы	17
III. Организация исследования и предметная область исследования	31
IV. Организация исследования по основным направлениям	37
A. Организация исследования	37
B. Организация исследования по основным направлениям	42
C. Организация исследования по основным направлениям	47
V. Организация исследования по основным направлениям	50
A. Организация исследования по основным направлениям	57
B. Организация исследования по основным направлениям	66
VI. Организация исследования по основным направлениям	71

ИНАЛТ

I. Aufgaben der Arbeit	11
II. Organisation der Arbeit	17
III. Organisation der Arbeit	31
IV. Organisation der Arbeit	37
A. Organisation der Arbeit	37
B. Organisation der Arbeit	42
C. Organisation der Arbeit	47
V. Organisation der Arbeit	50
A. Organisation der Arbeit	57
B. Organisation der Arbeit	66
VI. Organisation der Arbeit	71

ÚVOD

Hmotný majetek v socialistickém společenském vlastnictví, ve všech jeho formách (státní, družstevní a společenských a jiných socialistických organizací), tvoří materiální základnu socialistické společnosti. Jeho neustálý rozvoj a efektivní využívání představuje jednu z podmínek úspěšného plnění náročných a stále rostoucích úkolů hospodářské a sociální výstavby, které stojí před socialistickým státem, jednotlivými státními, družstevními, společenskými, jakož i ostatními socialistickými organizacemi. Socialistické společenské vlastnictví je nejen zdrojem síly společnosti jako celku, ale také zdrojem rozvoje osobního vlastnictví jednotlivých občanů a zvyšování jejich účasti na společenské spotřebě (srov. i § 123 a 124 o. z.), tedy zdrojem zvyšování životní úrovně obyvatelstva.

Tento zásadní význam socialistického společenského vlastnictví pro celkový rozvoj socialistické společnosti odůvodňuje její mimořádný zájem na zabezpečení ochrany všech forem socialistického společenského vlastnictví tak, aby nedocházelo k jeho zneužívání, poškozování a rozkrádání. V konečné fázi jde o to, aby majetek v socialistickém společenském vlastnictví byl plně, účelně a hospodárně využíván na základě souladu zájmů socialistických organizací se zájmy celospolečenskými a ke splnění úkolů státního plánu rozvoje národního hospodářství.

Ochrana majetku v socialistickém společenském vlastnictví slouží prakticky celý právní řád, většina právních odvětví. Vedle hospodářského práva zejména občanské právo, pracovní právo, zemědělskodružstevní právo, trestní právo, správní právo a finanční právo. Hospodářské právo jako celek a zejména hospodářský zákoník jako základní pramen právní úpravy společenských vztahů vznikajících při řízení a uskutečňování hospodářské činnosti socialistických organizací a jejich organizačních jednotek však zaujímají zvlášť významné místo. Je tomu tak proto, že hospodářský zákoník a k němu vydané prováděcí předpisy obsahují základní úpravu socialistického společenského vlastnictví, a to jak pokud jde o obecné otázky, tak i pokud jde o jednotlivé formy tohoto vlastnictví. Přitom každé právní odvětví, a tedy i hospodářské právo, upravuje problematiku ochrany socialistického společenského vlastnictví z jiných aspektů, odpovídajících jeho předmětu, povaze společenských vztahů jím upravovaných, jakož i jeho funkci.

Hospodářskoprávní problematice ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví nebyla zatím, přes její nesporný význam, věnována odpovídající pozornost. Jednotliví autoři se zabývají převážně ochranou

v souvislosti s jednotlivými formami socialistického společenského vlastnictví, a to z hlediska platné právní úpravy.¹⁾ Teoretickým otázkám a problémům obecné právní úpravy je věnována pozornost jen výjimečně. Přitom jejich správné řešení může nepochybně napomoci zdokonalení platné právní úpravy. To se neobejde bez alespoň základního obecného vymezení pojetí a funkcí ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví a důsledků, které z tohoto pojetí vyplývají pro vlastní právní úpravu v hospodářském zákoníku a v prováděcích předpisech.

V souvislosti s pracemi na zákoně o státním podniku, popř. dalších zákonech upravujících nově postavení ostatních podnikatelských subjektů (zemědělská družstva, nezemědělské družstevní organizace) se nikterak nesnižuje význam jasné, přehledné a potřebám praxe odpovídající úpravy ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví. Naopak roste se zvyšující se samostatností a odpovědností těchto socialistických organizací. Státní podniky budou mít nepochybně daleko větší ekonomický zájem na zvýšené ochraně práv, včetně práva správy majetku, s nímž budou podle zásad úplného chozrasčotu a samofinancování hospodařit. Obdobně to platí i o ochraně vlastnického práva nebo práva správy u družstevních organizací a podniků společenských organizací, popřípadě jiných organizací podnikatelského charakteru. Hospodářský zákoník musí všem těmto socialistickým organizacím poskytnout odpovídající právní prostředky pro takovou ochranu proti neoprávněným zásahům, včetně práva na náhradu způsobené majetkové újmy.

Zvýšená samostatnost státních podniků a jiných socialistických organizací při hospodaření s majetkem v socialistickém společenském vlastnictví bude patrně současně spojena se zvýšeným zájmem socialistické společnosti na tom, aby nebyla zneužívána, zejména aby byl zachován společenský charakter tohoto vlastnictví, jeho funkce. To se projevuje i v návrhu zákona o státním podniku, kde je zdůrazněno, že podnik může majetek, který mu byl svěřen, užívat a nakládat s ním v souladu se svým posláním a že hodnota kmenového jmění nesmí být odňata účelu, ke kterému byla určena (§ 12 odst. 2 a 3).

Cílem této práce, která vychází z právního stavu k 31. 8. 1987, je přispět ke splnění naznačeného požadavku. Práce je zaměřena jednak na základní obecné otázky zkoumané problematiky, jednak na rozbor platné právní úpravy obsažené v hospodářském zákoníku, popřípadě výjimečně i v prováděcích předpisech. Je třeba zdůraznit, že nechce a ani nemůže postihnout celou oblast platné právní úpravy hospodářskoprávní ochrany socialistického společenského vlastnictví. Zaměřuje se na vybrané otázky,

¹⁾ Čapek K.: *Správa národního majetku*, NČSAV, Praha 1961; Plíva S.: *Hospodaření s národním majetkem*, Orbis, Praha 1975.

zejména na prevenci a na specifické právní prostředky poskytované vlastníkovi a správci k ochraně jeho vlastnického práva a práva správy.

Závěry, ve které práce vyúsťuje, považuje autor za náměty pro další diskuse a pro práce na novelizaci hospodářského zákoníku.

PH *Právní ochrana majetku v socialistickém vlastnictví* může být určena východiskem názory vyjádřené ve článci *Hospodářské právní ochrana*. Mámi tu na mysli především práce V. Čapky, která se zabývá jak rozbořením platné právní úpravy, tak i obecně teoretickými otázkami, a to i ve vztahu k socialistickému společenskému vlastnictví. Jeho závěry považuji v základních směrech za pouzitelné i pro úpravu ochrany socialistického společenského vlastnictví v hospodářském zákoníku. Představuji však jen základ, který je nutné doplnit konkrétně se specifickou povahou socialistického společenského vlastnictví a s použitím teoretických poznatky o jeho povaze.¹⁾

Právní ochrana majetku v socialistickém společenském vlastnictví musí vycházet z podstaty tohoto vlastnictví a z jeho charakteristických rysů. Na prvním místě je třeba zdůraznit jeho společenskou povahu. Všechny právní formy socialistického společenského vlastnictví představují kolektivní způsob přisvojení společného úrodného původu na rozdíl od osobního a soukromého vlastnictví, které je svým podstatným způsobem individuálního přisvojení. Realizace socialistického společenského vlastnictví nastává jen k zabezpečení zájmů společnosti, která prostřednictvím vykonávacího vlastnického opatření, ale i jiných a dohod, především k zabezpečení zájmů společnosti jako celku, a to, také ochrana tohoto vlastnictví není jen věcí subjektu v konkrétním vlastnickém právu (socialistické organizace), ale také věcí celé společnosti.

Právní ochrana socialistického společenského vlastnictví musí v důsledku jeho vlastností dva cíle. Především musí zabezpečovat zachování jeho společenského charakteru jeho realizací v souladu se společenskými zájmy. Vyrazným rysem socialistického společenského vlastnictví ve všech jeho formách je jeho účelová, sociální vymezitelnost. Vlastnické právo je určitěmu účelovému přisvojení prostředků, aby takový subjekt mohl realizovat svoje úkoly ve společnosti, vyplývající předstírání z jeho předměti čin-

¹⁾ Jde především o práci *Vlastnictví a ochrana majetku*, Praha 1982, a zejména Úvahy o občanskoprávní ochraně vlastnictví, též a práce J. Čapky, Praha 1979.

²⁾ Čapek K.: *Společenské vlastnictví*, nakl. NČSAP, Praha 1981; Čapek K.: *Právní postavení socialistického vlastnictví*, Academia, Praha 1978; Čapek K.: *Předmět a systém socialistického hospodářského práva*, Academia, Praha 1981; Váňek J. a kol.: *Československé hospodářské právo*, Panorama, Praha 1979; Příloha B. *Hospodářství a národní majetek*, Orbis, Praha 1972, s.1.

I. POJETÍ ÚPRAVY OCHRANY SOCIALISTICKÉHO SPOLEČENSKÉHO VLASTNICTVÍ

Při úvahách o pojetí hospodářskoprávní úpravy ochrany socialistického společenského vlastnictví mohou být určitým východiskem názory vyjádřené ve starší literatuře občanskoprávní. Mám tu na mysli především práce V. Knappa,²⁾ který se zabýval jak rozbořem platné právní úpravy, tak i obecně teoretickými otázkami, a to i ve vztahu k socialistickému společenskému vlastnictví. Jeho závěry považuji v základních směrech za použitelné i pro úpravu ochrany socialistického společenského vlastnictví v hospodářském zákoníku. Představují však jen základ, který je nutné zejména konfrontovat se specifickou povahou socialistického společenského vlastnictví a s pozdějšími teoretickými poznatky o jeho povaze.³⁾

Právní úprava ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví musí vycházet z podstaty tohoto vlastnictví a z jeho charakteristických rysů. Na prvním místě je třeba zdůraznit jeho společenskou povahu. Všechny právní formy socialistického společenského vlastnictví představují kolektivní způsob přisvojování předmětů okolní přírody na rozdíl od osobního a soukromého vlastnictví, které je svojí podstatou způsobem individuálního přisvojování. Realizace socialistického společenského vlastnictví neslouží jen k zabezpečení zájmů subjektu, který bezprostředně vykonává základní vlastnická oprávnění, ale rovněž a dokonce především k zabezpečení zájmů společnosti jako celku. Proto také ochrana tohoto vlastnictví není jen věcí subjektu vykonávajícího vlastnické právo (socialistické organizace), ale také věcí celé společnosti.

Právní úprava ochrany socialistického společenského vlastnictví musí v důsledku toho sledovat dva cíle. Především musí zabezpečovat zachování jeho společenského charakteru, jeho realizaci v souladu se společenskými zájmy. Výrazným rysem socialistického společenského vlastnictví ve všech jeho formách je jeho účelové, sociální vymezení. Vlastnické právo je určitému subjektu přiznáváno proto, aby takový subjekt mohl realizovat svoje úkoly ve společnosti, vyplývající především z jeho předmětu čin-

²⁾ Jde především o práci *Vlastnictví v lidové demokracii*, Orbis, Praha 1952, a studii *Úvahy o občanskoprávní ochraně vlastnictví, Stát a právo II*, NČSAV, Praha 1957.

³⁾ Čapek K.: *Správa národního majetku*, NČSAV, Praha 1961; Čapek K.: *Právní postavení socialistických podniků*, Academia, Praha 1976; Čapek K.: *Předmět a systém československého hospodářského práva*, Academia, Praha 1984; Vaňek S. a kol.: *Československé hospodářské právo*, Panorama, Praha 1979; Plíva S.: *Hospodaření s národním majetkem*, Orbis, Praha 1975, aj.

nosti. To platí i v případě, že subjekt socialistického společenského vlastnictví vykonává svoje práva prostřednictvím jím zřízených organizací nebo prostřednictvím svých právně samostatných organizačních jednotek, tj. formou správy hmotného majetku.

Subjekt vlastnického práva má sice zásadně vždy právo věci držet, užívat je a nakládat s nimi, ale jen v souladu se svou konkrétní společenskou funkcí, se svými konkrétními společenskými úkoly. To má za následek, že rozsah uvedených oprávnění není neomezený. Subjektům vlastnického práva a práva správy nemůže být — vzhledem ke společenské povaze, významu a funkci věci tvořících předmět jejich vlastnictví — ponecháno na vůli, zda budou svoje základní oprávnění (mít věc u sebe, užívat ji, nakládat s ní a domáhat se ochrany) realizovat či nikoliv. Z tohoto hlediska je proto pro ochranu socialistického společenského vlastnictví důležité stanovení povinností subjektů vykonávajících vlastnické právo, tedy vlastníků a správců. Stejnou funkci plní i stanovení určitých omezení při výkonu základních vlastnických oprávnění, zejména při právních dispozicích.

Vedle toho musí právní řád poskytnout ochranu socialistickému společenskému vlastnictví jako právu konkrétního subjektu (státu, socialistické organizace). Tato ochrana sleduje zajištění možnosti vlastníka, popř. správce mít věc u sebe, užívat ji a nakládat s ní. Jde tedy o zabezpečení možnosti realizovat základní oprávnění tvořící obsah vlastnického práva. Takovou ochranu musí právní řád poskytovat zásadně každému vlastníkovi.

Druhou zvláštností socialistického společenského vlastnictví je skutečnost, že realizace základních oprávnění tvořících jeho obsah (právo držet, užívat a nakládat s věcí) se uskutečňuje ve značném rozsahu nepřímo prostřednictvím institutu správy hmotného majetku. Tento způsob je výlučný u státního vlastnictví. Podle § 64 odst. 1 h. z. jsou jednotlivé části národního majetku ve správě státních organizací.

Také pokud jde o vlastnictví společenských organizací, zejména těch nejdůležitějších, základní vlastnická oprávnění se rovněž ve značném rozsahu realizují prostřednictvím institutu správy hmotného majetku. Podle § 101 h. z. určují stanovy nebo opatření ústředních orgánů společenských organizací, jakým způsobem a v jakém rozsahu je svěřován organizačním složkám nebo orgánům těchto organizací, pokud mohou svým jménem nabývat práv a zavazovat se, do správy majetek společenské organizace, potřebný k plnění jejich úkolů. Pokud tedy stanovy společenské organizace přiznávají nižším organizačním složkám a orgánům právní subjektivitu, vykonávají tyto organizační složky a orgány základní vlastnická oprávnění k majetku společenské organizace jako správci svým

jménem. Kromě toho má vždy ve správě majetek organizace její hospodářské zařízení (§ 102 odst. 2 h. z.).

U družstevního vlastnictví se lze rovněž setkat s nepřímým výkonem základních vlastnických oprávnění prostřednictvím institutu správy hmotného majetku. Tak je tomu vždy u družstevního majetku, který slouží k plnění úkolů družstevního podniku, popř. jiné družstevní organizace zřízené vyšší družstevní organizací na základě zvláštních předpisů (§ 93 odst. 1 a § 95 odst. 2 h. z.). Kromě toho je družstevní majetek ve správě územních a oborových orgánů svazů družstev, pokud vystupují v hospodářských vztazích svým jménem (§ 78 odst. 3 a § 95 odst. 2 h. z.).

Lze tedy konstatovat, že institut správy hmotného majetku se vyskytuje u všech forem socialistického společenského vlastnictví, třebaže ne u všech ve stejné intenzitě. Jeho podstata spočívá v tom, že subjekt socialistického společenského vlastnictví sám (svým jménem) nerealizuje základní vlastnická oprávnění (věc držet, užívat ji a nakládat s ní), ale činí tak prostřednictvím jím zřízené organizace nebo prostřednictvím své organizační jednotky (složky) s právní subjektivitou, popř. orgánu s právní subjektivitou (§ 17 odst. 2 h. z.).

Pro postavení správce je přitom charakteristické, že:

- vystupuje svým jménem a pod vlastní odpovědností,
- právo hmotný majetek držet, užívat ho a nakládat s ním je nejen jeho oprávněním, ale současně i povinností vůči vlastníkovvi reprezentovanému příslušným nadřízeným orgánem,
- základní vlastnická oprávnění může realizovat jen v rozsahu, který odpovídá jeho povaze a úkolům, tedy v rozsahu potřebném ke splnění svých úkolů.

V literatuře se uvedený specifický rys zdůrazňuje především u státního vlastnictví a jeho obsahu.⁴⁾ Bylo však již ukázáno, že platná právní úprava s institutem správy hmotného majetku počítá i u vlastnictví družstevního a vlastnictví společenských a jiných socialistických organizací. Přitom v praxi je tato možnost využívána v poměrně značném rozsahu, zejména u větších společenských organizací, které se člení na řadu právně samostatných organizačních jednotek, popř. orgánů. Rozdíl mezi státním vlastnictvím na straně jedné a ostatními formami socialistického společenského vlastnictví na straně druhé spatřuji pouze v tom, že u státního vlastnictví je správa národního majetku výlučným způsobem výkonu základních vlastnických oprávnění, zatímco u ostatních forem se vyskytuje ve větším či menším rozsahu i tzv. přímý výkon vlastnického práva, kdy subjekt tohoto práva (např. družstvo) sám realizuje svá oprávnění a plní povin-

⁴⁾ Čapek K.: *Správa národního majetku*, NČSAV, Praha 1961, str. 109 a násl.; Plíva S.: *Hospodaření s národním majetkem*, Orbis, Praha 1975, str. 15.

nosti.⁵⁾ Uvedená zvláštnost, projevující se ve všech formách socialistického společenského vlastnictví, vyvolává potřebu brát při obecné úpravě ochrany socialistického společenského vlastnictví v úvahu také ochranu práva vykonávat svým jménem základní vlastnická oprávnění na základě práva správy hmotného majetku, tedy ochranu práva správy.

Ve všech uvedených případech však správa hmotného majetku nevyčerpává obsah socialistického společenského vlastnictví. Ten totiž nelze redukovat jen na zmíněná základní vlastnická oprávnění. Na realizaci socialistického společenského vlastnictví se vedle organizací (organizačních jednotek), které mají hmotný majetek ve správě, podílejí i jiné orgány subjektu vlastnického práva, orgány nadřízené organizaci (organizační jednotce), která má hmotný majetek ve správě. U nich jde především o oprávnění a povinnost řídící a kontrolní povahy (svěřovat majetek do správy, řešit spory o správu, vymezovat práva a povinnosti, kontrolovat plnění povinností apod.).

Z uvedených, velmi obecných a současně stručných úvah o zvláštnostech socialistického společenského vlastnictví a jeho realizace vyplývají pro zkoumanou problematiku právní úpravy jeho ochrany v hospodářském zákoníku určité obecné závěry, které lze stručně vyjádřit takto:

1. Právní úprava ochrany socialistického vlastnictví musí zajišťovat nejen zájem subjektů vlastnického práva na nerušené realizaci jeho obsahu, zejména základních vlastnických oprávnění, ale také zájem společnosti na plném, účelném a hospodárném využívání hmotného majetku v tomto vlastnictví. Proto hospodaření s tímto majetkem, jeho využívání a ochrana, nemohou být ponechány jen v dispozici subjektů socialistického vlastnictví a organizací (organizačních jednotek) vykonávajících základní vlastnická oprávnění. Tyto subjekty musí být zásadně povinny majetek v socialistickém společenském vlastnictví chránit.

2. Obecně, pro všechny formy socialistického společenského vlastnictví, by měla právní úprava poskytnout ochranu nejen subjektivního vlastnického práva, ale také práva správy hmotného majetku jako právní formy výkonu základních vlastnických oprávnění.

3. Povinnost chránit majetek v socialistickém společenském vlastnictví by se měla vztahovat nejen na socialistické organizace a jejich organizační jednotky, vykonávající základní vlastnická oprávnění, ale také na jejich nadřízené orgány. Přitom konkrétní podoba této povinnosti musí odpovídat postavení a funkci nadřízených orgánů při realizaci socialistického společenského vlastnictví, i s přihlédnutím ke zvláštnostem jeho jednotlivých forem.

⁵⁾ Vaněk S. a kol.: *Československé hospodářské právo*, Panorama, Praha 1979, str. 117.

» Z hlediska hospodářského práva, zejména pak hospodářského zákoníku, lze ochranu majetku v socialistickém společenském vlastnictví chápat ve dvojím smyslu:

a) V širším smyslu jde o stanovení určitých povinností, popř. určitých omezení oprávnění vlastníků a správců v zájmu společenské povahy a funkce tohoto vlastnictví. Cílem je zabezpečit, aby vlastníci a správci využívali svoje oprávnění v souladu s celospolečenskými zájmy, se svojí společenskou funkcí. Jde o to, aby věci v socialistickém společenském vlastnictví byly plně, účelně a hospodárně vlastníky a správci využívány, aby nedocházelo k jejich zneužívání, poškozování a rozkrádání. Přitom omezení mohou být různého druhu. Především se může jednat o stanovení podmínek pro hospodaření s majetkem, včetně podmínek pro právní dispozice s ním. Jinou formu omezení představuje podmínění účinnosti dispozice schválením příslušného orgánu. Vyloučeny nejsou ani sankce postihující subjekty neplnící stanovené povinnosti.

Stanovení povinností a omezení vyjadřuje statický aspekt péče o majetek v socialistickém společenském vlastnictví. Chápání ochrany pouze z tohoto hlediska by však bylo nutně jednostranné, a proto i nesprávné. Pojetí ochrany a její právní vyjádření v hospodářském zákoníku musí respektovat i aspekt dynamický, vyjadřující úsilí o stálý rozvoj socialistického národního hospodářství. Takový rozvoj vyžaduje ve všech oblastech inovace, které jsou spojeny s hospodářským rizikem, s možností vzniku dílčích ztrát.^{5a)} Ztráty se pak mohou jevit jako důsledek porušení řádné péče při ochraně majetku v socialistickém společenském vlastnictví. Právní úprava musí zabezpečit jak využití a ochranu majetku, tak i možnost vlastníků a správců podstupovat podnikatelské riziko. Povinnosti vlastníků a správců musí být proto stanoveny nikoliv úzce ochrannářsky, ale tak, aby nebylo vyloučeno jednání, které by mohlo vést ke vzniku rozumných, přiměřených ztrát. Tedy aby stanovené povinnosti nevykloučovaly žádoucí rizikové rozhodování socialistických organizací.

b) V užším smyslu pak jde o úpravu prostředků poskytovaných vlastníkov i a správci k ochraně jeho vlastnického práva a práva správy. Jsou to jednak speciální prostředky poskytované jen vlastníkov i a správci, jednak jiné prostředky směřující k ochraně každého, kdo byl ve svých právech poškozen v nejširším slova smyslu.⁶⁾ Do první skupiny patří právo vlastníka a správce domáhat se vydání věci neoprávněně zadržované a právo na ochranu proti jinému neoprávněnému zasahování do

^{5a)} Hajn P.: *Efektivnost hospodářského práva*, Univerzita J. E. Purkyně, Brno 1980; Hajn P.: *Hospodářskoprávní odpovědnost a vědeckotechnické riziko*, AÚ Brunensis, 18/1975; Hajn P.: *Hospodářské právo a riziko*, Hospodářské noviny, 43/1974.

⁶⁾ Knapp V.: *Úvahy o občanskoprávní ochraně vlastnictví*, Stát a právo II, NČSAV, Praha 1957, str. 38—39.

vlastnického práva nebo práva správy. Prostředky druhé skupiny pak jsou založeny na odpovědnosti ve vztazích mezi socialistickými organizacemi, a to za škodu, za vady plnění, za prodlení a za neoprávněný majetkový prospěch.

Stejně jako v jiných právních odvětvích a v celém našem právním řádu, musí také hospodářskoprávní ochrana socialistického společenského vlastnictví sledovat především preventivní funkci. Výrazně se projevuje, zejména pokud jde o ochranu v širším smyslu, tedy z hlediska stanovení povinností, omezení, podmínek pro dispozice. Ve všech těchto případech jde o to zabezpečit, aby socialistické společenské vlastnictví nebylo narušováno ve vztahu ke společnosti co do své sociální funkce. Prvky prevence se však projevují také v úpravě ochrany socialistického společenského vlastnictví v užším smyslu, ve smyslu ochrany oprávnění konkrétního vlastníka a správce. Platí to především, pokud jde o prostředky založené na hospodářskoprávní odpovědnosti ve vztazích mezi socialistickými organizacemi.

Druhou základní funkcí hospodářskoprávní úpravy ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví musí být funkce reparační. Tu sledují především výše zmíněné speciální prostředky ochrany vlastnického práva a práva správy a také prostředky založené na hospodářskoprávní odpovědnosti. Jestliže už dojde k porušení socialistického společenského vlastnictví, je úkolem právní úpravy zabezpečit obnovení porušeného právního vztahu, a to buď uvedením do původního stavu, nebo poskytnutím peněžité náhrady. Lze plně souhlasit s V. Knappem, že ochrana vlastnictví směřuje v první řadě k reparaci porušeného právního vztahu.⁷⁾ Současně mám za to, že nelze pro hospodářskoprávní ochranu socialistického společenského vlastnictví tak jednoznačně tvrdit, že by v ní represivní prvek téměř zcela ustupoval do pozadí.⁸⁾ Již zmíněné zvláštnosti socialistického společenského vlastnictví a jeho realizace a závěry z toho vyvozené pro právní úpravu ochrany tohoto vlastnictví mě vedou k přesvědčení, že v této úpravě musí hrát přiměřenou a nikoliv zcela zanedbatelnou úlohu také prvek represe, postihu (sankce) toho subjektu, který porušil svoje povinnosti ke škodě majetku v socialistickém společenském vlastnictví.

Prvek represe se výrazně prosazuje u odpovědnosti za vady plnění a odpovědnosti za prodlení, které nesporně slouží k ochraně oprávnění konkrétního vlastníka nebo správce. Má podobu především majetkových sankcí ve smyslu hospodářského zákoníku. Kromě toho má prvek represe v určitém rozsahu místo také při porušení povinností ze strany vlastníka

⁷⁾ Knapp V.: *Úvahy o občanskoprávní ochraně vlastnictví, Stát a právo II*, NČSAV, Praha 1957, str. 45.

⁸⁾ Knapp V.: *Cit. dílo*, str. 44.

nebo správce ve vztahu ke společnosti a jejímu zájmu na zachování společenského charakteru socialistického společenského vlastnictví a jeho realizaci v souladu se společenskými zájmy (např. pokuty podle § 33 vyhl. č. 90/1984 Sb., o správě národního majetku, hospodářské pokuty podle § 384a h. z.).

Současně považují za nutné zdůraznit, že nemíním nijak prvek represe v právní úpravě ochrany socialistického společenského vlastnictví přeceňovat. Základními funkcemi musí být prevence a reparace. Celá právní úprava musí být konstruována tak, aby vedla socialistické organizace a jejich organizační jednotky k předcházení porušování socialistického společenského vlastnictví, k předcházení poškozování hmotného majetku tvořícího jeho předmět, a to jak ve vztahu ke společnosti, tak i ve vztahu mezi jednotlivými organizacemi a organizačními jednotkami. Pokud pak k porušení dojde, musí právní úprava zabezpečit reparaci právního vztahu, ale v závažnějších případech také postih subjektu, který svoje povinnosti porušil.

Přitom je třeba mít na zřeteli, že sankce mohou účinně přispět k ochraně socialistického společenského vlastnictví za podmínky, že budou vhodně promítnuty do hmotné zainteresovanosti organizací, dílčích pracovních kolektivů a jednotlivých pracovníků a členů, včetně uplatňování náhrady škody vůči pracovníkům a členům. To však již není předmětem této práce a nemůže být upraveno v hospodářském zákoníku. Jde o problematiku, která by měla být upravena na odpovídající úrovni v předpisech o finančním (peněžním) hospodaření socialistických organizací a v předpisech pracovněprávních.

Při obecných úvahách o pojetí hospodářskoprávní úpravy ochrany majetku v socialistickém vlastnictví se nelze vyhnout otázce, zda a popřípadě jaké důsledky mohou pro toto pojetí mít změny, které přinese přestavba hospodářského mechanismu ČSSR. Zejména pak připravovaný zákon o státním podniku, jehož návrh byl zveřejněn k diskusi dne 18. 7. 1987. Z jeho jednotlivých ustanovení mají pro sledovanou problematiku zásadní význam ta, která upravují vztah státního podniku k majetku, s nímž hospodaří. Tento vztah lze zatím charakterizovat takto:

1. Majetek, s nímž státní podnik hospodaří, je v socialistickém celospolečenském vlastnictví a je národním majetkem (§ 3 odst. 1). Vzhledem k tomu, i když to v návrhu zákona není řečeno výslovně, subjektem vlastnického práva je socialistický stát (viz čl. 8 ústavy a § 64 odst. 1 h. z.).
2. Státnímu podniku je majetek svěřován (§ 12 odst. 1) k provozování podnikatelské činnosti, již je třeba rozumět jednak činností hospodářskou, jednak činností sociální (§ 2 a část IV.) a která představuje poslání podniku.
3. Státní podnik je oprávněn svěřený majetek užívat a nakládat s ním

v souladu se svým posláním. Toto jeho právo může být omezeno jen v případech stanovených zvláštními předpisy. Hodnota kmenového jmění nesmí být odňata účelu, ke kterému byla určena a který vyplývá ze základního předmětu podnikání (činnosti), vymezeného ve statutu (§ 10 a § 12 odst. 2 a 3). Je tedy rozsah práv státního podniku užívat svěřený národní majetek a nakládat s ním vymezen úkoly (posláním) podniku, popřípadě omezeními podle zvláštních předpisů.

4. Státní podnik je nejen oprávněn užívat svěřený národní majetek a nakládat s ním, ale současně povinen tento majetek rozmnožovat, zkvalitňovat, plně, účelně a hospodárně využívat a chránit (§ 3 odst. 3).

5. Zakladatel, tj. ústřední orgán státní správy nebo národní výbor, je za podmínek stanovených zákonem (§§ 17, 18, 19 a 71) oprávněn disponovat s národním majetkem, s nímž státní podnik hospodaří.

Jestliže konfrontujeme navrženou úpravu vztahu státního podniku k majetku, s nímž hospodaří, s dosavadní úpravou státního socialistického vlastnictví a správy národního majetku, zjišťujeme, že v základním obecně teoretickém pojetí nejsou tyto úpravy v rozporu. Majetek, s nímž státní podnik hospodaří, je národním majetkem ve vlastnictví státu. Státní podnik k němu má práva a povinnosti, jejichž souhrn je obsahem institutu správy hmotného národního majetku. Práva státního podniku jsou současně jeho povinnostmi. Rozsah práv a povinností je dán posláním, tj. úkoly podniku a zájmem společnosti na tom, aby podniku svěřený národní majetek co nejlépe sloužil k uspokojování potřeb v socialistické společnosti výroby, pracemi a službami a k zabezpečení ekonomického a sociálního rozvoje pracovního kolektivu podniku. Výslovně je stanovena povinnost státního podniku svěřený národní majetek chránit.

Formulace příslušných ustanovení návrhu zákona o státním podniku je nepochybně v mnoha směrech odchylná od formulace současné právní úpravy státního vlastnictví a správy národního majetku v hospodářském zákoníku. Zejména se návrh vyhýbá dikci, která by výslovně stanovila, že majetek podniku je ve vlastnictví státu a že ho podnik má svěřený do správy. Z toho, co bylo výše uvedeno, však podle mého názoru vyplývá, že jde o rozdíly pouze formálního charakteru. Ze základního, obecně teoretického hlediska nelze vztah státního podniku k majetku, s nímž hospodaří, resp. provozuje podnikatelskou činnost, označit jinak než jako správu hmotného národního majetku ve vlastnictví socialistického státu.

Tím nemá být řečeno, že lze zcela ztotožnit správu národního majetku státním podnikem podle návrhu zákona a správu národního majetku jinou státní organizací. V obecné charakteristice a zejména ve vlastní právní úpravě správy národního majetku bude nutno promítnout výrazně samostatnější postavení státního podniku a důsledky samofinancování a socialistické samosprávy. Mám však za to, že to nebude mít vliv na zásadní

obecné pojetí úpravy ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví, a to nejen z hlediska konkrétního práva vlastníka a správce, ale i z hlediska zájmu společnosti na tom, aby vlastnické právo i právo správy (včetně práva správy národního majetku státním podnikem) bylo realizováno v souladu se společenskými zájmy, s jeho společenskou funkcí. Při zvýšené samostatnosti státních podniků poroste i jejich odpovědnost za řádnou realizaci socialistického společenského vlastnictví, za to, že se svěřeným národním majetkem nebudou nakládat v rozporu se zájmy státu a celé společnosti. Je samozřejmé, že definitivní závěry v tomto směru bude možné udělat až podle výsledků diskuse o návrhu zákona o státním podniku a na základě jeho přijatého znění.

Vlastnické právo v socialistickém společenském vlastnictví byla vyvíjena nejen z zabezpečení potřeb subjektu vlastnického práva nebo práva správy, ale také z zabezpečení zájmů a potřeb celé společnosti. Proto socialistická legislativa vykonává jak vlastnické právo, ať již jako vlastníka, nebo správu, musí mít právním rámcem stanoven nejen oprávnění, ale také povinnosti. Správně stanoveno těchto povinností, jejich reálnost a současně dosažení jejich dochování jsou podmínkou se zvlášť důležitých předpokladů potřebné ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví a realizace jeho společenské povahy a funkce.

Právo státního podniku v čl. V zámeš hospodářských právních vztahů stanoví, že státní socialistické organizace jsou povinny pečovat o to, aby majetek v socialistickém společenském vlastnictví byl správně a účinně a hospodárně využíván, aby rozvíjen a časem obnovován. Jde o obecnou zásadu, která se má promítnout do hospodářského zákona a prováděcích předpisů a která musí být realizována při řešení všech právních a správních otázek z oblasti hospodářského práva. Jde o to, jakým způsobem a podle jakých zásad tato zásada v občanském zákoníku a socialistickém společenském vlastnictví, vztahující se ke správě nebo k tomu, jakým způsobem se státní podniky, které jsou hospodářsky samostatné, musí vzhledem k tomu, že jsou samostatnými subjekty socialistického společenského vlastnictví, zachovávat. Rozhodli se za rozšíření práva úpravy vlastnictví a jeho ochrany zvlášť. Příkladem nám naopak, že by měl být abstraktně vyjádřen obsah vlastnického práva v tom směru, že by bylo státní podniky právo vše užívat, nakládat s ním atd.²⁾ Jde o stanovění základních obsahů práva a povinností všech socialistických organizací a jejich státních podniků, jakým způsobem vlastnické právo tedy vykonávají a jakým způsobem jinými právy a povinnostmi. Jde o to, aby hospodářský zákon a zákon o socialistickém společenském vlastnictví v majetku a v správě mají všechny

²⁾ Hospodářský zákoník — Právník, Pankrác, Praha 1960, str. 15.

³⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Orbis, Praha 1960 str. 37.

II. POVINNOSTI VLASTNÍKA A SPRÁVCE Z HLEDISKA OCHRANY SOCIALISTICKÉHO SPOLEČENSKÉHO VLASTNICTVÍ

Již v kapitole věnované obecnému pojetí právní úpravy ochrany socialistického společenského vlastnictví byl zdůrazněn a odůvodněn význam stanovení povinností socialistických organizací, popř. jejich organizačních jednotek vykonávajících základní vlastnická oprávnění, a rámce, ve kterém se tato realizace vlastnického práva může pohybovat. Obecně jde o to, že je třeba zajistit, aby majetek v socialistickém společenském vlastnictví byl využíván nejen k zabezpečení potřeb subjektu vlastnického práva nebo práva správy, ale také k zabezpečení zájmů a potřeb celé společnosti. Proto socialistická organizace vykonávající vlastnické právo, ať již jako vlastník, nebo správce, musí mít právním řádem stanovena nejen oprávnění, ale také povinnosti. Správné stanovení těchto povinností, jejich reálnost a současně důsledné jejich dodržování jsou jedním ze zvlášť důležitých předpokladů potřebné ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví z hlediska jeho společenské povahy a funkce.

Hospodářský zákoník v čl. V zásad hospodářskoprávních vztahů stanoví, že všechny socialistické organizace jsou povinny pečovat o to, aby majetek v socialistickém společenském vlastnictví byl plně, účelně a hospodárně využíván, stále rozmnožován a všemožně chráněn. Jde o obecnou zásadu, která se má promítnout do hospodářského zákoníku a prováděcích předpisů a která musí být realizována při přípravě, projednávání a schvalování norem hospodářského práva, jakož i při jejich interpretaci a aplikaci.⁹⁾ Konkretizace této zásady v obecných ustanoveních o socialistickém společenském vlastnictví, vztahujících se na všechny jeho formy, však chybí. Souvisí to zřejmě s tím, že hospodářský zákoník vůbec neupravuje obecně obsah socialistického společenského vlastnictví. Považuji to za nedostatek právní úpravy vlastnictví a jeho ochrany zvlášť. Přitom nemám na mysli, že by měl být abstraktně vymezen obsah vlastnického práva v tom smyslu, že by bylo vlastníkově přiznáno právo věc užívat, nakládat s ní atd.¹⁰⁾ Jde o stanovení základních obecných práv a povinností všech socialistických organizací a jejich organizačních jednotek vykonávajících vlastnické právo, tedy vlastníků a správců. Jinými slovy vyjádřeno, jde o to, aby hospodářský zákoník stanovil, že socialistické organizace, které mají majetek ve vlastnictví a ve správě, mají obecně

⁹⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Panorama, Praha 1986, str. 18.

¹⁰⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Orbis, Praha 1965, str. 37.

určitá oprávnění a povinnosti, a aby tato oprávnění a povinnosti upravil.

Současná právní úprava v hospodářském zákoníku stanoví oprávnění a povinnosti při výkonu socialistického společenského vlastnictví pouze v souvislosti s jeho jednotlivými formami. Nejobsáhlejší je úprava u státního vlastnictví (§ 66 h. z.), na kterou ještě navazuje prováděcí vyhláška č. 90/1984 Sb., o správě národního majetku. U družstevního vlastnictví stanovení povinností organizací při jeho výkonu v podstatě chybí. Ustanovení § 96 je z tohoto hlediska nedostatečné, neboť obsahuje pouze omezení oprávnění družstevních organizací nakládat s družstevním majetkem. Obsahově sice poněkud bohatší, ale rovněž nedostatečné je ustanovení § 105 odst. 1 pro majetek ve vlastnictví společenských organizací. Přitom úprava povinností družstevních organizací v závazných směrnících svazů družstev a Ústřední rady družstev vydaných podle § 87 odst. 1 h. z. a ve směrnících ústředních orgánů společenských organizací nemá povahu obecně závaznou vzhledem k tomu, že tyto směrnice nejsou právními předpisy (srov. k tomu čl. 80 a 139 zák. č. 143/1968 Sb., o československé federaci).

Povinnosti státních organizací při správě národního majetku jsou upraveny především v § 66 h. z. Z tohoto ustanovení ve spojení s § 9 vyhlášky č. 90/1984 Sb., o správě národního majetku, lze vyvodit, že každá státní organizace, která má ve správě národní majetek (stejně i organizační jednotka státní organizace vystupující v hospodářských vztazích svým jménem a vykonávající správu národního majetku — srov. k tomu § 64 odst. 2 poslední věta h. z.), má tyto povinnosti:

- evidovat národní majetek (včetně povinnosti ho zjistit, sepsat a ocenit), a to podle zvláštních předpisů, pokud není stanoveno jinak,
- postarat se podle zvláštních předpisů o zápis vlastnického práva státu a práva správy státní organizace, popř. výkonu správy organizační jednotkou v evidenci nemovitostí u příslušného orgánu geodézie,
- pečovat o udržování a zachování národního majetku,
- pečovat o zlepšování a rozšiřování národního majetku,
- pečovat o plné využití národního majetku k plnění svých úkolů,
- postarat se, aby národní majetek, který je pro ni přebytný nebo neupotřebitelný, byl využit jinde, popř. aby s ním bylo naloženo co nejúčelněji,
- provádět soustavně a důsledně všechna opatření potřebná k ochraně národního majetku a používat k tomu účelu všechny právní prostředky,
- povinnosti stanovené zvláštními předpisy.

Uvedené povinnosti jsou dostatečně vyčerpávající a směřují k zabezpečení řádné realizace základních obecných vlastnických oprávnění (mít věc u sebe, užívat ji, nakládat s ní a domáhat se ochrany proti neopráv-

něným zásahům). Jejich řádné plnění podle podmínek stanovených prováděcí vyhláškou o správě národního majetku (např. pokud jde o nakládání s národním majetkem přebytným a neupotřebitelným) nebo podle zvláštních předpisů (např. podle předpisů o operativní evidenci, účetnictví, inventarizaci hospodářských prostředků, hospodaření s nevyužitými zásobami apod.) představuje významnou prevenci, pokud jde o ochranu národního majetku z hlediska nejen spravující státní organizace, ale i celé společnosti.

Nelze pochybovat o tom, že stejné povinnosti jako státní organizace při správě národního majetku mají také družstevní organizace, a to jak jako vlastníci (lidová družstva, společné zemědělské podniky, svazy družstev a Ústřední rada družstev), tak i jako správci družstevního majetku (družstevní podniky, územní a oborové orgány svazů družstev vystupující v hospodářských vztazích svým jménem). To také nachází výraz v závazných směrnících svazů družstev a Ústřední rady družstev upravujících hospodaření s družstevním majetkem. I přes určité dílčí rozdíly lze konstatovat, že platné závazné směrnice vyšších družstevních organizací jsou z hlediska povinností družstevních organizací téměř totožné s úpravou povinností státních organizací v hospodářském zákoníku a v prováděcí vyhlášce o správě národního majetku. Proto podle mého názoru nic nebrání tomu, aby stanovení uvedených obecných povinností bylo v úpravě hospodářského zákoníku rozšířeno také na všechny družstevní organizace, pokud jde o hospodaření s družstevním majetkem.

Pro majetek ve vlastnictví společenských organizací jsou v § 105 odst. 1 stanoveny dvě povinnosti. Především je to povinnost organizace i všech jejích organizačních složek, orgánů a hospodářských zařízení majetek co nejhospodárněji využívat. Z §§ 98, 101 a 103 vyplývá, že jde o využívání k plnění úkolů těchto organizací a organizačních jednotek. Druhou výslovně stanovenou povinností je povinnost majetek všemožně chránit. Také pro společenské organizace, jejich organizační jednotky vystupující samostatně v hospodářských vztazích a hospodářská zařízení by měly být v hospodářském zákoníku stanoveny další povinnosti, obdobně jako je tomu u státních organizací. Zatím jsou tyto povinnosti stanoveny ve směrnících ústředních orgánů společenských organizací, a to ne vždy odpovídajícím způsobem a v potřebném rozsahu. Základ právní úpravy povinností při výkonu vlastnictví společenských organizací by měl být v hospodářském zákoníku. Na tuto obecnou úpravu by mohla navazovat podrobnější úprava ve směrnících ústředních orgánů jednotlivých společenských organizací. Ta by mohla současně respektovat zvláštnosti vyplývající z povahy organizace, organizační jednotky nebo hospodářského zařízení.

Na základě provedeného rozboru právní úpravy povinností socialistic-

kých organizací při výkonu socialistického společenského vlastnictví docházím k závěru, že úprava podle hospodářského zákoníku je celkově nedostatečná. Vykazuje neodůvodněné rozdíly mezi jednotlivými formami a je neúplná. Přitom základní obecné povinnosti organizací by měly být stejné a jako takové upraveny v obecných ustanoveních hospodářského zákoníku o socialistickém společenském vlastnictví.

Za obecné povinnosti lze považovat povinnost majetek, který má organizace, popř. organizační jednotka ve vlastnictví nebo ve správě, evidovat, pečovat o jeho údržbu a zachování, o účelné a plné využití v souladu s úkoly a předmětem činnosti organizace (organizační jednotky), o využití majetku přebytkového a neupotřebitelného, popř. o jiné účelné naložení a o ochranu majetku s využitím všech právních prostředků. Naproti tomu povinnost majetek zlepšovat a rozšiřovat by patrně neměla být jako obecná povinnost organizací stanovena. Především lze mít vůbec pochybnosti, zda zlepšování a rozšiřování majetku má být ukládáno jako právní povinnost. V žádném případě však nemůže mít taková povinnost obecnou povahu. Mám za to, že ji nelze ukládat společenským organizacím, ani všem státním rozpočtovým organizacím.

Jak již bylo uvedeno, na obecnou úpravu v hospodářském zákoníku by mohla v případě potřeby navazovat úprava povinností organizací podle jednotlivých forem socialistického společenského vlastnictví, ať již v hospodářském zákoníku, nebo v prováděcích předpisech (včetně závazných směrnic vyšších družstevních organizací nebo ústředních orgánů společenských organizací). Neměla by však být nepřiměřeně podrobná vzhledem k potřebě zvýšené samostatnosti a zároveň i odpovědnosti socialistických organizací při hospodaření s majetkem v socialistickém společenském vlastnictví. Platí to zejména o státních podnicích, lidových družstvech, družstevních podnicích, hospodářských zařízeních společenských organizací a jiných organizacích hospodářského (podnikatelského) charakteru. U nich řádné hospodaření s majetkem musí vyplývat v návaznosti na samofinancování především z ekonomického zájmu na využití majetku k dosažení co největšího zisku.

Pro ochranu sociální funkce socialistického společenského vlastnictví ve všech jeho formách má význam také vymezení podmínek, za nichž mohou socialistické organizace jako vlastníci nebo správci s majetkem v tomto vlastnictví nakládat, provádět právní dispozice. Není sporu o tom, že rozhodující je oblast obvyklých hospodářských vztahů, dodavatelsko-odběratelských vztahů, které zahrnují převážnou část převodů věcí mezi socialistickými organizacemi. Obdobnou povahu má i oblast obvyklých občanskoprávních vztahů, vznikajících při poskytování služeb socialistickými organizacemi občanům (prodej v obchodě apod.). Obě skupiny převodů věcí (včetně jejich přenechání do užívání) představují dispozice

s majetkem v socialistickém společenském vlastnictví, které lze označit jako dispozice v rámci obvyklého hospodaření v širším slova smyslu. Podmínky pro takové právní dispozice vyplývají z předpisů o plánování, finančním hospodaření, dodavatelskoodběratelských vztazích, poskytování služeb apod.

Používám zde označení „dispozice při obvyklém hospodaření“ v pojetí poněkud odlišném od pojetí hospodářského zákoníku (§ 67). Hospodářský zákoník používá rozlišení převodů na převody při obvyklém hospodaření a mimo obvyklé hospodaření pouze pro převody správy a převody vlastnictví (nikoliv přenechání do užívání) a za podmínky, že k nim dochází mezi socialistickými organizacemi navzájem (nikoliv mezi organizacemi a občany). Mnou použité širší pojetí má odůvodnění v tom, že také při přenechání do užívání je rozdíl, zda organizace dává do užívání věc, která je k tomuto účelu určena, a přenechávání věcí jinému k užívání patří současně k předmětu činnosti organizace, nebo zda jde o věc, která je dávana do užívání výjimečně, zejména z důvodu přechodné nepotřebnosti, resp. nevyužitelnosti u vlastníka nebo správce. Obdobně je třeba rozlišovat převody, které provádí organizace na občany při poskytování služeb, což patří k úkolům organizace a předmětem převodu jsou věci k tomu určené, a převody na občany, k nimž dochází výjimečně a jejich předmětem jsou věci pro organizaci přebytné.

Vedle právních dispozic při obvyklém hospodaření v uvedeném smyslu provádějí socialistické organizace s věcmi, které mají ve vlastnictví nebo správě, také dispozice, které jsou svojí povahou mimořádné. Jejich předmětem jsou věci, které nejsou zásadně určeny k tomu, aby byly převáděny na někoho jiného, popř. někomu jinému dávány do užívání. Mají sloužit k zabezpečení úkolů, které má vlastník nebo správce, jako materiální základna pro jeho vlastní hospodářskou, sociální nebo jinou činnost. Pokud k dispozicím s těmito věcmi dochází, děje se tak mimo obvyklé hospodaření organizací a v zájmu lepšího využití věcí v socialistickém společenském vlastnictví nebo z jiných vážných důvodů. Právní režim pro provádění těchto dispozic mimo obvyklé hospodaření musí být proto odlišný od právního režimu dispozic při obvyklém hospodaření. Právě u dispozic mimo obvyklé hospodaření nabývá na významu hledisko sociálního vymezení socialistického společenského vlastnictví, hledisko jeho společenské povahy a s tím související funkce. Platí to zejména pro převody na občana. Jde v podstatě o vymezení základních podmínek, za nichž mohou vlastníci a správci takové dispozice provádět (včetně stanovení podmínky případného schválení takového převodu příslušným orgánem).

Současná právní úprava rozlišuje převody při obvyklém a mimo obvyklé hospodaření výslovně jen u státního vlastnictví, a to ještě v omezeném

rozsahu, jak o tom byla výše zmínka. U vlastnictví družstevního a vlastnictví společenských organizací ustanovení odpovídající §§ 67 až 69 h. z. chybí. Není ani stanoveno, že by citovaná ustanovení platila obdobně nebo přiměřeně. Pouze § 96 h. z. stanoví, že družstevní organizace může s družstevním majetkem nakládat, zejména jej převádět, jen k plnění svých úkolů, nebo vyžaduje-li to společenský zájem, anebo jde o majetek neupotřebitelný a přebytný. V tomto ustanovení lze najít náznak rozlišení mezi dispozicemi při obvyklém hospodaření (tj. ty, které jsou uskutečňovány k plnění úkolů) a mimo obvyklé hospodaření (tj. ty, které se týkají majetku neupotřebitelného a přebytného, a ty, které jsou uskutečňovány proto, že to vyžaduje důležitý společenský zájem).

Podle mého názoru není důvod nerozlišovat právní dispozice při obvyklém hospodaření a mimo obvyklé hospodaření také u majetku v družstevním vlastnictví a ve vlastnictví společenských organizací. Nepřímo o tom svědčí skutečnost, že tak velmi často činí závazné směrnice o hospodaření s družstevním majetkem vydané vyššími družstevními organizacemi a někdy i směrnice ústředních orgánů společenských organizací (i když to vyjadřují formulačně poněkud jinak než hospodářský zákoník). Kromě toho s tím počítá i § 350 h. z., v němž se v souvislosti s převody jiného majetku v socialistickém společenském vlastnictví, než je národní majetek, tedy majetku družstevního a společenských organizací, výslovně hovoří o převodech mimo obvyklé hospodaření.

Z uvedených důvodů proto považuji za účelné zachovat i nadále rozlišování právních dispozic s majetkem v socialistickém společenském vlastnictví na dispozice při obvyklém hospodaření a mimo obvyklé hospodaření. Přitom by toto rozlišování mohlo být prováděno v širším pojetí, než jak dnes vyplývá z § 68 h. z., které by vedle převodů správy a vlastnictví mezi socialistickými organizacemi zahrnovalo také přenechání věcí jiné organizaci do užívání a převody vlastnictví věcí na občany a přenechání věcí k užívání občanům. Současně docházím k závěru, že by bylo možné tuto úpravu zahrnout do obecné úpravy socialistického společenského vlastnictví a zrušit, popř. podstatně omezit speciální úpravu u jeho jednotlivých forem.¹¹⁾

Samostatným problémem z hlediska ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví je schválení právních dispozic s majetkem mimo obvyklé hospodaření příslušným orgánem. Hospodářský zákoník se o schvalování převodů správy a vlastnictví výslovně zmiňuje na dvou místech v souvislosti s národním majetkem. V § 75 h. z. odst. 1 je sta-

¹¹⁾ Obdobně Čáp J. a Hrouzek J.: *Družstevní socialistické vlastnictví a právní postavení družstevních organizací* (výzkumná práce), Ústav hospodářského práva, Praha 1984, zejména str. 159 a 160.

noveno, že prováděcí předpisy mají kromě jiného upravit schvalování převodů správy a vlastnictví národního majetku. Toto zmocnění je v současné době provedeno v § 16 odst. 5 až 8 a v § 19 vyhl. č. 90/1984 Sb., o správě národního majetku. V § 347 odst. 6 h. z. je pak vyjádřena zásada, že k účinnosti hospodářské smlouvy o převodu správy národního majetku je třeba schválení nadřízených orgánů s výjimkou případů, kdy se smlouva uzavírá na základě rozhodnutí těchto orgánů a případů, kdy prováděcí předpis stanoví, že schválení nadřízených orgánů třeba není. Platí to i u hospodářské smlouvy o převodu vlastnictví národního majetku, protože podle § 349 h. z. ustanovení § 347 h. z. platí pro tyto smlouvy obdobně. Hospodářské smlouvy o dočasném užívání (§ 348 h. z.) a o trvalém užívání (§ 14 odst. 3—5 vyhl. č. 90/1984 Sb.) národního majetku ke své účinnosti schválení nadřízených orgánů nevyžadují.

Jestliže jde o jiný majetek v socialistickém společenském vlastnictví, než je národní majetek, platí pro jeho přenechání do dočasného, popř. dlouhodobého užívání a pro převody vlastnictví tohoto majetku ustanovení §§ 348 a 349 h. z. To se týká i schvalování těchto hospodářských smluv. To znamená, že zásadně smlouvy o dočasném a dlouhodobém užívání schválení nevyžadují, naproti tomu hospodářské smlouvy o převodu vlastnictví (až na výše uvedené výjimky) musí být schváleny nadřízeným orgánem. Výslovné zmocnění, obdobné § 75 odst. 1 h. z., u družstevního majetku a majetku společenských organizací chybí. U družstevního majetku je však lze vyvodit z § 87 odst. 1 h. z., podle něhož jsou vyšší družstevní organizace oprávněny vydat v oboru své působnosti závazné směrnice pro hospodaření s majetkem. Pokud jde o majetek společenských organizací, oprávnění upravit podrobněji schvalování dispozic, prováděných s tímto majetkem organizačními jednotkami vystupujícími v hospodářských vztazích svým jménem a hospodářskými zařízeními, lze pro ústřední orgány vyvodit z §§ 101 a 102 odst. 2 h. z.

Lze tedy konstatovat, že úprava obsažená v hospodářském zákoníku umožňuje, aby schvalování bylo upraveno v prováděcích předpisech a směrnicích podle uvážení toho orgánu, který je oprávněn takový předpis vydat. Tato konstrukce má výhodu v tom, že při řešení otázky schvalování právních dispozic mimo obvyklé hospodaření lze brát v úvahu konkrétní podmínky jednotlivých forem socialistického společenského vlastnictví a v jejich rámci jednotlivých odvětví a dokonce jednotlivých organizací (organizačních jednotek) nebo jejich skupin.

O její vhodnosti je však možné mít pochybnosti, zejména u organizací hospodářského (podnikatelského) charakteru. U nich by měla být základem zásada, že k dispozicím s majetkem, který mají ve vlastnictví nebo ve správě, schválení nepotřebují, pokud takové schválení výslovně nevyžaduje právní předpis. Stanovení potřeby schválení by však mělo být

zcela výjimečné a mělo by mít konkrétní podobu. Nemělo by tedy mít podobu dnešního § 16 odst. 5 vyhl. č. 90/1984 Sb., podle něhož sice schválení nadřízeného orgánu k převodu správy národního majetku není třeba, ale nadřízené orgány mohou bez jakéhokoli omezení (s výjimkou omezení v odst. 8) stanovit, že schválení je třeba. Uvedenému požadavku rovněž nevyhovuje znění § 19 odst. 2 vyhl. č. 90/1984 Sb., podle kterého je k účinnosti v jiných případech než uvedených v odst. 1 (kdy se vyžaduje schválení ústředního orgánu státní správy nebo krajského národního výboru) třeba schválení orgánu přímo nadřízeného státní organizaci. Přímou nadřízený orgán může stanovit, při kterých převezech vlastnictví není schválení třeba. V této souvislosti je třeba poznamenat, že možnost omezit právo státního podniku při nakládání se svěřeným majetkem v celospolečenském vlastnictví předpokládá i návrh zákona o státním podniku, pokud se tak stane zvláštním předpisem. Mám za to, že by to ale nemohlo být rozhodnutím ústředního orgánu státní správy, a to ani ve formě resortní směrnice.

Úvahy o právní úpravě schvalování dispozic (mimo obvyklé hospodaření) vlastníků a správců s majetkem v socialistickém společenském vlastnictví je možné uzavřít konstatováním, že takové schvalování je z hlediska ochrany tohoto majetku, jeho funkce a společenské povahy zásadně účelné. Platí to pro všechny formy vlastnictví. Potřeba schválení by měla být spíše výjimečná a vymezená v prováděcím předpise, popř. směrnících vyšších družstevních organizací a ústředních orgánů společenských organizací. Případy, kdy se schválení vyžaduje, bude patrně vhodné vymezit konkrétně a taxativně, bez možnosti nadřízených orgánů je rozšiřovat svými opatřeními nebo resortními směrnici. Přitom by mělo být nepochybně rozlišováno, zda dispozici provádí socialistická organizace hospodářského (podnikového) charakteru, nebo jiná socialistická organizace. Stejně tak bude nutné rozlišovat, zda dispozice se provádí na jinou socialistickou organizaci (majetek zůstává v socialistickém společenském vlastnictví), nebo na občana.

Jestliže právní úprava stanoví vlastníků a správcům při realizaci socialistického společenského vlastnictví konkrétní povinnosti, je třeba se zabývat otázkou, jaké právní důsledky má pro organizaci porušení těchto povinností. Jde v podstatě o problém právní odpovědnosti organizací za hospodaření s majetkem, který mají ve vlastnictví nebo ve správě. Mám tu na mysli odpovědnost nikoliv ve vztazích mezi socialistickými organizacemi navzájem (za vady plnění, za škodu, za neoprávněný majetkový prospěch), ale odpovědnost ve vztahu ke společnosti reprezentované státem. Její podstata je stejná jako podstata odpovědnosti ve vztazích mezi socialistickými organizacemi a spočívá ve vzniku nové právní povinnosti v důsledku porušení primární právní povinnosti. Nová povinnost však

nevzniká při splnění stanovených podmínek ze zákona, jako je tomu u odpovědnosti ve vztazích mezi socialistickými organizacemi, ale na základě rozhodnutí příslušného orgánu. Má výlučně sankční charakter.

S odpovědností tohoto typu se setkáváme v právní úpravě správy národního majetku. Jde o institut pokut ukládaných za porušení stanovených povinností státním organizacím nebo jejich organizačním jednotkám s právní subjektivitou. Založit tuto odpovědnost umožnila poslední novelizace hospodářského zákoníku zákonem č. 165/1982 Sb., kterým se mění a doplňuje hospodářský zákoník. Ustanovení § 391 odst. 1 h. z. nyní zmocňuje federální ministerstvo informací výslovně k vydání předpisů o správě národního majetku, včetně sankcí za jejich porušení. Zmocnění bylo realizováno, s účinností od 1. ledna 1985, vydáním vyhlášky č. 90/1984 Sb., o správě národního majetku. V jejím § 33 je upraveno ukládání pokut za porušení povinností stanovených touto vyhláškou. Až do té doby nemělo pro státní organizace neplnění povinností při správě národního majetku žádné sankční důsledky.

Povinnostmi uloženými vyhláškou o správě národního majetku jsou především povinnosti výslovně uvedené v § 9 této vyhlášky. Některé z nich jsou v dalších ustanoveních dále rozvedeny, jiné jsou formulovány obecně s odkazem na zvláštní předpisy (např. povinnost zjistit, sepsat, ocenit a vést v předepsané evidenci národní majetek). Povinnostmi uloženými vyhláškou o správě národního majetku je třeba rozumět také povinnosti uložené státním organizacím zvláštními předpisy, protože vyhláška v § 9 odst. 1 písm. e) výslovně stanoví, že státní organizace jsou povinny plnit další povinnosti uložené zvláštními předpisy. Za povinnosti, jejichž neplnění lze postihnout uložením pokuty, musí být zřejmě považovány také povinnosti uložené státním organizacím orgány hospodářského řízení k odstranění zjištěných nedostatků (§ 74 h. z. a § 32 odst. 1 vyhl. č. 90/1984 Sb.).

Vyhláška o správě národního majetku stanoví ostatním orgánům povinnost podávat orgánům, oprávněným ukládat pokuty, návrhy na jejich uložení, jestliže zjistí porušení povinností uložených vyhláškou. Takovými ostatními orgány mohou být především orgány lidové kontroly, orgány Veřejné bezpečnosti, orgány prokuratury, orgány cenové, Státní banka československá, ale i jiné orgány, které při své řídicí, kontrolní a jiné činnosti zjistí u státních organizací porušení povinností stanovených vyhláškou o správě národního majetku nebo zvláštními předpisy, na něž tato vyhláška odkazuje. To platí i o orgánech hospodářského řízení.

V souvislosti s přestavbou hospodářského mechanismu a s přípravou zákona o státním podniku je třeba si položit otázku, zda má ve vztahu ke státním podnikům svoje oprávnění ukládání pokut za neplnění povinností při správě národního majetku. V obecné rovině mám za to, že

pokuty nelze zcela vyloučit. Jsou logickým důsledkem toho, že státní podniky mají při hospodaření se svěřeným národním majetkem nejen práva, ale i povinnosti (podrobněji o tom viz v předcházející kapitole). Současně jsem ale přesvědčen, že dnešní právní úprava ukládání pokut pojetí postavení státního podniku nevyhovuje, a to ve dvou směrech. Především úprava hospodaření se svěřeným národním majetkem je příliš podrobná a svazující. Současně je právo uložit pokutu formulováno poměrně obecně a široce co do podmínek (srov. slova „za porušení povinností uložených touto vyhláškou“). Pokud by ukládání pokut zůstalo zachováno i vůči státním podnikům, mělo by patrně být podmíněno tím, že došlo k porušení konkrétní povinnosti uvedené výslovně v právním předpise. Šlo by o konstrukci, kdy by byly pro uložení pokuty stanoveny taxativním způsobem konkrétní skutkové podstaty (obdobně jako např. u hospodářských pokut podle § 384a h. z.).

Pokud jde o vlastnictví družstevní a vlastnictví společenských, popř. jiných socialistických organizací, není platnou právní úpravou dána obecná možnost postihovat pokutami porušení povinností ze strany vlastníků, popř. správců, jako je tomu podle § 33 vyhl. č. 90/1984 Sb. u státního vlastnictví. Vzhledem k povaze všech forem socialistického společenského vlastnictví a k tomu, co bylo výše řečeno o potřebě zakotvit v hospodářském zákoníku základní obecné povinnosti vlastníků a správců, nepovažuji za zcela nevhodnou úvahu o možnosti rozšířit právo příslušného orgánu ukládat pokuty také družstevním, společenským a jiným socialistickým organizacím. Samozřejmě v rozsahu a za podmínek, jak o tom byla zmínka v souvislosti se státními podniky. Tuto problematiku bude však třeba ještě důkladně zvážit, a to i v závislosti na podobě připravovaných zákonů o zemědělském a nezemědělském družstevnictví.

III.

OBEČNÁ POVINNOST OCHRANY MAJETKU V SOCIALISTICKÉM SPOLEČENSKÉM VLASTNICTVÍ

Povinnost ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví patří k zásadám hospodářskoprávních vztahů, které jsou zakotveny v čl. I až X hospodářského zákoníku. Článek V stanoví, že všechny socialistické organizace jsou povinny pečovat o to, aby majetek v socialistickém společenském vlastnictví byl plně, účelně a hospodárně využíván, stále rozmnožován a všemožně chráněn. Význam této zásady, stejně jako i ostatních zásad, je nejen proklamativní. Jde o zásadu, která musí být respektována především při přípravě, projednání a schvalování hospodářskoprávních předpisů na všech úrovních. Je současně směrnicí pro socialistické organizace a orgány hospodářského řízení při interpretaci a aplikaci těchto předpisů.¹²⁾

V čl. V zásad hospodářskoprávních vztahů hospodářského zákoníku obsažená povinnost ochrany se vztahuje především na ty socialistické organizace, které mají majetek ve správě nebo ve vlastnictví. Ochrana hmotného majetku představuje jedno ze základních práv a současně i povinností tvořících obsah jejich práva správy nebo vlastnického práva. Hospodářský zákoník však ukládá povinnost ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví nejen organizacím, které mají takový majetek ve správě nebo ve vlastnictví, ale obecně všem socialistickým organizacím. Z toho lze vyvodit, že uvedeným článkem stanovená povinnost se vztahuje i na ostatní socialistické organizace, které konkrétní věc nemají ve správě nebo ve vlastnictví.

Povinnost ochrany podle čl. V zásad hospodářskoprávních vztahů se týká všech forem socialistického společenského vlastnictví, tedy nejen vlastnictví státního a družstevního, ale i vlastnictví společenských a jiných socialistických organizací. Tato obecná zásada je v hospodářském zákoníku realizována v řadě ustanovení, a to jak v obecné úpravě socialistického společenského vlastnictví (§ 10), tak i v úpravě jeho jednotlivých forem (zejména § 66, pokud jde o státní vlastnictví, § 105, pokud jde o vlastnictví společenských organizací) a v úpravě spolupráce socialistických organizací (např. § 15 a §§ 120—123) a jejich majetkové odpovědnosti (např. §§ 133—150, § 192, §§ 340—343).

Právní úprava hospodářských vztahů mezi socialistickými organizacemi je obecně ovládána principem jejich vzájemné spolupráce a pomoci. To se projevuje výrazně také v ochraně majetku v socialistickém společen-

¹²⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Panorama, Praha 1986, str. 18—19.

ském vlastnictví, který tvoří materiální základnu hospodářské a ostatní činnosti jednotlivých organizací a života celé socialistické společnosti. Proto také není ochrana tohoto majetku ponechána jen organizacím, které ho mají ve správě nebo ve vlastnictví. Jde o společenský zájem, na jehož zabezpečení se musí v případě potřeby podílet i ostatní socialistické organizace.

Konkrétním ustanovením, které realizuje uvedený princip, je § 15 h. z. V něm je socialistickým organizacím výslovně stanovena povinnost chránit předměty socialistického vlastnictví před poškozením, ztrátou, zneužitím a rozkrádáním, i když nejsou v jejich správě nebo vlastnictví. Je třeba zdůraznit, že tato povinnost není absolutní a nevztahuje se bezvýjimečně na všechny socialistické organizace. Z formulace citovaného ustanovení lze dovodit, že pro vznik povinnosti konkrétní socialistické organizace chránit majetek v socialistickém společenském vlastnictví, který není v její správě nebo v jejím vlastnictví, se vyžaduje splnění dvou podmínek. Především musí jít o situaci, kdy jednání jiné organizace než správce nebo vlastníka je k ochraně majetku potřebné (srov. slova „je-li třeba“). Druhou podmínkou je to, že zásah potřebný k ochraně majetku je v možnostech organizace (srov. slova „podle svých poměrů a hospodářských možností“). Obě podmínky musí být splněny současně.

Pokud jde o první podmínku, vychází právní úprava z toho, že ochrana majetku v socialistickém společenském vlastnictví je především povinností té socialistické organizace, která má majetek ve správě nebo ve vlastnictví. Proto zásahy jiných organizací směřujících k ochraně takového majetku ukládá pouze v případě, že správce nebo vlastník o ohrožení svého majetku buď vůbec neví, nebo kdy jeho síly a prostředky nestačí k potřebné ochraně. Je tedy povinnost ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví podle § 15 h. z. pouze podpůrné povahy vedle základní povinnosti správce nebo vlastníka.

Splnění druhé podmínky, týkající se možností povinné organizace, je třeba posuzovat ze dvou hledisek. Na prvním místě je předpokladem vzniku povinnosti chránit majetek ve správě nebo ve vlastnictví jiné socialistické organizace skutečnost, že organizace, která by měla takovou ochranu poskytnout, o její potřebě vůbec ví. Ustanovení § 15 h. z. nemá v tomto směru výslovnou úpravu. Uvedený závěr lze však podle mého názoru vyvodit ze slov „podle svých poměrů a hospodářských možností“. Jestliže organizace o existenci ohrožení majetku ve vlastnictví nebo ve správě jiné socialistické organizace vůbec neví, potom neodpovídá jejím poměrům a hospodářským možnostem, aby uskutečnila jednání směřující k jeho ochraně. Kromě toho bude třeba vždy zkoumat skutečné poměry a možnosti organizace. V tomto rámci bude důležité, jaké opatření si v konkrétním případě ochrana majetku vyžádá. V každém případě musí

být splnění této podmínky posuzováno individuálně, z hlediska subjektivních možností konkrétní organizace.

Při aplikaci § 15 h. z. může vzniknout problém, jak posuzovat případ, kdy sice podmínky tohoto ustanovení jsou splněny, ale potřebu zásahů k ochraně majetku způsobila sama socialistická organizace, která má takový ohrožený majetek ve správě nebo ve vlastnictví. Lze souhlasit s tím, že v takovém případě by si organizace, která situaci způsobila soustavným zanedbáváním svých povinností, neměla svoje postavení zlepšovat především tím, že jí poskytnou pomoc jiné organizace.¹³⁾ Na druhé straně však nelze podle mého názoru zcela aplikaci § 15 h. z. v uvedeném případě podle konkrétních okolností případu vyloučit. Tak například budou nepochybně jiné socialistické organizace povinny poskytnout pomoc k ochraně majetku v případě určité rozsáhlejší havárie, třebaže tato havárie bude důsledkem zanedbávání povinností ze strany organizace, která má ohrožený majetek ve správě nebo ve vlastnictví.

Hospodářský zákoník v § 15 h. z. stanoví podmínky, za nichž vzniká konkrétní socialistické organizaci povinnost chránit předměty socialistického společenského vlastnictví, i když nejsou v její správě nebo vlastnictví. Uvedené ustanovení je třeba však vykládat tak, že jde současně o podmínky, za nichž je taková organizace určité zásahy učinit oprávněna. Zásadně lze souhlasit s tím, že organizace, „která nemá určitý majetek ve správě (vlastnictví), však nemůže pod záminkou plnění povinností podle § 15 zasahovat do práv jiné organizace k tomuto majetku“.¹⁴⁾ To platí především tehdy, jestliže nejsou splněny zmíněné podmínky pro aplikaci citovaného ustanovení, to znamená, že zásah jiné organizace není v konkrétním případě potřebný.

V této souvislosti je však třeba se zabývat problémem, zda je možný zásah jiné organizace než správce nebo vlastníka k ochraně majetku v socialistickém společenském vlastnictví; jestliže vlastník nebo správce takový zásah výslovně zakáže. Při jeho řešení je třeba vycházet z toho, že hospodářský zákoník stanoví organizaci povinnost (a jak bylo uvedeno výše i oprávnění) chránit předměty v socialistickém společenském vlastnictví, i když nejsou v její správě nebo vlastnictví, za podmínky, že je to třeba. Zde podle mého názoru se jedná o hledisko objektivní a v žádném případě není vznik povinnosti podmíněn tím, že o ochranu správce nebo vlastníka žádá. Proto nepovažuji oprávněnost takového zásahu za zcela vyloučenou. Bude však spíše výjimečná, a to v případech, kdy objektivně posuzovaná potřeba ochrany bude jednoznačně převažovat nad projeveným negativním stanoviskem organizace, která má ohrožený majetek ve

¹³⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Panorama, Praha 1986, str. 51.

¹⁴⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Panorama, Praha 1986, str. 52.

správě nebo ve vlastnictví. V takovém případě nelze zásah směřující k ochraně majetku v socialistickém společenském vlastnictví považovat za neoprávněný zásah do práva správy nebo vlastnického práva příslušné socialistické organizace, proti němuž by se mohla bránit podle § 10, popř. § 66 odst. 3 h. z.

Způsob, jakým má povinná organizace podle § 15 h. z. chránit majetek, který je ve správě nebo vlastnictví jiné organizace, není v tomto ustanovení blíže vymezen. Bude záležet na konkrétních okolnostech případu, zejména na povaze a intenzitě ohrožení. Mnohdy bude stačit, jestliže povinná organizace na hrozící nebezpečí upozorní organizaci, která má majetek ve správě nebo ve vlastnictví, popř. příslušný orgán (např. Veřejnou bezpečnost, požární útvar). Jindy bude třeba, aby organizace bezprostředně zasáhla, například ohrožený majetek uskladnila nebo jinak zabezpečila před poškozením, rozkradením, ztrátou nebo zneužitím. Plnění povinnosti ochrany podle § 15 h. z. může také spočívat v tom, že organizace poskytne ohrožené organizaci pracovníky a věcné prostředky (např. dopravní prostředky). Jako povinnost podle citovaného ustanovení může být v konkrétním případě posuzována i povinnost dodavatele, resp. odesílatele pojistit zásilku, jestliže se jedná o zásilku cennou.

Povinnost socialistických organizací chránit za stanovených podmínek předměty v socialistickém společenském vlastnictví, i když nejsou v jejich správě nebo vlastnictví, je svojí povahou konkrétní právní povinností. Její porušení představuje protiprávní jednání, které za jinak splněných podmínek (§ 145 odst. 1 h. z.) může mít za následek vznik povinnosti organizace, jež svoji povinnost podle § 15 nesplnila, hradit škodu organizaci, která má poškozený majetek ve správě nebo ve vlastnictví. Mám za to, že zpravidla nebude možné, aby se organizace, která porušila povinnost podle § 15 h. z., zprostila své odpovědnosti důkazem, že škodě nemohla zabránit ani při vynaložení veškerého úsilí, které na ní lze požadovat (§ 145 odst. 2 h. z.). Jestliže totiž organizace poskytla majetku ve správě nebo ve vlastnictví jiné organizace ochranu odpovídající svým poměrům a hospodářským možnostem, potom nedošlo z její strany vůbec k porušení právní povinnosti a není dána základní podmínka pro vznik povinnosti k náhradě škody podle § 145 h. z. V případě, že organizace uvedenou ochranu buď neposkytla vůbec, nebo ji poskytla v rozsahu menším, než odpovídá jejím poměrům a hospodářským možnostem, potom lze stěží dojít k závěru, že vynaložila veškeré úsilí, které na ní lze požadovat.

Pro úplnost je třeba uvést, že v případě, kdy povinnost podle § 15 nesplnilo více socialistických organizací a v důsledku toho vznikla škoda, odpovídají za ni tyto organizace poměrně, popř. stejným dílem (§ 146 odst. 1 h. z.). Současně není vyloučeno, aby část škody byla povinna nést ze svého organizace poškozená, jestliže se na způsobení celkové škody

podílela, zejména tím, že se nepřičinila o její zmenšení nebo odvrácení (§ 146 odst. 2 h. z.).

Plněním povinnosti podle § 15 h. z. zpravidla organizaci vzniknou náklady. Půjde většinou o náklady spočívající v opotřebení nebo zničení věcí, jichž bylo použito, a o náklady na mzdy pracovníků, kteří se podíleli na plnění povinnosti ochrany. Tyto náklady je povinna organizaci, která je vynaložila, nahradit organizace, která má ve správě nebo ve vlastnictví majetek, k jehož ochraně byly vynaloženy. Povinnost náhrady nákladů není podmíněna tím, zda se podařilo cíle, tj. ochrany majetku, dosáhnout či nikoliv. Bude mít tedy organizace, která náklady ke splnění povinnosti podle § 15 h. z. vynaložila, právo na jejich náhradu i v případě, že přes její zásah došlo k poškození majetku, popř. jeho zničení. To však neplatí, jestliže takový nepříznivý následek byl způsoben organizací, která náklady vynaložila.

Organizace, v jejíž prospěch byly náklady na ochranu majetku vynaloženy, nemá povinnost hradit organizaci, která je vynaložila, všechny skutečně vynaložené náklady. Hospodářský zákoník v § 122 rozlišuje mezi náklady, které plněním povinnosti podle § 15 h. z. vznikly, a odůvodněné vynaloženými náklady. Pouze v rozsahu odůvodněné vynaložených nákladů má správce nebo vlastník majetku, k jehož ochraně byly vynaloženy, povinnost náhrady vůči organizaci, která plnila povinnost podle § 15 h. z.

Odůvodněnost vynaložených nákladů bude třeba posuzovat vždy podle konkrétních okolností každého jednotlivého případu. Je třeba ji patrně vykládat spíše extenzívně, ve prospěch organizace, která náklady vynaložila. Ta nebude mít právo na náhradu vynaložených nákladů tehdy, jestliže tyto náklady buď vůbec nesouvisejí s potřebou ochrany majetku ve správě nebo ve vlastnictví jiné organizace, nebo s ní sice souvisejí, ale jsou na první pohled vynaloženy na opatření nepřiměřená zamýšlenému cíli, tedy na opatření zbytečná, popř. jsou vynaloženy v nepřiměřené výši.

V praxi se může vyskytnout situace, že potřebu poskytnout ochranu majetku ve správě nebo ve vlastnictví organizace vyvolá svojí protiprávní činností jiná organizace. Tato organizace pak k odstranění stavu ohrožení provede zásah, který by jinak bylo možno kvalifikovat jako plnění povinností podle § 15 a vynaloží za tím účelem odůvodněné náklady. Mám za to, že však v tomto případě nejde o plnění povinností podle citovaného ustanovení. Vzhledem k tomu pak nemá organizace na náhradu vynaložených nákladů právo a je povinna je nést jako náklady, které vynaložila k odstranění protiprávního stavu, který sama způsobila.¹⁵⁾

¹⁵⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Panorama, Praha 1986, str. 196.

IV. PREVENCE V OCHRANĚ MAJETKU V SOCIALISTICKÉM SPOLEČENSKÉM VLASTNICTVÍ

Jednou ze základních funkcí hospodářskoprávní ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví je funkce preventivní. Spočívá v úpravě takových právních institutů, které by směřovaly k předcházení porušení vlastnického práva a práva správy a k předcházení vzniku majetkové újmy na věcech tvořících předmět socialistického společenského vlastnictví. Tento cíl sleduje i hospodářský zákoník a lze ho vyvodit již z čl. V zásad hospodářskoprávních vztahů. Také § 15 h. z. sleduje nepochybně předcházení poruchám a vzniku majetkové újmy na majetku v socialistickém společenském vlastnictví, když stanoví obecnou povinnost socialistických organizací chránit v případě potřeby podle svých poměrů a hospodářských možností předměty v socialistickém společenském vlastnictví, i když nejsou v jejich správě nebo vlastnictví.

Především je třeba konstatovat, že hospodářský zákoník neobsahuje výslovné ustanovení o tzv. generální prevenci, které by socialistickým organizacím ukládalo povinnost počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na majetku v socialistickém společenském vlastnictví.¹⁶⁾ Takovou povinnost lze však nepochybně dovodit z čl. V zásad hospodářskoprávních vztahů a z § 15 h. z. Mám ale za to, že výslovné zakotvení povinnosti socialistických organizací počínat si tak, aby nepůsobily škodu na majetku, který mají jiné socialistické organizace ve správě, ve vlastnictví nebo v užívání, by bylo účelné a mohlo by přispět k posílení právní úpravy prevence v ochraně majetku v socialistickém společenském vlastnictví.¹⁷⁾

A. Oznamovací povinnost

Oznamovací povinnost jako prostředek prevence je v hospodářském zákoníku upravena především v rámci zásad spolupráce socialistických organizací v §§ 120 a 121 odst. 1. Kromě toho pak je upravena zvláštní oznamovací povinnost (§ 351 odst. 1 h. z.) u smluv o převodu správy a vlastnictví a o dočasném užívání, popř. dlouhodobém užívání majetku v socialistickém společenském vlastnictví podle §§ 347—350 h. z. a u škod způsobených provozní hospodářskou činností (§ 6 vládního nař.

¹⁶⁾ Srov. § 415 o. z.

¹⁷⁾ Burian G.: *K problematice zdokonalení právní úpravy náhrady škody*, Arbitrážní praxe, 1985, 9, str. 340.

č. 46/1967 Sb., o vypořádání škod způsobených provozní hospodářskou činností socialistických organizací na hmotném majetku jiných socialistických organizací a o náhradách v investiční výstavbě).

Oznamovací povinnost podle § 120 h. z. předpokládá, že mezi socialistickými organizacemi existuje platný závazkový vztah. Ta organizace, která zjistí, že nebude moci svoji povinnost, z tohoto vztahu vyplývající, splnit buď včas, nebo stanoveným způsobem, je povinna to oznámit organizaci oprávněné. Musí tak učinit písemně a ihned, jakmile uvedenou nemožnost zjistila. Povinná organizace tedy nemůže s oznámením vyčkávat až do doby, kdy nastala lhůta nebo den, ve kterém je povinna plnit. Pokud by organizace nemožnost splnit svoji povinnost neoznámila ihned po jejím zjištění, mohlo by to mít za jinak splněných podmínek za následek povinnost k náhradě škody, resp. té části, která je v příčinné souvislosti s nevdčasným splněním oznamovací povinnosti. Totéž platí i pro případ, že organizace nesplní svoji oznamovací povinnost vůbec.

V písemném oznámení je organizace povinna uvést důvody, pro které nebude moci svoji povinnost splnit včas nebo stanoveným způsobem. Současne je povinna uvést, kdy a případně jakým způsobem svoji povinnost splní.

I když zákon vyžaduje pro oznámení písemnou formu, mám za to, že organizace splní svoji oznamovací povinnost i v případě, že oznámení učiní nikoliv písemně (např. ústně při osobním jednání, telefonicky). Požadavek písemné formy má v tomto případě význam zejména z hlediska procesního jako důkazní prostředek, že oznámení bylo učiněno, kdy a s jakým obsahem. Jiné důsledky lze stěžejně s nedodržením písemné formy oznámení spojit.

Smyslem oznamovací povinnosti podle § 120 h. z. je umožnit oprávněné organizaci, aby po zvážení důsledků, které nesplnění povinnosti druhou organizací může mít, mohla včas učinit odpovídající opatření k odvrácení nebo alespoň omezení hrozící škody. Pokud povinná organizace včas a řádně oznámí nemožnost splnění své povinnosti a organizace oprávněná neučiní opatření k odvrácení, popřípadě zmenšení škody, potom by byla povinna nést část škody ze svého (§ 146 odst. 2 h. z.).

Dalším případem obecné oznamovací povinnosti je povinnost upravená v § 121 odst. 1 h. z. Podle tohoto ustanovení organizace, která zjistí, že jí druhá organizace udělila nesprávné příkazy nebo předala nevhodné hmoty, výrobky, zařízení nebo obaly, je povinna ji na to upozornit. Také v tomto případě se předpokládá, že mezi organizacemi existuje platný závazkový vztah.

Na rozdíl od oznamovací povinnosti podle § 120 h. z. není stanoveno, že upozornění musí být provedeno písemně. Vzhledem k obecným ustanovením o právních úkonech socialistických organizací (§ 23 odst. 1 h. z.)

lze tedy upozornění učinit i jinak než písemně. Mám za to, že v tomto případě není požadavek písemné formy odůvodněný méně než u oznámení podle § 120 h. z., a to s ohledem na závažnost důsledků, které mohou být s udělením nesprávných příkazů nebo předání nevhodných hmot, výrobků, zařízení nebo obalů spojeny. Význam písemné formy je u upozornění obdobný jako u oznámení podle § 120 h. z., tj. především procesní, z hlediska dokazování.

Rovněž tak není v § 121 odst. 1 h. z. výslovně upraven obsah upozornění na nesprávnost příkazů nebo nevhodnost předaných věcí. Z formulace tohoto ustanovení by bylo možno dokonce vyvozovat, že stačí pouhé sdělení, že udělené příkazy jsou nesprávné nebo předané věci nevhodné. Takový výklad však nepovažuji za správný. Oznamovací povinnost podle § 121 odst. 1 h. z. je třeba vykládat ve vazbě na §§ 15, 119 a 120 h. z. Vzhledem k tomu je organizace, která činí upozornění, povinna uvést, v čem nesprávnost příkazů, popřípadě nevhodnost předaných věcí spočívá. Stejně bude třeba, aby uvedla, jaké důsledky by mělo provedení nesprávných příkazů nebo použití nevhodných věcí.

Z obecné povinnosti spolupráce socialistických organizací pak vyplývá povinnost organizace, které bylo upozornění adresováno, na ně bez zbytečného odkladu reagovat. Podle okolností buď sdělí nové příkazy, popřípadě předá nové věci, nebo oznámí, že trvá na provedení původně udělených příkazů nebo použití původně předaných věcí. V druhém případě je třeba prohlášení upozorněné organizace považovat pro povinnou organizaci za závazné. To však neplatí, jestliže provedení příkazu nebo použití věcí je v rozporu s právními předpisy. Tak například by povinná organizace nemohla postupovat podle požadavku organizace oprávněné v případě, že by provedení nesprávného příkazu nebo použití nevhodné věci vedlo k porušení předpisů o bezpečnosti při práci, technických norem a podobně.

Povinnost upozornit na nesprávné příkazy nebo nevhodné předané věci je organizaci uložena pro případ, že nesprávnost nebo nevhodnost skutečně zjistila. Někdy se požaduje, aby povinnost upozornit byla uložena také v případě, že organizace nesprávnost příkazů nebo nevhodnost věcí při řádném a odborném výkonu své činnosti měla nebo mohla zjistit. Zdánlivě takový požadavek směřuje k zintenzivnění prevence v ochraně majetku v socialistickém společenském vlastnictví a nesporně vychází z toho, že organizace jsou povinny podle svých poměrů a hospodářských možností chránit předměty v socialistickém společenském vlastnictví, i když nejsou v jejich správě nebo vlastnictví, a že jsou povinny svoje závazky plnit řádně, tj. i s náležitou odbornou péčí.

Přesto nepovažuji uvedený požadavek za odůvodněný. Nelze totiž organizaci uložit povinnost upozornit na něco, o čem neví, co nezjistila, i když

to při řádném a odborném výkonu své činnosti zjistit měla. Proto je správné, že oznamovací povinnost (resp. povinnost upozornit) z důvodů uvedených v § 121 odst. 1 je omezena jen na případy, kdy nesprávnost příkazů nebo nevhodnost předaných věcí organizace skutečně zjistila. Jinou věcí je, že by hospodářský zákoník měl v rámci obecné úpravy spolupráce socialistických organizací stanovit výslovně povinnost v přiměřeném rozsahu, odpovídajícím odbornému zaměření konkrétní organizace a obvyklém výkonu její činnosti, zkoumat správnost jí udělených příkazů a vhodnost předaných věcí. Na tuto povinnost by pak navazovala povinnost písemně upozornit na zjištěnou nesprávnost nebo nevhodnost organizaci, která příkazy udělila, nebo věci předala. Za současného stavu je třeba povinnost zkoumat správnost udělených příkazů a vhodnost předaných věcí vyvozovat poněkud složitě z jiných ustanovení.¹⁸⁾

Od oznamovací povinnosti podle § 121 odst. 1 h. z. je třeba odlišovat odpovědnost za škodu způsobenou v důsledku provedení nesprávných příkazů nebo použití předaných nevhodných věcí. Z tohoto hlediska může nastat několik situací. Především může jít o případ, kdy organizace, již byly nesprávné příkazy uděleny nebo nevhodné věci předány, na to řádně upozornila druhou organizaci, ta na svých příkazech nebo na použití předaných věcí setrvala a provedení příkazů nebo použití věcí není v rozporu s právním předpisem. Potom povinná organizace nebude odpovídat za škody způsobené v upozornění uvedenou nesprávností nebo nevhodností, neboť jim nemohla zabránit ani při vynaložení veškerého úsilí, které na ní lze požadovat. To za předpokladu, že organizace se nedopustila porušení jiné právní povinnosti, které vedlo ke vzniku škody. Jestliže organizace sice nesprávnost příkazů nebo nevhodnost věcí zjistila, ale druhou organizaci na ni neupozornila, potom odpovídá za škody, které v důsledku toho vzniknou, a to za podmínek a v rozsahu §§ 145—149 h. z. Stejně tak nese organizace odpovědnost za škodu, která vznikla v důsledku nesprávnosti příkazů nebo nevhodnosti předaných věcí, jestliže takovou nesprávnost nebo nevhodnost nezjistila, a proto na ni neupozornila, ačkoliv při řádném a obvyklém výkonu své činnosti tak učinit měla, resp. mohla.

Zvláštní oznamovací povinnost, resp. povinnost upozornit je upravena v § 351 odst. 1 h. z. Vztahuje se na všechny případy, kdy dochází hospodářskou smlouvou k převodu správy národního majetku (§ 347 h. z.), k převodu vlastnictví národního majetku, majetku ve vlastnictví družstevních organizací a majetku ve vlastnictví společenských a jiných socialistických organizací (§ 350 ve spojení s § 349 h. z.), k odevzdání téhož majetku do dočasného užívání (§§ 348 a 350 h. z.) a odevzdání majetku

¹⁸⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Orbis, Praha 1965, str. 324; Hospodářský zákoník — komentář, Panorama, Praha 1986, str. 195.

ve vlastnictví družstevních organizací a ve vlastnictví společenských a jiných socialistických organizací do dlouhodobého užívání (§ 350 ve spojení s § 348 h. z.).

Předávající organizace je povinna vždy upozornit přejímající organizaci na všechny vady a jiné nedostatky odevzdávaného majetku, o kterých ví nebo vědět musí. Z důvodů, o kterých jsem se již zmínil v souvislosti s oznamovací povinností podle § 121 odst. 1 h. z., nepovažuji uložení oznamovací povinnosti v § 351 odst. 1 h. z. také ohledně těch vad a jiných nedostatků, o kterých předávající organizace musí vědět, za zcela přesné a logické. Uvedené vady a jiné nedostatky jsou takové, o nichž předávající organizace fakticky neví (jde o jiné nedostatky, než o kterých ví), ale o nichž s ohledem na konkrétní okolnosti vědět musí. Nelogičnost a nereálnost tohoto ustanovení spatřuji v tom, že ukládá organizaci povinnost upozornit na něco, o čem tato neví. Za správnější bych považoval, aby tato povinnost byla stanovena jen ohledně takových vad a jiných nedostatků, o nichž předávající organizace ví. Odpovědnost za škodu by však byla stanovena jednak pro případ, že organizace na vady a nedostatky, o kterých ví, neupozornila, a jednak pro případ, že škoda byla způsobena vadami a jinými nedostatky odevzdávaného majetku, o kterých předávající organizace vědět musela, resp. měla. V obou případech za podmínky, že přejímající organizace při znalosti těchto vad a jiných nedostatků mohla vzniku škody zabránit.

Formulace § 351 odst. 1 h. z. je velmi široká, a to jak pokud jde o okruh vad a jiných nedostatků, na které se vztahuje povinnost upozornit přejímající organizaci, tak i pokud jde o rozsah odpovědnosti v případě, že předávající organizace svoji povinnost nesplnila. Mohou vznikat pochybnosti, zda se uvedená povinnost vztahuje na takové vady a jiné nedostatky, které jsou při předání majetku přejímající organizaci na první pohled patrné. Vzhledem k formulaci „... na všechny vady a jiné nedostatky...“ je patrně třeba odpovědět kladně. Na druhé straně však nelze přehlížet, že i přejímající organizace je povinna (§ 121 odst. 2 h. z.) učinit opatření k zabránění vzniku škody a pokud tak neučiní, je povinna nést škodu ze svého (§ 146 odst. 2 h. z.). Kromě toho lze mít pochybnosti o tom, zda u škody způsobené vadou zřejmou při převzetí nebo jiným zřejmým nedostatkem jde o škodu, jejíž vznik by měl za příčinu nesplnění povinnosti podle § 351 odst. 1 h. z. (srov. slova „jinak odpovídá za škody, kterým by bylo možno tímto upozorněním zabránit“). Z uvedených důvodů se spíše přikláním k názoru, že u vad a jiných nedostatků zřejmých při odevzdání majetku přejímající organizaci neodpovídá za jimi způsobené škody jen předávající organizace, i když na takové vady a jiné nedostatky přejímající organizaci neupozornila, popř. za ně předávající neodpovídá vůbec.

Obdobné pochybnosti vznikají, pokud jde o vady a jiné nedostatky, na něž předávající organizace neupozornila, ale které zjistila přejímající organizace sama, a to dříve, než došlo v jejich důsledku ke vzniku škody. Také v tomto případě nebude patrně možné činit odpovědnou za škodu pouze předávající organizaci. Minimálně bude přejímající organizace povinna nést část škody ze svého (§ 146 odst. 2 h. z.).

Z toho, co bylo uvedeno, vyplývá, že formulace § 351 odst. 1 h. z. působí jisté výkladové potíže. Mám za to, že je to způsobeno její nepřesností a neujasněností k ostatním ustanovením, která upravují obdobnou problematiku. V dosavadních komentářích k hospodářskému zákoníku a ostatní odborné literatuře nebyla tomuto ustanovení věnována hlubší pozornost.

Na závěr problematiky oznamovací povinnosti je třeba se ještě zmínit o § 6 vlád. nař. č. 46/1967 Sb., o vypořádání škod způsobených provozní hospodářskou činností socialistických organizací na hmotném majetku jiných socialistických organizací a o náhradách v investiční výstavbě. Toto ustanovení upravuje oznamovací povinnost organizací, jejichž provozní hospodářská činnost vyvolává nebezpečí vzniku škody. Organizace jsou povinny oznámit organizacím, jejichž hmotný majetek bude uvedenou činností ohrožen, očekávané důsledky na majetku s uvedením předpokládaného rozsahu škody a projednat s nimi lhůty zahájení této činnosti a způsob a lhůty odstranění škod. Pokud bude v budoucnu náhrada škody způsobená provozní hospodářskou činností, resp. provozem socialistických organizací upravena v hospodářském zákoníku,¹⁹⁾ což považuji za nanejvýš odůvodněné, potom bude vhodné v zákoníku také upravit uvedenou oznamovací povinnost, a to nejspíše v rámci obecné úpravy předcházení škodám na majetku v socialistickém společenském vlastnictví.

B. Povinnost zabránit škodě

Konkretizací obecné povinnosti ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví podle čl. V zásad hospodářskoprávních vztahů a § 15 h. z. je rovněž ustanovení § 121 odst. 2 h. z. Podle něho, hrozí-li nebezpečí vzniku škody, jsou organizace povinny učinit opatření, aby škodě bylo zabráněno, a jestliže již škoda vznikla, jsou organizace povinny usilovat o to, aby se dále nezvětšovala a podle svých možností přispět k jejímu odstranění. Jsou zde tedy vlastně upraveny tři povinnosti směřující jednak k zabránění vzniku hrozící škody, dále k omezení roz-

¹⁹⁾ Burian G.: *K problematice zdokonalení právní úpravy náhrady škody*, *Arbitrážní praxe*, 1985, 8 a 9.

sahu vzniklé škody na co nejmenší rozsah a konečně k odstranění vzniklé škody.

Preventivní charakter při ochraně majetku v socialistickém společenském vlastnictví mají pouze první dvě povinnosti, tj. povinnost učinit opatření, aby hrozící škodě bylo zabráněno a povinnost usilovat, aby se vzniklá škoda nezvětšovala. Poslední povinnost — přispět podle svých možností k odstranění vzniklé škody — již směřuje k reparaci.

Z hlediska subjektů povinnosti zabránit škodě²⁰⁾ je formulace § 121 odst. 1 h. z. velmi obecná (srov. slova „... jsou organizace povinny ...“). Postihuje jak organizaci, která porušila právní povinnost, v důsledku čehož hrozí jiné organizaci nebezpečí vzniku škody, tak i organizaci, již takové nebezpečí hrozí a konečně i kteroukoliv jinou organizaci. Takto obecně vymezený okruh organizací odpovídá jak čl. V, tak i § 15 h. z.

Je celkem nepochybné, že povinnost zabránit škodě je u organizace, která je původcem hrozícího nebezpečí jejího vzniku, velmi silná. Mám za to, že tato organizace musí ke splnění své povinnosti vynaložit veškeré úsilí, které na ní lze v konkrétním případě požadovat za účelem zabránění vzniku škody (§ 145 odst. 2 h. z.). Obdobně je třeba posuzovat z hlediska § 121 odst. 2 h. z. rozsah opatření k zabránění škodě i u organizace, které nebezpečí vzniku škody nebo jejího dalšího zvětšování hrozí.

Jiná je ovšem situace, pokud jde o ostatní organizace. Ve vztahu k nim je nutno podmínky a rozsah povinnosti zabránit škodě posuzovat z hlediska § 15 h. z. Jestliže podle tohoto obecného ustanovení jsou socialistické organizace povinny chránit předměty socialistického společenského vlastnictví, které nejsou v jejich správě nebo vlastnictví, jen za podmínky, že to odpovídá jejich poměrům a hospodářským možnostem, potom stejná podmínka musí platit i pro povinnost podle § 121 odst. 2 h. z. Při aplikaci této povinnosti v praxi musí být posouzeny všechny okolnosti konkrétního případu, včetně závažnosti hrozící škody a důsledků, které by jednání směřující k zabránění škodě mělo pro jednající organizaci.

Pro zodpovězení otázky, jaká opatření má povinná organizace učinit, jsou rozhodující dvě hlediska. Především to musí být opatření, která podle konkrétních okolností případu jsou způsobilá vést k zákonem stanovenému cíli, tj. k zabránění vzniku hrozící škody nebo k zabránění tomu, aby se vzniklá škoda dále zvětšovala. S tím souvisí i požadavek, aby opatření byla přiměřená zejména intenzitě hrozícího nebezpečí vzniku škody nebo jejího zvětšování a rozsahu hrozící škody. Druhým hlediskem nesporně bude to, zda opatření činí organizace, která způsobila nebezpečí vzniku škody, nebo organizace, které takové nebezpečí hrozí anebo jiná organi-

²⁰⁾ Pod pojmem „zabránit škodě“ rozumím jak zabránit vzniku hrozící škody, tak i zabránit, aby se vzniklá škoda dále zvětšovala.

zace. Obecně řečeno bude rozdíl odpovídat rozdílu mezi „veškerým úsilím, které lze na organizaci požadovat, aby škodě zabránila“ v prvních dvou případech a „poměrům a hospodářským možnostem“ povinné organizace v případě třetím.

Je třeba zdůraznit, že opatření ve smyslu § 121 odst. 2 h. z. nemusí mít vždy jen povahu pozitivní. Mohou spočívat také v tom, že organizace se zdrží určitého jednání. Zejména to platí o organizaci, které způsobila svým jednáním nebezpečí vzniku škody, pokud ukončení takového jednání bude účelné z hlediska zabránění vzniku škody nebo zvětšování jejího rozsahu.

V této souvislosti je třeba se ještě zmínit o problematice použití věci ve prospěch jiné organizace k zabránění hrozící škodě. Za podmínky, že taková věc je ve správě nebo ve vlastnictví organizace, která plní povinnost podle § 121 odst. 2 h. z., a že její použití bylo z výše uvedených hledisek odůvodněné, potom její hodnota v době použití (jestliže byla věc zničena) nebo skutečné opotřebení v důsledku použití tvoří součást nákladů, které organizaci vznikly. Povinnost takové náklady organizaci nahradit má organizace, v jejíž prospěch byly vynaloženy, tedy organizace, které hrozilo nebezpečí vzniku nebo zvětšení škody, a to i když k zabránění vzniku nebo zvětšení škody nedošlo. V podrobnostech platí to, co bylo uvedeno o této problematice v souvislosti s § 15 h. z.

Poněkud složitější se jeví situace v případě, že věc použitá při plnění povinností podle § 121 odst. 2 h. z. není ve správě nebo ve vlastnictví organizace, která činí opatření k zabránění škodě. Mohou vzniknout pochybnosti, zda organizace je oprávněna takovou věc použít bez vědomí správce nebo vlastníka, popř. proti jeho vůli. Platná právní úprava nedává jednoznačnou odpověď. V literatuře se zpravidla uvádí, že lze z § 121 odst. 2 h. z. „vyvodit, že organizace je povinna strpět, aby se věci, kterou má ve správě (vlastnictví), v případě nezbytné potřeby použilo k odvrácení hrozící škody, k zabránění tomu, aby se nezvětšovala, popř. k jejímu odstranění“.²¹⁾ Podrobnější argumentace tohoto závěru však chybí. Mám však pochybnosti, zda znění § 121 odst. 2 h. z. dává podklad pro uvedené tvrzení. Je zřejmě založeno na velmi extenzivním výkladu slov „učinit opatření, aby škodě bylo zabráněno“. Bylo by žádoucí, aby hospodářský zákoník obsahoval v tomto směru výslovné ustanovení — patrně v rámci obecné úpravy socialistického společenského vlastnictví — a to obdobné, jako má občanský zákoník v § 131 odst. 1.

Kromě obecné úpravy povinnosti zabránit škodě v § 121 odst. 2 obsahuje hospodářský zákoník i některá speciální ustanovení, jejichž cílem

²¹⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Panorama, Praha 1986, str. 195; obdobně i komentář z r. 1965, str. 326; Čapek K.: *Hospodářský zákoník a předpisy související*, Panorama, Praha 1984, str. 194.

je rovněž zabráňovat vzniku újmy na majetku v socialistickém společenském vlastnictví. Patří k nim především § 134, který stanoví povinnost odběratele prověřit předmět plnění s ohledem na jeho předpokládané použití a na zkušenosti z dosavadních dodávek tak, aby předcházel vzniku škod a aby zajistil věrohodné důkazní prostředky o zjištěných vadách a o odpovědnosti dodavatele. To neplatí, jestliže hospodářský zákoník nebo prováděcí předpis stanoví ohledně prověřování předmětu plnění něco jiného. Prověřování výrobků provádí odběratel zpravidla po splnění. Před splněním se prověřování provádí především v případě, že dodavatel plní předáním výrobků odběrateli. Před převzetím se dodávky prověřují také při provádění investiční výstavby.

Povinnost podle § 134 h. z. je vlastně konkretizací obecné povinnosti učinit opatření, aby škodě bylo zabráněno (§ 121 odst. 2 h. z.). Přitom samozřejmě nestačí jenom provést prověřování předmětu plnění. Odběratel je povinen při zjištění vad, které by mohly způsobit vznik škody, učinit odpovídající opatření, aby škodě bylo zabráněno. Přitom nerozhoduje, zda nebezpečí vzniku škody hrozí na předmětu plnění samotném (např. zkažení věci, porucha či znehodnocení vadného výrobku v důsledku jeho použití) nebo na jiném majetku (např. znehodnocení zpracovávaného materiálu vadným strojem) anebo i jinak (např. tak, že použití vadného stroje je způsobilé přivodit pracovní úraz, který by odběratelská organizace musela odškodnit podle zákoníku práce).

Nesplnění povinnosti provést prověřování předmětu plnění nemá důsledky z hlediska ochrany majetku ve správě nebo ve vlastnictví odběratele z titulu dodavatelovy odpovědnosti za vady plnění. Odpovědnost dodavatele, pokud jsou splněny její zákonné podmínky, zůstává nedotčena. Jestliže však v důsledku vadného plnění bude odběratel uplatňovat vůči dodavateli právo na náhradu škody (např. proto, že jeho práva z odpovědnosti za vady zanikla nebo půjde o následné škody způsobené vadným plněním apod.), potom nesplnění povinnosti prověřovat předmět plnění bude třeba kvalifikovat jako nepřičinění se o odvrácení nebo zmenšení škody ve smyslu § 146 odst. 2 h. z.

Dalším takovým ustanovením je pro oblast dodávek výrobků § 192 odst. 1 a 2. Obsahuje především povinnost výrobní organizace provádět takovou kontrolu, aby nedocházelo k výrobě a k dodávkám výrobků vadné jakosti. Tuto kontrolu má výrobce provádět soustavně, a to jak v průběhu výroby, tak i před odesláním, tj. před splněním dodávky. Způsob kontroly bude závislý na povaze výroby a výrobků. Její řádné provádění je způsobilé významně přispět k výrobě a dodávkám kvalitní produkce, a tak k omezování dodávek vadných výrobků, které představují mimořádné ztráty nejen z hlediska jednotlivých organizací, a to jak dodavatele, tak i odběratele, ale i z hlediska celospolečenského.

Cíl zabránit vzniku škody z dodávek vadných výrobků sleduje rovněž v § 192 odst. 2 obsažený zákaz plnit odběrateli výrobky, o nichž bylo při kontrole prováděné před splněním (tj. před odesláním nebo předáním odběrateli) prokázáno, že jsou vadné. Tento zákaz se vztahuje nejen na ty výrobky, u nichž byla vadnost zjištěna samotným dodavatelem v rámci jím prováděné výrobní a výstupní kontroly, ale i na výrobky, u nichž vadnost byla prokázána před splněním kontrolou prováděnou určeným kontrolním orgánem nebo odběratelem anebo jinou organizací, popř. zjištěna odběratelem jiným způsobem. Nezáleží na tom, jaký je rozsah vad a jejich povaha.

Uvedený zákaz plnit dodávku, jestliže je před splněním zjištěna jako vadná, však není absolutní. Zákon dává odběrateli možnost, aby ze závažných důvodů dal souhlas k plnění i vadných výrobků. Bude záležet zejména na povaze a rozsahu zjištěných vad a na tom, zda i dodávka vadných výrobků je schopná uspokojit odběratelovu potřebu.

Další speciální ustanovení směřující k zabránění vzniku škod nebo zvětšení jejich rozsahu má hospodářský zákoník v rámci úpravy pojištění v § 360 odst. 1. Podle něho je pojištěná organizace povinna dbát, aby pojistná událost (např. poškození nebo zničení věci požárem nebo výbuchem, odcizení věci) nenastala. Zejména nesmí porušovat povinnosti směřující k odvrácení nebo ke zmenšení nebezpečí, které jsou jí uloženy právními předpisy nebo na jejich základě, nebo které na sebe vzala smlouvou. Jestliže organizace uvedené povinnosti poruší a toto porušení přispěje ke vzniku pojistné události nebo k většímu rozsahu jejích následků, vznikne pojišťovně právo plnění z pojištění přiměřeně snížit. Tak je nejen stanovena pojištěné organizaci povinnost zabraňovat vzniku pojistné události a tím i škody, ale je současně na takovém jednání materiálně zainterесována, resp. neplnění této povinnosti je sankcionováno.

Pro úplnost je třeba ještě poznamenat, že provedení určitých opatření k zabránění škodě může upravovat také zvláštní předpis. Děje se tak zpravidla tam, kde má společnost zvláštní zájem na ochraně určitého majetku nebo kde ohrožení majetku je mimořádně závažné a nebezpečné. Tak podle § 87 zák. č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), nařídí stavební úřad vlastníkov (správci) stavby nezbytné úpravy na stavbě nebo stavebním pozemku (např. z důvodů bezpečnostních, požárních, provozních), jestliže to vyžaduje zájem společnosti. Podle § 94 téhož zákona nařídí stavební úřad vlastníkov (správci) stavby provedení neodkladných zabezpečovacích prací v případě, že stavba svým stavem ohrožuje národohospodářské hodnoty a není nutné ji ihned odstranit. Jestliže hrozí nebezpečí z prodlení a provedení zabezpečovacích prací nelze zajistit jinak, nařídí národní výbor provedení neodkladných prací jím řízené nebo i jiné stavební organizaci, která má před-

poklady k jejich provedení. Zákon České národní rady č. 133/1985 Sb., o požární ochraně, ukládá v § 6 socialistickým organizacím řadu povinností směřujících k zabránění vzniku požárů, a tím k předcházení škodám na majetku v socialistickém společenském vlastnictví. Kromě toho podle §§ 18 a 19 téhož zákona je každý, tedy i socialistická organizace, povinen poskytnout v uvedených ustanoveních vymezenou osobní a věcnou pomoc při zdolávání požárů. Obdobná ustanovení má řada dalších právních předpisů (např. zákon o ochraně zemědělského půdního fondu, lesní zákon, vodní zákon, zákon o státní památkové péči aj.).

C. Ochrana proti ohrožovacímu deliktu

Významným prostředkem ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví může být také právo organizace, které hrozí v důsledku protiprávního jednání jiné organizace nebezpečí vzniku škody, domáhat se u hospodářské arbitráže ochrany proti takovému jednání. Protiprávní jednání (včetně protiprávního opomenutí), které je způsobilé vést ke vzniku škody jiné organizaci, aniž škoda vznikla, bývá zpravidla označováno jako ohrožovací delikt. Ochrana proti němu spočívá v zákazu uvedeného jednání a případně v uložení takových opatření, která by vedla k odvrácení nebo zmírnění vzniku nebezpečí škody.

V hospodářském zákoníku výslovné obecné ustanovení, které by poskytovalo socialistické organizaci právo domáhat se ochrany proti ohrožovacímu deliktu ve zhora uvedeném smyslu, chybí. Ustanovení § 119a odst. 4 nemá obecnou povahu a poskytuje ochranu jen proti jednáním uvedeným v odstavci 1 až 3 téhož ustanovení. V literatuře bývá právo na tuto ochranu vyvozováno z §§ 10 a 121 odst. 2 h. z.²²⁾

Uvedený výklad je založen na tom, že každá socialistická organizace se může domáhat ochrany proti jakýmkoliv neoprávněným zásahům do svého práva správy nebo vlastnictví, tedy i proti jednáním, která jsou způsobilá vést ke vzniku škody. Problém však spočívá v tom, že jednání naplňující skutkovou podstatu ohrožovacího deliktu, jak byl výše vymezen, nemusí vždy spočívat v zasahování do práva správy nebo vlastnického práva. Pokud jde o § 121 odst. 2 h. z., je třeba uvést, že v tomto ustanovení jde o stanovení povinnosti organizace, která nebezpečí vzniku

²²⁾ Feuereis—Svitavský: *Náhrada škody mezi socialistickými organizacemi*, Orbis, Praha 1969, str. 38; Plíva S.: *Hospodaření s národním majetkem*, Orbis, Praha 1975, str. 192—193; *Hospodářský zákoník — komentář*, Panorama, Praha 1986, str. 195; Čapek K.: *Hospodářský zákoník a předpisy související*, Panorama, Praha 1984, str. 195.

škody způsobila, organizace, již toto nebezpečí hrozí a případně i jiných organizací, nikoliv o právo ohrožené organizacemi.

Význam práva na ochranu proti ohrožovacímu deliktu a zmíněné námitky proti dosud zastávanému výkladu mne vedou k závěru, že je z hlediska zdokonalení právní ochrany socialistického společenského vlastnictví žádoucí, aby hospodářský zákoník byl doplněn obecným ustanovením, které by takové právo výslovně upravovalo.²³⁾ Podle něho by se organizace, které by z protiprávního jednání nebo opomenutí jiné organizace hrozilo nebezpečí vzniku škody, mohla u hospodářské arbitráže domáhat ochrany spočívající v zákazu takového jednání, popřípadě v uložení vhodných a přiměřených opatření, jimiž by mohlo být nebezpečí vzniku škody odvráceno nebo alespoň zmírněno. Toto právo by však nemohla organizace mít v případě, že ukládat opatření směřující k zabránění vzniku škody nebo jeho zmírnění patří do pravomoci jiných orgánů podle zvláštních předpisů (např. stavebních úřadů, orgánů státního požárního dozoru, orgánů hygienické služby).

²³⁾ Nepřímo pro tento závěr svědčí i skutečnost, že občanský zákoník takové ustanovení obsahuje (§ 417 odst. 2), třebaže současně upravuje jak ochranu proti neoprávněným zásahům do vlastnického práva (§ 132 a 489), tak i obecnou povinnost k odvrácení hrozící škody (§ 416 odst. 1).

V. PRÁVO NA VYDÁNÍ NEOPRÁVNĚNĚ ZADRŽOVANÉ VĚCI

Základním předpokladem možnosti užívat věci v socialistickém společenském vlastnictví a tak realizovat jedno z nejdůležitějších oprávnění každého vlastníka je, aby vlastník popř. správce měl věc u sebe, ve svém držení. Z povahy vlastnického práva, včetně socialistického společenského vlastnictví, vyplývá, že subjekt tohoto práva, popř. organizace vykonávající základní vlastnická oprávnění, tedy správce, musí mít právo bránit se takovým zásahům jiných subjektů, které představují neoprávněné zadržování věci tvořící předmět jeho vlastnictví nebo správy. Někdy je dokonce právo domáhat se vydání věci neoprávněně zadržované, tj. vindikovat, zahrnováno do obsahu vlastnického práva.²⁴⁾

Hospodářský zákoník upravuje právo na vydání věci ve dvou ustanoveních. Především je to § 10. Podle něho právo na ochranu socialistického společenského vlastnictví proti neoprávněným zásahům, zejména právo na vydání věci vůči tomu, kdo ji neoprávněně zadržuje, nezaniká uplynutím času. Není tu tedy výslovně stanoveno, že subjekt socialistického společenského vlastnictví má právo domáhat se vydání věci neoprávněně zadržované. Takové právo se spíše předpokládá a pouze se stanoví, že je časově neomezené z hlediska běhu prekluzivních lhůt. Tato úprava se vztahuje na všechny formy socialistického společenského vlastnictví bez rozdílu. Postihuje případy, kdy neoprávněným zadržováním věci došlo k porušení vlastnického práva, tedy vztahy mezi různými vlastníky.

Druhým ustanovením hospodářského zákoníku, které upravuje právo na vydání věci neoprávněně zadržované, je § 66 odst. 3. Podle něho státní organizace, která má ve správě národní majetek, může požadovat jeho vydání od jiné státní organizace, která jej má neoprávněně u sebe. Toto její právo je však časově omezeno roční prekluzivní lhůtou. Uvedené ustanovení se týká pouze vztahů mezi státními organizacemi. Upravuje nikoliv ochranu vlastnického práva státu, ale jen práva správy státní organizace k národnímu majetku. Již při této příležitosti je třeba konstatovat, že ochrana práva správy majetku ve vlastnictví družstevních organizací a majetku ve vlastnictví společenských organizací není v hospodářském zákoníku upravena vůbec. Bližší pozornost bude této problematice věnována v další části této kapitoly.

²⁴⁾ Knapp V.: *Vlastnictví v lidové demokracii*, Orbis, Praha 1952, str. 66.

A. Právo na vydání věci podle § 10 h. z.

Třebaže § 10 h. z. výslovně nestanoví právo subjektu socialistického společenského vlastnictví domáhat se vydání věci, která je mu neoprávněně jiným zadržována, je z něho takové právo všeobecně vyvozováno.²⁵⁾ Je třeba přitom zdůraznit, že podle tohoto ustanovení se lze domáhat ochrany pouze v případě, že tím, kdo věc zadržuje, je jiný vlastnický subjekt. Jinak vyjádřeno, § 10 h. z. se vztahuje na případy, kdy neoprávněným zadržováním věci došlo k porušení vlastnického práva, i když mnohdy bude současně porušeno i právo správy. Nelze se podle něho domáhat ochrany v případě, že v rámci téhož subjektu vlastnického práva (např. státu) neoprávněně zadržuje věc, která je ve správě jedné organizace, popř. organizační jednotky s právní subjektivitou jiná organizace nebo organizační jednotka s právní subjektivitou. Tak je tomu především tehdy jestliže státní organizace zadržuje věc ve správě jiné státní organizace, družstevní podnik zadržuje věc ve správě jiného družstevního podniku a oba podniky jsou zřízeny týmž svazem družstev nebo organizační jednotka společenské organizace zadržuje věc ve správě jiné organizační jednotky téže společenské organizace. Ve všech těchto případech nedochází k porušení vlastnického práva (státu, svazu družstev, společenské organizace), ale pouze k porušení práva správy příslušné organizace nebo organizační jednotky s právní subjektivitou.

Subjektem oprávněným domáhat se vydání věci podle § 10 h. z. je zásadně vlastník. Ten bude své právo uplatňovat, když je socialistické společenské vlastnictví realizováno přímo vlastníkem, tedy zejména u věci ve vlastnictví lidových družstev, popř. společenských organizací, které se nečlení na organizační jednotky s právní subjektivitou. Totéž platí ohledně věci ve vlastnictví vyšších družstevních organizací (Ústřední rady družstev a svazů družstev) nebo ve vlastnictví společenských organizací, pokud tyto věci nejsou ve správě jejich podniků, hospodářských zařízení a územních orgánů a organizačních jednotek s právní subjektivitou (srov. §§ 95 a 101 h. z.).

Pro socialistické společenské vlastnictví je však charakteristické, že subjekty vlastnického práva ve značném rozsahu vykonávají základní vlastnická oprávnění nikoliv přímo, ale nepřímo, prostřednictvím správy majetku. Základní vlastnická oprávnění realizují právně samostatné organizace nebo organizační jednotky. To má svůj význam pro možnost domáhat se vydání neoprávněně zadržované věci. Jestliže taková věc je ve

²⁵⁾ Čapek K.: *Hospodářský zákoník a předpisy související*, Panorama, Praha 1984, str. 30; *Hospodářský zákoník — komentář*, Panorama, Praha 1986, str. 42; Plíva S.: *Hospodaření s národním majetkem*, Orbis, Praha 1975, str. 182.

správě státní organizace (u státního vlastnictví), družstevního podniku nebo územního orgánu svazu družstev (u věcí ve vlastnictví vyšší družstevní organizace) anebo hospodářského zařízení nebo organizační jednotky společenské organizace (u věcí ve vlastnictví společenské organizace), potom aktivně legitimována k uplatnění práva na vydání věci je výlučně tato organizace nebo organizační jednotka.

Nepovažují proto za zcela přesné tvrzení v komentáři k hospodářskému zákoníku, že „... ochrany podle § 10 se může domáhat pouze... jiná organizace než státní, která je vlastníkem majetku, o jehož vydání nebo o jehož ochranu proti jiným neoprávněným zásahům jde“.²⁶⁾ U takového majetku je totiž podle mého názoru třeba rozlišovat, zda jde o majetek svěřený do správy vlastníkem zřízené organizace nebo do správy vlastnickovy organizační jednotky s právní subjektivitou či nikoliv. V prvním případě vlastník svoje základní vlastnická oprávnění nerealizuje, ale pověřuje jejich realizaci správce, který je též oprávněn domáhat se vydání věci neoprávněně zadržované. Výjimku tvoří pouze majetek ve vlastnictví společenských organizací a ve správě jejich organizačních jednotek. Podle § 105 odst. 2 h. z. mohou za nižší organizační složky a orgány společenské organizace vykonat příslušné úkony a opatření orgány vyšší, jestliže to vyžaduje ochrana majetku společenské organizace. Takovými úkony a opatřeními jsou nepochybně i úkony směřující k uplatnění práva na vydání věci neoprávněně zadržované. Tato výjimka však neplatí u vlastnictví společenských organizací pro majetek ve správě hospodářského zařízení společenské organizace.²⁷⁾

U neoprávněně zadržované věci, která je národním majetkem ve správě koncernu a k níž vykonává správu svým jménem koncernový podnik nebo koncernová účelová organizace, je k uplatnění práva na její vydání oprávněna tato organizační jednotka. Ta má totiž zásadně stejná práva jako státní organizace spravující národní majetek (§ 64 odst. 2 h. z.).

Podmínkou úspěšného uplatnění práva na vydání věci není, že vlastník, popř. správce měl požadovanou věc u sebe před tím, než došlo k jejímu neoprávněnému zadržení. Proto se vlastník nebo správce může domáhat vydání i v případě, že je zadržována věc, která byla dána do užívání jiné organizaci nebo občanovi. Naopak uživatel by se ochrany podle § 10 h. z. domáhat nemohl.

I když výjimečně, může být neoprávněně zadržovaná věc ve spoluvlastnictví. V takovém případě je podle mého názoru oprávněn domáhat se jejího vydání kterýkoliv ze spoluvlastníků. Předmětem žádosti o vydání

²⁶⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Panorama, Praha 1986, str. 42.

²⁷⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Orbis, Praha 1965, str. 285.

bude vždy věc jako celek, nikoliv jen spoluvlastnický podíl toho ze spoluvlastníků, který se vydání domáhá.

Z hlediska procesního mám za to, že je věcí organizace, která právo na vydání věci uplatňuje, aby prokázala, že je vlastníkem nebo správcem požadované věci. Stačí, když prokáže, že k věci vlastnické právo nebo právo správy nabylo. Jestliže organizace, která věc zadržuje, tvrdí, že organizace domáhající se vydání již není vlastníkem nebo správcem, je naopak na ní, aby to prokázala. Musí proto prokázat, kdy a jakým způsobem vlastnické právo nebo právo správy žadatele zaniklo, resp. na koho přešlo.

Právo na vydání věci podle § 10 h. z. směřuje vždy proti tomu, kdo věc skutečně zadržuje. Je nerozhodné, jakým způsobem se do jeho držení dostala. Může se tak stát především v důsledku jednání organizace, která věc zadržuje, jestliže tato organizace věc vlastníkově nebo správci, popř. i uživateli odejme nebo jestliže věc vlastníkově nebo správci, popř. i uživateli nevrátí, třebaže je k tomu povinna. Do neoprávněného držení organizace se může věc dostat i následkem jednání jiné organizace nebo občana, zejména tak, že například organizace omylem zašle věc někomu jinému, než je povinna. Stejně tak může držení věci jinou organizací nastat jako důsledek jednání samotného vlastníka, správce nebo uživatele, zejména omylem nebo na základě neplatného právního úkonu.

V této souvislosti je třeba věnovat zvláštní pozornost situaci, kdy ten, kdo věc neoprávněně zadržoval, s ní dále disponoval, tj. převedl ji na někoho jiného nebo ji někomu jinému dal do užívání. Považuji za správné stanovisko, že zásadně je taková dispozice neplatná. Nemá za následek přechod vlastnictví nebo správy ani vznik práva věc užívat. Ten, kdo není vlastníkem nebo správcem věci, nemůže ji platně převést do vlastnictví nebo do správy někoho jiného, ani poskytnout právo věc užívat.²⁸⁾

Z uvedené zásady však platí dvě výjimky ve vztahu k občanům. První je § 228 o. z., podle něhož převede-li organizace na občana poskytnutou službou vlastnictví k věci, nemohou být proti němu uplatněna práva jiných osob týkající se této věci. Totéž platí, jestliže občan poskytnutou službou nabude práva věc užívat. Přitom se předpokládá, že nabyvatel je v dobré víře.²⁹⁾ Jde o obecné ustanovení platné pro všechny typy služeb ve smyslu občanského zákoníku (§ 222 o. z.), pokud vzhledem k jejich povaze při nich může dojít k převodu vlastnictví věci nebo k nabytí práva věc užívat. Za uvedených podmínek nemůže být vůči občanovi úspěšně uplatněno právo na vydání věci. Občan nabývá vlastnické právo, popř. právo věc užívat na základě smlouvy s organizací, která občanovi po-

²⁸⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Orbis, Praha 1965, str. 378.

²⁹⁾ Občanský zákoník a předpisy související I, Panorama, Praha 1984, str. 427.

skytla službu, třebaže tato organizace není vlastníkem nebo správcem věci. Pro úplnost je třeba zdůraznit, že pro vztahy mezi socialistickými organizacemi hospodářský zákoník obdobné ustanovení neobsahuje. Pokud by tedy například na základě smlouvy o obstarání záležitostí podle § 354 h. z. obstaratel převedl věc svěřenou mu objednavatelem, který nebyl jejím vlastníkem nebo správcem, na jinou organizaci, mohl by se vlastník nebo správce úspěšně domáhat na nabyvateli vydání takové věci.

Druhou výjimkou je ustanovení § 486 o. z., podle kterého ten, kdo v dobré víře něco nabyt od nepravého dědice, jemuž bylo dědictví potvrzeno, je chráněn tak, jako by to nabyt od oprávněného dědice. Toto ustanovení není sice ve vztahu k socialistickým organizacím příliš praktické, ale vyloučit je zcela nelze. O takový případ by se jednalo tehdy, jestliže by po projednání dědictví bylo zjištěno, že oprávněným dědicem na základě platné závěti je stát nebo určitá socialistická organizace anebo že dědictví připadlo státu podle § 462 o. z. Pokud nepravý dědic, kterému bylo dědictví potvrzeno, převedl v mezidobí určitou věc z dědictví na někoho jiného, není proti němu možné uplatnit právo na vydání věci. Sporné může být, zda to platí i v případě, že nepravým dědicem i nabyvatelem, na kterého nepravý dědic věc převedl, je socialistická organizace, resp. stát. Proti kladné odpovědi mluví skutečnost, že občanský zákoník neupravuje vztahy mezi socialistickými organizacemi. Na druhé straně jde o vztahy, které velmi úzce souvisejí s dědickými vztahy a jsou z těchto odvozeny. Kromě toho dle § 486 o. z. neomezuje, na rozdíl od § 228 o. z., ochranu jen na občany, ale je obecná (srov. slovo „kdo“). Vzhledem k tomu se přikláním k názoru, že § 486 o. z. lze aplikovat i v uvedeném případě.

Podle formulace § 10 h. z. předmětem práva na vydání může být věc, která je neoprávněně zadržována. Smyslem ochrany je tu vrácení věci do držení vlastníka nebo správce. Proto je samozřejmé, že právo na vydání lze uplatnit jen ohledně té věci, která je zadržována. Musí jít tedy o věc, která jako samostatná a individuálně určená existuje v době, kdy je právo uplatněno a kdy je o něm příslušným orgánem rozhodováno. Nemůže se proto domáhat vlastník nebo správce ochrany podle § 10 h. z., jestliže zadržovaná věc byla v mezidobí zničena, spotřebována nebo jinak zanikla. Je však oprávněn požadovat za obecných podmínek vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu nebo náhradu škody.

Individuální určenost věci je třeba posuzovat podle okolností konkrétního případu. Zpravidla nebude možno uplatnit nárok na vydání věci určených druhově, resp. věcí zastupitelných (materiál, výrobky apod.), zejména jestliže se tyto věci smísily s věcmi toho, kdo je zadržuje. Jestliže však k takovému smísení nedošlo a lze zadržované věci z hlediska práva

na vydání individualizovat, potom nevidím důvod, proč by nebylo možno se u nich domáhat ochrany podle § 10 h. z.

Existující hospodářskoprávní literatura a také rozhodovací praxe arbitráže vylučuje z práva na vydání věci nemovitě. Zpravidla se argumentuje tak, že „z povahy věci vyplývá, že neoprávněné zadržování věci a právo na její vydání přichází v úvahu jen u movitých věcí, neboť jen tyto věci mohou přejít do úplné dispozice jiné organizace než té, která je vlastníkem či správcem. Naproti tomu u nemovitých věcí jsou pojmově možné jen jiné zásahy do vlastnického práva, než je neoprávněné zadržování věci; jde např. o neoprávněné užívání nemovitosti, bránění vlastníku, aby své věci užíval apod.“³⁰⁾

Uvedené stanovisko není zcela nesporné. Především je třeba upozornit, že starší civilistická literatura jednoznačně počítala s nemovitostmi jako předmětem vindikační žaloby.³¹⁾ Přitom se zdůrazňovalo, že vindikační žaloba předpokládá úplné rušení vlastnického práva, kdežto žaloba negatorní směřuje proti rušení částečnému. Také současná občanskoprávní literatura připouští u nemovitostí vindikační žalobu. Je zastáván názor, že u nich „plní funkci vindikační žaloba na vyklizení (bytu, domku, jiné nemovitosti). Není ovšem vyloučena i vlastní vindikační žaloba, při níž kromě vyklizení jde o odevzdání věci vlastníku.“³²⁾

Po věcné stránce nejsou argumenty proti právu na vydání věci nemovitě přesvědčivé. Především nepovažuji za správné tvrzení, že jen movité věci mohou přejít do úplné dispozice jiné organizace než té, která je vlastníkem či správcem. Přitom „dispozicí“ je tu zřejmě míněno faktické ovládání, které brání vlastníkovu či správci držení a užívání věci. Nejde tedy o dispozici právní, o právní nakládání s věcí, které může vlastník nebo správce činit i v případě, že mu někdo jiný věc zadržuje. Je nepochybné, že zadržování nemovitosti má jinou podobu než zadržování věci movité. Spočívá v tom, že někdo jiný než vlastník nebo správce nemovitost fakticky ovládl (nastěhoval se do budovy apod.) tak, že znemožňuje vlastníkovu nebo správci, aby ji sám mohl ovládat a užívat. Tím nemovitá věc přešla „do úplné dispozice“ někoho jiného než vlastníka nebo správce. Také vydání nemovitosti se liší od vydání věci movité. Spočívá ve vyklizení nemovitosti a v její předání vlastníkovu nebo správci.

Z uvedených důvodů mám proto za to, že není nezbytně nutné omezovat právo na vydání podle § 10 h. z. pouze na věci movité. Nebylo by však na škodu, jestliže by hospodářský zákoník pro odstranění pochyb-

³⁰⁾ Čapek K.: *Hospodářský zákoník a předpisy související*, Panorama, Praha 1984, str. 31; *Hospodářský zákoník — komentář*, Panorama, Praha 1986, str. 43.

³¹⁾ Randa A.: *Právo vlastnické dle rakouského práva*, Praha 1917, str. 275, 277 a 296 (pozn. 2); Krčmář J.: *Právo občanské, II. Práva věcná*, Praha 1946, str. 209.

³²⁾ *Občanský zákoník a předpisy související I*, Panorama, Praha 1984, str. 173.

ností výslovně postavil vyklizení nemovitosti na roveň vydání věci. Například tak, že by za slovo „vydání“ bylo do závorky doplněno slovo „vyklizení“.

Právo na vydání zadržované věci lze uplatnit úspěšně pouze za podmínky, že zadržování je neoprávněné. Neoprávněným zadržováním se obecně rozumí takové, pro které nemá ten, kdo věc zadržuje, platný právní důvod. Takovým důvodem bude zpravidla smlouva s vlastníkem nebo správcem. Může se však také jednat o zadržování, jehož účelem je použití věci k zabránění hrozící škodě ve smyslu § 121 odst. 2 h. z. a toho, co bylo o této problematice uvedeno v souvislosti s prevencí při ochraně majetku v socialistickém společenském vlastnictví. Právní důvod zadržování věci někým jiným, než je vlastník nebo správce, může být také založen na rozhodnutí příslušného orgánu oprávněného k tomu právním předpisem. Tak například podle § 15 odst. 2 zákona ČNR č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, může v případě, že to vyžaduje důležitý společenský zájem, okresní národní výbor, jde-li o movitou kulturní památku, a krajský národní výbor, jde-li o movitou národní kulturní památku, uložit jejímu vlastníku, aby ji bezplatně svěřil na nezbytně dlouhou dobu do úschovy odborné organizaci, kterou národní výbor zároveň určí.

Neoprávněnost zadržování může být dána od samotného počátku nebo může nastat dodatečně tak, že odpadne právní důvod, na základě kterého má jiná organizace než vlastník nebo správce nebo občan věc v držení. Praktické to bude např. v případě přenechání věci do užívání na dobu určitou. Po sjednanou dobu užívání je zadržování věci uživatelem oprávněné a vlastník nebo správce se nemůže domáhat vydání. Po uplynutí sjednané doby užívání se stává zadržování věci uživatelem zadržováním neoprávněným. Obdobně při přenechání věci k užívání na dobu neurčitou se stane zadržování neoprávněným, jestliže byla dána výpověď a uplynula sjednaná nebo právním předpisem stanovená výpovědní lhůta.

Jiným praktickým případem je situace na základě dohody odběratele s dodavatelem, popř. rozhodnutí arbitráže o tom, že v rozsahu vadného plnění poskytne dodavatel bezvadné plnění nebo že v rozsahu vadného plnění se zrušuje smlouva (srov. § 201 odst. 1 h. z.). Taková dohoda, resp. rozhodnutí má za následek, že se zrušují ex tunc účinky plnění vadných výrobků.³³⁾ Tyto výrobky se stávají výrobky ve vlastnictví nebo správě dodavatele a odběratel od okamžiku uzavření dohody nebo od právní moci rozhodnutí arbitráže je má v držení neoprávněně. Pokud je nevydá dodavateli, může se tento domáhat jejich vydání podle § 10 h. z. (pokud

³³⁾ Čapek K.: *Hospodářský zákoník a předpisy související*, Panorama, Praha 1984, str. 349.

vzhledem k povaze dodavatele a odběratele jde o ochranu vlastnického práva).

Výrobky, které jsou předmětem dodávky splněné uskladněním za podmínek § 168 odst. 2 h. z. se stávají věcmi zadržovanými dodavatelem neoprávněně, jestliže je dodavatel neodešle odběrateli bez zbytečného odkladu poté, kdy jej odběratel o to požádal. Stejně tak se stávají neoprávněně zadržovanými výrobky určené pro vývoz a uskladněné pro organizaci zahraničního obchodu za podmínek § 227 h. z., jestliže je dodavatel neodešle bez zbytečného odkladu po obdržení přepravní dispozice nebo v jiné lhůtě stanovené prováděcím předpisem (§ 228 h. z.).

Z hlediska povinnosti vydat zadržovanou věc je nerozhodné, kdo neoprávněnost zadržování způsobil či dokonce zavinil. O neoprávněné zadržování jde proto i v případě, že věc předal do držení jiné organizace sám vlastník nebo správce, pokud k zadržování věci tím, komu byla předána, neexistuje platný právní důvod (např. výrobky odeslané dodavatelem omylem někomu jinému než odběrateli podle hospodářské smlouvy). Pro posuzování neoprávněnosti zadržování se rovněž nepřihlíží k tomu, zda ten, kdo má věc u sebe, o neoprávněnosti ví či nikoliv.

Hospodářský zákoník v § 10 výslovně stanoví, že právo na vydání věci, jde-li o ochranu socialistického společenského vlastnictví, nezaniká uplynutím času. To má za následek, že vlastnické právo státu nebo nestátní socialistické organizace nemůže zaniknout jen proto, že právo na vydání věci neoprávněně zadržované jiným vlastnickým subjektem nebylo včas uplatněno. Vydání věci podle § 10 h. z. se lze zásadně domáhat kdykoliv bez ohledu na dobu, která od počátku neoprávněného zadržování uplynula. Jediným omezením je podmínka, že v době uplatnění práva na vydání věci je vydání fakticky možné. To znamená, že požadovaná věc musí jako samostatná věc existovat. V této souvislosti je třeba ještě připomenout, že majetek v socialistickém společenském vlastnictví nemůže být předmětem vydržení (§ 135 odst. 3 o. z.).

Ustanovení § 10 h. z. o tom, že právo na vydání věci nezaniká uplynutím času, se jeví být nadbytečným. Hospodářský zákoník upravuje zánik práv v důsledku toho, že právo nebylo ve stanovené lhůtě uplatněno, jen ve vztahu k právům ze závazkových vztahů. Právo socialistického společenského vlastnictví a s ním spojené právo na vydání věci neoprávněně zadržované nemají povahu práv ze závazkových vztahů. Proto se na ně nevztahují ustanovení §§ 130 a 132 h. z. Přitom je třeba vycházet ze zásady, že k zániku práva proto, že nebylo ve stanovené době uplatněno, dochází jen v případech, kdy je to právním předpisem stanoveno. Tato zásada je výslovně vyjádřena v občanském zákoníku (§ 99), jde však o obecnou právní zásadu, která platí i v jiných oblastech právního řádu. Vzhledem k tomu lze dospět k závěru, že vlastnické právo k věcem v so-

cialistickém společenském vlastnictví a právo na vydání věci neoprávněně zadržované by nezanikalo uplynutím času, i kdyby tak nebylo v § 10 h. z. stanoveno. Institut vydržení pak hospodářský zákoník vůbec neupravuje, takže ve vztazích mezi socialistickými organizacemi k vydržení věci jako způsobu nabytí vlastnického práva a tím zániku vlastnického práva do-
savadního vlastníka dojít nemůže.

Pokud jde o vztahy mezi socialistickými organizacemi a občany, občanský zákoník zánik vlastnického práva jako důsledek neuplatnění ve stanovené době nestanoví, takže ve smyslu § 99 o. z. k zániku rovněž dojít nemůže. Z promlčení je vlastnické právo výslovně vyňato (§ 100 odst. 2 o. z.). Rovněž vydržení nepřichází u věcí v socialistickém společenském vlastnictví v úvahu (§ 135a odst. 3 o. z.).

Ze všech uvedených důvodů proto docházím k závěru, že i při absenci výslovného ustanovení, jak je nyní obsaženo v § 10 h. z., by neuplatněním práva na vydání věci v určité době nemohlo vlastnické právo státu nebo socialistické organizace zaniknout. Zachování tohoto ustanovení však není nijak na závalu a lze je považovat za zdůraznění významu vlastnického práva a jeho trvalosti.

B. Právo na vydání věci podle § 66 odst. 3 h. z.

Až dosud byla věnována pozornost problematice práva na vydání věci neoprávněně zadržované podle § 10 h. z. Toto ustanovení je však použitelné jen v případě, že jde o ochranu vlastnického práva. To znamená tehdy, když věc vlastníkovu nebo správci zadržuje jiný vlastnický subjekt. Nelze se podle něho domáhat vydání věci, kterou neoprávněně organizaci, popř. organizační jednotce s právní subjektivitou zadržuje jiná organizace, popř. organizační jednotka v rámci téhož vlastnického subjektu (např. jedna státní organizace jiné státní organizaci, jeden družstevní podnik jinému družstevnímu podniku, přičemž oba podniky jsou zřízeny týmž svazem družstev apod.). Vlastnické právo není porušeno a dochází pouze k porušení práva správy. Jde tedy nikoliv o ochranu vlastnického práva, ale o ochranu práva správy.

Hospodářský zákoník upravuje ochranu práva správy pouze dílčím způsobem, a to ve vztahu ke státnímu vlastnictví a správě národního majetku. Podle § 66 odst. 3 h. z. státní organizace, která má ve správě národní majetek, může požadovat jeho vydání od jiné státní organizace, která jej má neoprávněně u sebe. Toto její právo na vydání věci je však na rozdíl od práva na vydání věci podle § 10 h. z. výslovně časově omezeno prekluzivní lhůtou. Právo na vydání zanikne, jestliže nebude uplatněno do jednoho roku.

Domáhat se vydání věci podle § 66 odst. 3 h. z. může ta státní organizace, která má požadovaný národní majetek ve své správě. Z tohoto hlediska není rozhodující, zda je žádající státní organizace ke správě národního majetku, který je předmětem její žádosti, také příslušná podle příslušných ustanovení hospodářského zákoníku (§ 65 odst. 1), prováděcí vyhlášky o správě národního majetku č. 90/1984 Sb. (§ 6) nebo podle zvláštních předpisů. Určující je, že státní organizace má požadovaný majetek ve správě, a to nejen v době podání žádosti, ale také v době, kdy je o ní rozhodováno.

V praxi se může vyskytnout případ, že státní organizace, která věc zadržuje, bude namítat, že tato věc představuje u spravující státní organizace národní majetek přebytný a že ho sama nepotřebuje k plnění svých úkolů. Jde tedy vlastně o tvrzení, že státní organizace, která se domáhá vydání věci, není k její správě příslušná. Hospodářská arbitráž jako orgán oprávněný rozhodovat o uplatněném právu na vydání věci podle § 66 odst. 3 h. z. není však oprávněna rozhodovat o příslušnosti ke správě. Nemůže proto přihlížet k námitce nepřislušnosti žádající státní organizace ke správě té věci z národního majetku, která je předmětem sporu. Pokud by však měla za to, že námitka je odůvodněná, měla by upozornit příslušné orgány (§ 65 odst. 2 h. z.) a vyčkat jejich rozhodnutí. Dokud však v takovém případě nedojde hospodářskou smlouvou nebo rozhodnutím příslušného nadřízeného orgánu k převodu správy z dosavadního správce na organizaci, která věc do té doby neoprávněně zadržuje, je právo dosavadního správce na vydání věci, za jinak splněných podmínek, oprávněné.

V současné době správu národního majetku, který je ve správě koncernu, vykonávají zpravidla koncernové podniky a koncernové účelové organizace jako organizační jednotky státních hospodářských organizací ve smyslu § 17 odst. 2 h. z. Činí tak svým jménem a v rozsahu své způsobilosti nabývat práv a zavazovat se (§ 64 odst. 2 h. z.). K uplatnění práva na vydání věci, která je ve správě koncernu a ve výkonu správy koncernového podniku nebo koncernové účelové organizace a která je neoprávněně zadržována jinou státní organizací, popř. její organizační jednotkou s právní subjektivitou, je oprávněn koncernový podnik nebo koncernová účelová organizace vykonávající jeho správu. Hospodářský zákoník totiž stanoví v § 64 odst. 2, že organizační jednotky státních organizací mají při výkonu správy národního majetku stejná práva a povinnosti jako organizace, spravující národní majetek. Mají tedy i právo svým jménem se domáhat vydání věci podle § 66 odst. 3 h. z.

Hospodářský zákoník zároveň umožňuje, aby v prováděcím předpisu nebo ve statutu za podmínek uvedených v prováděcím předpisu bylo stanoveno něco jiného, tedy například stanoveno, že organizační jednotky

právo domáhat se vydání věci podle § 66 odst. 3 nemají. Vyhláška o správě národního majetku č. 90/1984 Sb. jako prováděcí předpis však v tomto směru nemá ani výslovné ustanovení, ani nestanoví podmínky, za nichž by omezení mohl stanovit statut koncernu. Mají proto koncernové podniky a koncernové účelové organizace vždy právo a současně i povinnost se domáhat vydání věci, která je ve správě koncernu, jehož jsou organizační jednotkou a k níž vykonávají správu.

Není pochyb, že uvedené právo nemá jiná organizační jednotka téže státní organizace, resp. téhož koncernu. Sporné může být, zda právo domáhat se vydání podle § 66 odst. 3 h. z. má v uvedeném případě koncern. Pro kladnou odpověď hovoří skutečnost, že hospodářský zákoník přiznává právo požadovat vydání té státní organizaci, která má národní majetek ve své správě. Tou je nepochybně koncern. Na druhé straně nelze přehlédnout, že ustanovení § 66 odst. 3 h. z. bylo formulováno v době, kdy institut výkonu správy organizačními jednotkami státních organizací nebyl znám. V koncernech však se na realizaci základních vlastnických oprávnění státu podílejí koncernové podniky a koncernové účelové organizace na základě práva výkonu správy ve smyslu a za podmínek § 64 odst. 2 h. z. V takovém případě pak v tom rozsahu, v jakém je národní majetek, který je ve správě koncernu, ve výkonu správy koncernového podniku nebo koncernové účelové organizace, nerealizuje základní vlastnická oprávnění státu koncern. Vzhledem k tomu mám za to, že je třeba ustanovení § 66 odst. 3 h. z. ve vztahu ke koncernu vykládat tak, že právo domáhat se vydání věci má u věcí ve výkonu správy koncernového podniku nebo koncernové účelové organizace tato organizační jednotka, nikoliv koncern.

Jak již bylo uvedeno, právo na vydání věci podle § 66 odst. 3 h. z. se liší od téhož práva podle § 10 h. z. tím, že je časově omezené. Oprávněná státní organizace se svého práva vůči té státní organizaci, která jí věc neoprávněně zadržuje, musí domáhat včas, jinak její právo zanikne. Lhůta pro uplatnění činí podle výslovného ustanovení jeden rok. Je tedy stejná jako obecná podpůrná lhůta pro uplatnění práv ze závazkových vztahů (srov. § 130 odst. 2 písm. c) h. z.).

Vzhledem k výslovnému odkazu v § 66 odst. 3 h. z. na § 131 odst. 5 h. z. počíná roční lhůta běžet vždy od prvního dne roku následujícího poté, kdy právo mohlo být uplatněno poprvé. Bude vždy věcí konkrétního posouzení případu, kdy právo na vydání mohlo být uplatněno poprvé. Vzhledem k dikci § 131 odst. 5 h. z. (srov. slovo „mohlo“) je třeba lhůtu považovat z hlediska jejího počátku za objektivní, u níž běh nezávisí na vědomosti organizace, která má věc ve správě, že tuto věc jiná státní organizace neoprávněně zadržuje a která státní organizace to je. Proto bude zpravidla u práva na vydání věci podle § 66 odst. 3 h. z. podmínka,

že toto právo mohlo být uplatněno poprvé, splněna zpravidla ihned, jakmile neoprávněné zadržení nastane. Lhůta pro uplatnění tohoto práva tedy začne běžet od prvního dne roku následujícího po neoprávněném zadržení, resp. následujícího poté, kdy neoprávněné zadržení nastalo. Takto stanovený počátek lhůty pro uplatnění práva na vydání věci by se také měl v převážné většině případů shodovat s možností státní organizace, která věc má ve své správě, zjistit, že taková věc je neoprávněně zadržována jinou státní organizací. Tím spíše, že každá státní organizace je povinna národní majetek ve své správě řádně evidovat a pravidelně inventarizovat, zjišťovat, zda skutečný stav odpovídá stavu podle evidence a ze zjištěných rozdílů vyvozovat závěry pro ochranu majetku, který má ve správě.

Hospodářský zákoník výslovně neupravuje, co se stane s právem státní organizace, která včas neuplatnila svoje právo na vydání věci neoprávněně zadržované jinou státní organizací, zejména zda toto právo zaniká či nikoliv. Stanoví pouze, že zaniká právo požadovat vydání takové neoprávněně zadržované věci. Z druhé věty § 66 odst. 3 h. z. lze však dovodit, že zánik práva na vydání věci má současně za následek i zánik práva správy dosavadního správce. Tomu nasvědčuje zvolená dikce, podle níž příslušný orgán rozhodne, „která ze státních socialistických organizací má tento majetek spravovat“. Příslušný orgán tedy nerozhoduje, zda neoprávněně zadržovaný majetek zůstane ve správě státní organizace, jejíž právo požadovat její vydání zaniklo nebo se převádí do správy jiné státní organizace (včetně té, která ho dosud neoprávněně zadržuje). Jeho rozhodnutí je vlastně novým určením, která státní organizace bude k majetku, k němuž právo správy dosavadního správce zaniklo, realizovat základní vlastnická oprávnění státu.

Pokud jde o státní organizaci, která neoprávněně zadržuje věc, k níž právo správy dosavadního správce zaniklo, je nepochybné, že jí právo správy k této věci nevzniká. Hospodářský zákoník nezná žádnou obdobu „vydržení“ práva správy národního majetku. To má za následek, že zánikem práva správy u státní organizace, která měla dosud neoprávněně zadržovanou věc ve své správě, stává se tato věc národním majetkem, který není ve správě žádné státní organizace. Vlastnické právo státu však není dotčeno.

Hospodářský zákoník v § 65 odst. 3 stanoví, že národní majetek, o němž se zjistí, že není ve správě žádné organizace, je v prozatímní správě příslušného okresního národního výboru, pokud právní předpis nestanoví, že tento majetek je v prozatímní správě jiného státního orgánu nebo organizace. Z uvedené zásady nemá platná právní úprava žádnou výjimku. Hospodářský zákoník nepřipouští ani, aby takovou výjimku stanovil právní předpis. Ten může pouze stanovit, že majetek je v prozatímní

správě jiné státní organizace, než je okresní národní výbor. Na druhé straně nelze přehlížet, že v § 66 odst. 3 h. z. je upraven postup pro případ, že se určitý národní majetek stane majetkem, který není ve správě žádné státní organizace. Vzhledem k tomu se zastává názor, že takový národní majetek není v prozatímní správě s odůvodněním, že hospodářský zákoník „... volí poněkud jinou cestu, když stanoví, že o tom, která ze státních organizací má tento majetek spravovat, rozhodne orgán příslušný k rozhodování sporů o příslušnost ke správě národního majetku (§ 65 odst. 2)“.³⁴⁾

Z důvodů, které jsem uvedl, považuji toto stanovisko spíše za účelné než za plně odpovídající znění platné právní úpravy. Bylo by patrně vhodné, aby ustanovení § 65 odst. 2, druhá věta bylo upřesněno v tom smyslu, že by národní majetek, o němž se zjistí, že není ve správě žádné státní organizace, byl v prozatímní správě příslušného okresního národního výboru (popř. jiného státního orgánu nebo organizace) jen tehdy, jestliže by právní předpis nestanovil jinak. To by odstranilo současný rozpor mezi zněním § 65 odst. 3 h. z. a uvedeným stanoviskem, pokud jde o věci z národního majetku neoprávněně zadržované jinou státní organizací, k nimž právo správy zaniklo v důsledku toho, že oprávněná státní organizace neuplatnila včas právo na jejich vydání.

V souvislosti s existencí již zmíněná práva výkonu správy národního majetku koncernovými podniky a koncernovými účelovými organizacemi vzniká otázka, jak posuzovat případy, kdy věc, která je ve výkonu správy jednoho koncernového podniku, zadržuje neoprávněně koncernový podnik téhož koncernu. V takovém případě nejde o porušení vlastnického práva státu, ani práva správy koncernu jako státní organizace. Porušeno je pouze právo výkonu správy koncernovým podnikem. Je třeba vycházet z toho, že podle § 64 odst. 2 h. z. mají organizační jednotky státních organizací při výkonu správy národního majetku stejná práva a povinnosti jako státní organizace, spravující národní majetek. Tato úprava dovoluje závěr, že je koncernovým podnikům a koncernovým účelovým organizacím ve vzájemných vztazích uvnitř koncernu třeba rovněž přiznat právo domáhat se vydání věci neoprávněně zadržované, a to analogicky podle § 66 odst. 3 h. z. Realizace takového práva je však vnitřní věcí koncernu, protože podle § 10 odst. 2 nař. vl. ČSSR č. 91/1974 Sb., o organizaci výrobních hospodářských jednotek a o jejich statutech, rozhoduje hospodářské spory (k nimž spory o vydání věci nepochybně patří) mezi koncernovými podniky uvnitř koncernu generální ředitel, popř. orgán jím pověřený. Rozhodování těchto sporů je tedy vyňato z pravomoci orgánů hospodářské

³⁴⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Orbis, Praha 1965, str. 195.

arbitráže ve smyslu § 2 odst. 4 zák. č. 121/1962 Sb., o hospodářské arbitráži, v úplném znění vyhlášené pod č. 46/1983 Sb. (dále jen z. h. a.).

Současná úprava ochrany práva správy národního majetku proti neoprávněnému zadržování věci jinou státní organizací, založená podle § 66 odst. 3 na časové omezenosti práva na vydání věci, vyvolává některé problémy. Byla již zmínka o jisté nejasnosti, pokud jde o vztah mezi zánikem práva správy v důsledku včasného neuplatnění práva na vydání věci a prozatímní správou národního majetku. Ta by se ještě dala odstranit navrženou úpravou § 65 odst. 2 h. z. Jiným negativním důsledkem je skutečnost, že nečinnost státní organizace při uplatňování práva na vydání věci má z hlediska jejího práva správy jiné důsledky podle § 10 h. z. a jiné podle § 66 odst. 3 h. z. V prvním případě, kdy jde o ochranu vlastnického práva státu a státní organizace, která má neoprávněně zadržovanou věc ve správě, právo na vydání neuplatňuje, nejen nezaniká vlastnické právo státu, ale ani právo správy nečinné státní organizace. Státní organizace není za svoji nečinnost sankcionována ztrátou práva správy. Naproti tomu v případě nečinnosti ve vztahu k jiné státní organizaci je správce touto sankcí postižen.

Jako argument pro stanovení lhůty k uplatnění práva na vydání věci podle § 66 odst. 3 h. z. se uvádí, že delší dobu trvající nezáměr spravující státní organizace a zadržování věci jinou státní organizací nasvědčuje, že spravující státní organizace není ke správě příslušná a že příslušná je ta státní organizace, která věc má u sebe, i když neoprávněně. Komentář k hospodářskému zákoníku z roku 1965 výslovně uvádí: „Jestliže organizace po dobu jednoho roku nepožádá o vrácení majetku, znamená to, že patrně tento majetek k plnění svých úkolů nepotřebuje a dochází tu k porušení zásady stanovené v § 65 odst. 1, totiž že národní majetek má spravovat zásadně organizace, která je pověřena úkoly, k jejichž plnění majetek zcela nebo převážně slouží. V daném případě totiž majetek delší dobu slouží k plnění úkolů jiné organizace než té, která jej má ve své správě.“³⁵⁾ S tím lze zásadně souhlasit. Platí to však i v případě nečinnosti státní organizace, pokud jde o uplatňování práva na vydání věci podle § 10 h. z.

Mám za to, že v uvedené argumentaci se směšují dvě věci, právo na vydání věci a řešení tzv. příslušnosti ke správě národního majetku. Ochrana práva správy není, jak bylo již dovozeno, závislá na tom, zda organizace, která má neoprávněně zadržovanou věc ve správě a která se včas domáhá jejího vydání, je ke správě této věci příslušná či nikoliv. Mám za to, že by tato zásada měla de lege ferenda platit jako obecná. Tedy i v případě, že právo na vydání věci bylo uplatněno po lhůtě jed-

³⁵⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Orbis, Praha 1965, str. 194.

noho roku. Jinou věcí je, že příslušné orgány mohou řešit spor o správu a rozhodnout o převodu věci ze správy dosavadního správce do správy té státní organizace, která má věc neoprávněně u sebe. Musí tak vlastně činit i podle současné úpravy, když po zániku práva správy původního správce mají podle § 66 odst. 3 h. z. určit, která ze státních socialistických organizací má neoprávněně zadržovanou věc spravovat.

Závažné jsou proti platné právní úpravě námitky praktického charakteru. Státní organizace, jejíž právo zaniklo, zpravidla již právo na vydání věci neplatňuje. Příslušné nadřízené orgány se většinou nedovědí o zániku práva správy a potřebě určit nově, která státní organizace má zadržovaný národní majetek spravovat.

Nelze vyloučit ani případ, že státní organizace, která věc zadržuje, tuto po uplynutí lhůty stanovené v § 66 odst. 3 h. z. a tedy zániku práva správy vrátí původnímu správci. Přijetí věci původním správcem je nutné kvalifikovat jako přijetí plnění bez právního důvodu s povinností takové plnění neprodleně vydat podle § 123 h. z. Vzniká však otázka, komu má být taková věc vydána. Podle citovaného ustanovení se plnění má vydat tomu, na jehož úkor bylo získáno. Tím však není státní organizace, která věc neoprávněně zadržovala a která ji vrátila původnímu správci. Jestliže jsme při zániku práva správy podle § 66 odst. 3 h. z. vyloučili vznik prozatímní správy národního majetku okresním národním výborem, není tu nikdo, komu by mělo být takové plnění vydáno. Řešení by mohlo být v tom, že příslušné nadřízené orgány určí státní organizaci, která má věc spravovat. Naráží však opět na skutečnost, že tyto orgány většinou o této situaci nevědí. Výsledkem je existence protiprávního vztahu, kdy věc je v držení buď organizace, která ji neoprávněně zadržovala, jestliže ji nevrátila původnímu správci, nebo původního správce, jestliže mu byla věc vrácena po zániku jeho práva správy. V obou případech má u sebe věc, která je národním majetkem ve vlastnictví státu, státní organizace, která není jejím správcem.

Při úvahách o této problematice nelze nevzít v úvahu připravovaný zákon o státním podniku. Zvýšení samostatnosti státních hospodářských organizací, na něž se bude tento zákon vztahovat, bude mít patrně za následek, že v budoucí právní úpravě státního vlastnictví a správy národního majetku nebude moci pro tyto organizace platit dnešní právní úprava příslušnosti ke správě národního majetku. Lze předpokládat, že státní podnik bude mít ve správě národní majetek, který mu bude při zřízení svěřen, jakož i ten majetek, který získá svojí podnikatelskou činností. S ním bude v rámci platné právní úpravy nakládat samostatně a zejména nebude povinen převádět na jiné státní organizace ty věci, které pro něj budou přebytečné v současném slova smyslu. Jiná věc je, že k tomu bude veden ekonomickým zájmem mít ve správě jen takový

majetek, který potřebuje k plnění svých úkolů. Může však také věc řešit přenecháním přebytečného majetku k užívání jiným organizacím.

Ze všech uvedených důvodů docházím k závěru, že právo na vydání věci ve vztazích mezi státními organizacemi by nemělo být časově omezeno. Právní úprava ochrany práva správy národního majetku by měla vycházet ze stejné zásady jako ochrana vlastnického práva v tom smyslu, že právo na vydání věci neoprávněně zadržované nezaniká uplynutím času. Byly by tak odstraněny teoretické nejasnosti i praktické problémy spojené s aplikací § 66 odst. 3 h. z. Státní organizaci, která věc neoprávněně zadržuje a byla by povinna ji vždy vydat státní organizaci, která jí má ve své správě, by přitom nic nebránilo, aby se domáhala převodu správy k takové věci podle ustanovení o příslušnosti ke správě, jestliže se na daný případ bude tato úprava vztahovat.

Až dosud byla věnována pozornost problematice práva na vydání věci ve vztazích mezi státními organizacemi, jak je upraveno v § 66 odst. 3 h. z. Případy porušení práva správy neoprávněným zadržováním věci, aniž by došlo k porušení vlastnického práva, mohou nastat také mezi nestátními socialistickými organizacemi. Tak je tomu např. tehdy, jestliže neoprávněně zadržuje věc ve správě družstevního podniku, popř. územního orgánu svazu družstev (kterému byla přiznána ve stanovách právní subjektivita) jiný družstevní podnik podřízený témuž svazu družstev, popř. jiný územní orgán téhož svazu družstev. Stejně tak jde pouze o ochranu práva správy, jestliže majetek ve správě organizační jednotky společenské organizace, popř. hospodářského zařízení společenské organizace neoprávněně zadržuje jiná organizační jednotka nebo hospodářské zařízení téže společenské organizace.

Ochrana práva správy majetku ve vlastnictví družstevních organizací a majetku ve vlastnictví společenských organizací není v hospodářském zákoníku upravena. Není upravena ani ve směrnících vydávaných vyššími družstevními organizacemi podle § 87 odst. 1 h. z., popř. ve směrnících vydávaných ústředními orgány společenských organizací.

Může být namítnuto, že taková právní úprava není nezbytně nutná, protože se jedná o vztahy v rámci jednoho vlastníka, resp. jedné organizace (svazu družstev, společenské organizace), a že tedy jde o vnitřní záležitost této organizace. Tuto námitku lze stěží považovat za odůvodněnou. Není totiž možné přehlížet, že družstevní podniky a hospodářská zařízení společenských organizací jsou socialistickými organizacemi ve smyslu hospodářského zákoníku. Územní orgány svazů družstev a organizační jednotky společenských organizací pak jako organizační jednotky ve smyslu § 17 odst. 2 h. z. mají postavení obdobné socialistickým organizacím. Všichni tito správci majetku vystupují při správě vždy svým jménem jako právně samostatné a odpovědné subjekty. Jejich postavení

je obdobné postavení státních organizací při správě národního majetku. Není proto důvod, aby jim právní řád nepřiznal stejnou ochranu, pokud jde o jejich právo správy, resp. právo na vydání neoprávněně zadržované věci, včetně jeho časové neomezenosti, jak to bylo podrobně zdůvodněno u ochrany práva správy státních organizací.

Provedený rozbor platné právní úpravy práva na vydání věci neoprávněně zadržované vyúsťuje v závěr, že je účelné a žádoucí, aby hospodářský zákoník upravil jednotně tento prostředek ochrany socialistického společenského vlastnictví jak pro případ, kdy je porušeno vlastnické právo, tak pro případ, kdy je porušeno pouze právo správy socialistické organizace, popř. její organizační jednotky, která má majetek ve správě. Právo na vydání neoprávněně zadržované věci by mělo být upraveno výslovně, a to pro oba případy v obecných ustanoveních hospodářského zákoníku o socialistickém společenském vlastnictví. Taková úprava by byla jednotná pro všechny formy socialistického společenského vlastnictví a právo na vydání neoprávněně zadržované věci by bylo časově neomezené, nejen pokud jde o ochranu vlastnického práva, ale i pokud jde jen o ochranu práva správy.

Mám za to, že při formulaci konkrétního ustanovení by se mělo vycházet z těchto zásad:

1. Socialistická organizace má právo domáhat se vydání (vyklizení) věci, kterou má ve vlastnictví nebo ve správě na tom, kdo ji neoprávněně zadržuje.

2. Stejně právo má také organizační jednotka socialistické organizace vystupující v hospodářských vztazích svým jménem (§ 17 odst. 2 h. z.).

3. Právo domáhat se vydání neoprávněně zadržované věci nezaniká uplynutím času.

Pokud jde o vlastní formulaci, předpokládám, že by zahrnovala v jednom obecném ustanovení také právo domáhat se i ochrany proti jiným neoprávněným zásahům do vlastnického práva nebo do práva správy, jak o tom bude pojednáno v další kapitole.

Tím by byla odstraněna mezera v současné právní úpravě, spočívající v tom, že neobsahuje právo domáhat se vydání neoprávněně zadržované věci, jestliže je tím porušeno jen právo správy nestátních socialistických organizací a jejich organizačních jednotek s právní subjektivitou. Současně by samozřejmě odpadla potřeba upravovat samostatně právo na vydání věci ve vztazích mezi státními organizacemi (§ 66 odst. 3 h. z.). Právní úprava by se stala jednodušší a přehlednější. Znamenala by zdo-konalení a základ pro prohloubení ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví.

C. Některé problémy související

S právní úpravou práva na vydání věci, jak podle § 10 h. z., tak i podle § 66 odst. 3 h. z. souvisejí některé další problémy, jejichž řešení má nikoliv zanedbatelný význam pro řádnou ochranu majetku v socialistickém společenském vlastnictví. Na prvním místě je třeba se zmínit o povinnosti vydat užitky z neoprávněně zadržované věci. Hospodářský zákoník nemá v tomto směru výslovné ustanovení.

Při řešení uvedeného problému ve vztazích mezi socialistickými organizacemi je třeba rozlišovat, zda užitky mají povahu samostatných, individuálně určených věcí či nikoliv. K těm užitkům, které existují jako samostatné věci, nenabývá socialistická organizace, která neoprávněně zadržuje věc, z níž tyto užitky plynou, vlastnické právo, ani právo správy. To přísluší vlastníkovu nebo správci zadržované věci. Uvedené užitky jsou vlastně také neoprávněně zadržovány a jejich vlastník nebo správce má právo na jejich vydání za podmínek § 10 nebo § 66 h. z.

Jinak je tomu, pokud jde o užitky, které nemají povahu samostatných a individuálně určených věcí. Mohou spočívat ve věcech hromadné povahy, které se smísily s věcmi organizace, která věc zadržuje, nebo v užívání věci (např. používání stroje k výrobním účelům, používání auta apod.), popř. v přijetí úplaty za přenechání věci k užívání někomu jinému. V těchto případech se nelze domáhat vydání užitků podle zmíněných ustanovení. Užitky zde představují u organizace, která zadržuje věc, z níž plynou, neoprávněný majetkový prospěch. Tato organizace je povinna vydat takový prospěch vlastníkovu nebo správci podle § 123 h. z. Naturní forma by přicházela v úvahu tam, kde užitky spočívaly v hromadných věcech, které se smísily s věcmi organizace, která věc zadržovala. Vlastník nebo správce by mohl požadovat vydání věcí téhož druhu za podmínky, že je to možné a účelné. Jinak má právo na náhradu ceny užitků podle doby, kdy je organizace, která věc zadržovala, získala.

Podle § 123 h. z., popřípadě podle § 145 h. z. nutno posoudit i případ, že sice užitky spočívaly v samostatných individuálně určených věcech, ale tyto věci již nelze vydat. Bude tomu tak zejména tehdy, jestliže věci byly již spotřebovány nebo zničeny.

Poněkud odchylná situace je v případě, že tím, kdo věc neoprávněně zadržuje a získává z ní užitky, je občan. Podle § 458 odst. 2 o. z. není ten, kdo vydává neoprávněný majetkový prospěch, povinen vydat z něho užitky, jestliže byl v dobré víře. Rozumí se tím důvodné přesvědčení toho, kdo užitky získal, že mu patří.³⁶⁾ Toto ustanovení vlastně znamená, že

³⁶⁾ Srovnej Občanský zákoník a předpisy související I, Panorama, Praha 1984, str. 181.

občan, který je v dobré víře, nabývá vlastnické právo k užitkům neoprávněně zadržované věci, pokud tyto užitky mají povahu věci.

Jestliže občan, který věc neoprávněně zadržuje, není v dobré víře, je povinen vydat vlastníkově nebo správci veškeré užitky. Mám za to, že v tomto případě je rovněž třeba rozlišovat, zda užitky mají povahu samostatné, individuálně určené věci způsobilé vydání či nikoliv, stejně jako ve vztazích mezi socialistickými organizacemi. V prvním případě pak má vlastník či správce právo na vydání užitků podle § 10 h. z. V druhém případě je občan povinen užitky vydat podle ustanovení občanského zákoníku o odpovědnosti za neoprávněný prospěch (§ 451 an.).

Uvedené rozlišení zároveň znamená, že právo na vydání užitků podle § 123 h. z. ve vztazích mezi socialistickými organizacemi zaniká, jestliže není uplatněno v obecné prekluzivní lhůtě podle §§ 130 až 132 h. z. Stejně tak zaniká právo na vydání užitků podle § 66 odst. 3 h. z. Naproti tomu právo na vydání užitků podle § 10 h. z. uplynutím času nezaniká. Ve vztahu mezi socialistickou organizací a občanem právo na vydání užitků podle § 10 h. z. nezaniká uplynutím času, ani se nepromlčuje (§ 100 o. z.). Naproti tomu právo na vydání užitků podle ustanovení o odpovědnosti na neoprávněný majetkový prospěch (§ 451 an. o. z.) podléhá promlčení. Promlčecí doba činí zásadně dva roky ode dne, kdy se vlastník nebo správce dozví, že byl majetkový prospěch neoprávněně získán a kdo jej získal. K promlčení však dojde nejpozději za tři roky a jde-li o prospěch získaný úmyslně, za deset let ode dne, kdy k neoprávněně získanému prospěchu došlo (§ 107 o. z.).

Dalším závažným problémem při uplatňování práva na vydání neoprávněně zadržované věci je náhrada nákladů, které na věc vynaložil ten, kdo věc zadržoval. Je nutné rozlišovat, zda ten, kdo náklady vynaložil, byla socialistická organizace nebo občan.

Hospodářský zákoník, stejně jako o vydání užitků, nemá o náhradě vynaložených nákladů výslovné ustanovení. Ve vztahu mezi vlastníkem nebo správcem a jinou socialistickou organizací bude proto nutné postupovat podle obecných ustanovení o spolupráci socialistických organizací a o neoprávněném majetkovém prospěchu. Povinnost vynakládat náklady na údržbu a zachování věci má vlastník nebo správce. Jestliže však má věc u sebe jiná socialistická organizace, potom z §§ 15 a 121 odst. 2 h. z. lze dovodit její povinnost se o takovou věc starat tak, aby nedošlo k jejímu poškození, znehodnocení nebo zničení. Součástí této povinnosti je také povinnost vynaložit potřebné náklady na údržbu a zachování věci.

Mám pochybnosti, zda z hlediska povinnosti hradit náklady vynaložené na zadržovanou věc, je správné rozlišovat obvyklé udržovací náklady

a mimořádné náklady na zachování věci.³⁷⁾ Obojí náklady jsou totiž náklady, které by, nebýt neoprávněného zadržování, musel stejně vlastník nebo správce vynaložit. Nevynaložením (ušetřením) takových nákladů vlastník nebo správce získává bez právního důvodu majetkový prospěch (jde ze strany organizace, která věc zadržuje, o náklad vynaložený za jiného). Kromě toho § 122 h. z., který přiznává právo na náhradu nákladů vynaložených ke splnění povinnosti podle § 15 nebo § 121 h. z., nerozlišuje, zda jde o náklady obvyklé udržovací nebo mimořádné na zachování věci. Rozhodující je, že náklady byly vynaloženy odůvodněně.

Uvedené důvody podle mého názoru odůvodňují závěr, že organizace, která vydává neoprávněně zadržovanou věc, má vůči vlastníkovi nebo správci právo na náhradu veškerých odůvodněně vynaložených nákladů. Mluví pro něj také okolnost, že — jak bylo vyloženo výše — organizace, která věc neoprávněně zadržovala, je povinna vydat vlastníkovi nebo správci podle § 123 h. z. jako užitek cenu užívání, které pro ni představuje neoprávněně získaný majetkový prospěch. Takové právo by neměla pouze v případě, že by situaci, vedoucí k vynaložení nákladů, zavinila.³⁸⁾ Vzhledem k pochybnostem, které mohou v této otázce vznikat, by bylo patrně vhodné, aby hospodářský zákoník výslovně upravil povinnost hradit náklady vynaložené na neoprávněně zadržovanou věc. Mohl by přitom rozlišovat obvyklé udržovací náklady a mimořádné náklady na zachování věci. Zatím však pro toto rozlišování lze stěží najít oporu.

Pokud organizace, která neoprávněně zadržovala věc, na tuto vynaložila náklady, které znamenaly zhodnocení věci, potom má vůči vlastníkovi nebo správci při vydání věci právo na vydání neoprávněného majetkového prospěchu podle § 123 h. z. Zpravidla to bude právo na náhradu toho, o co se hodnota věci ke dni vydání zvětšila. Jen zcela výjimečně bude možné a účelné, aby si organizace neoddělila a vzala to, co na svůj náklad pořídila.

Jestliže náklady na zadržovanou věc vynaložil občan, má vůči vlastníkovi nebo správci právo na jejich náhradu podle § 458 odst. 2 o. z. Toto ustanovení rozlišuje náklady nutné a ostatní. Právo na náhradu přiznává jen ohledně nutných nákladů. Na rozdíl od povinnosti vydat užitky ze zadržované věci se však v tomto případě nerozlišuje, zda ten, kdo náklady vynaložil, byl v dobré víře či nikoliv. Jestliže občan vynaložil jiné než nutné náklady, nemá na jejich náhradu právo. Pochybnosti by mohly vznikat v případě, že jinými než nutnými náklady byla zadržovaná věc zhodnocena. Mám za to, že ustanovení §§ 451, 456 (první věta) a 458

³⁷⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Orbis, Praha 1965, str. 45. Obdobné rozlišování provádím rovněž ve své práci *Hospodaření s národním majetkem*, Orbis, Praha 1975, str. 187.

³⁸⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Orbis, Praha 1965, str. 45.

odst. 1 o. z. nedovolují jiný závěr než ten, že občan má právo na peněžitou náhradu. Samozřejmě za podmínky, že v době vydání věci její zhodnocení ještě trvá. Náhrada se bude rovnat rozdílu mezi hodnotou věci před vynaložením nákladu a v době jejího vydání vlastníkovu nebo správci.

V závěru této kapitoly považují za vhodné se ještě věnovat problematice uplatňování práva na vydání věci, popř. práv s tímto právem spojeným. Z tohoto hlediska je rovněž třeba rozlišovat, zda právo je uplatňováno proti socialistické organizaci nebo proti občanovi.

Rozhodovat o uplatnění práva na vydání věci ve vztazích mezi socialistickými organizacemi, popř. jejich organizačními jednotkami vystupujícími v hospodářských vztazích svým jménem patří zásadně do pravomoci hospodářské arbitráže. Jiné orgány mohou takové spory rozhodovat jen v případě, že tak stanoví zvláštní předpis (§ 2 odst. 3 z. h. a.). Kromě toho na základě § 2 odst. 4 z. h. a. a § 10 odst. 2 nař. vl. ČSSR č. 91/1974 Sb., o výrobních hospodářských jednotkách a jejich statutech, spory o vydání věci mezi koncernovými podniky a koncernovými účelovými organizacemi uvnitř téhož koncernu rozhoduje generální ředitel koncernu nebo orgán jím pověřený. Zvláštním předpisem je např. zák. č. 111/1950 Sb., o hospodaření s některými místnostmi, ve znění vl. nař. č. 52/1955 Sb. Podle něho o vyklizení tzv. nebytových místností rozhoduje příslušný národní výbor.

Z § 21 odst. 2 z. h. a. vyplývá, že podání arbitrážní žádosti, kterou vlastník nebo správce uplatňuje svoje právo na vydání věci, musí předcházet jeho pokus o smírné vyřízení sporu. Tedy pokus o to, aby organizace, která věc neoprávněně zadržuje, tuto vydala dobrovolně. O provedeném pokusu o smír musí navrhovatel k arbitrážní žádosti připojit písemný doklad. Tím bude zpravidla dopis s výzvou k dobrovolnému vydání věci v přiměřené lhůtě s upozorněním, že po marném uplynutí této lhůty bude právo na vydání uplatněno u hospodářské arbitráže. Jestliže je právo na vydání uplatňováno podle § 66 odst. 3 h. z., musí být arbitrážní žádost v roční prekluzivní lhůtě (tj. nejpozději poslední den lhůty) buď doručena hospodářské arbitráži, nebo podána doporučeně na poštu (§ 47 z. h. a.).

Pokud jde o právo na náhradu nákladů vynaložených na zadržovanou věc a o právo na vydání užitků, je k rozhodování o nich v případě sporu mezi organizacemi oprávněna hospodářská arbitráž. Také tyto spory by mohly být zvláštním předpisem vyňaty z pravomoci hospodářské arbitráže a určeny k rozhodování jinému orgánu. V současné době však žádné takové vynětí neexistuje. Pravomoc arbitráže se proto vztahuje i na spory týkající se vydání užitků a náhrady nákladů vynaložených na tzv. nebytové místnosti, o jejichž vyklizení rozhodují národní výbory.

Vztah mezi subjektem socialistického společenského vlastnictví, popř.

mezi správcem majetku v tomto vlastnictví na straně jedné a občanem na straně druhé, jehož obsahem je právo na vydání věci podle § 10 h. z., je svojí podstatou vztahem občanskoprávním. Proto orgánem, u něhož se lze tohoto práva domáhat, je zásadně soud, pokud není zákonem stanoveno něco jiného (§ 4 o. z. a § 7 občanského soudního řádu, zák. č. 99/1963 Sb. v úplném znění vyhlášeném pod č. 78/1983 Sb., dále jen o. s. ř.).

I když § 5 o. z. je praktický především ve vztazích mezi občany navzájem, není podle mého názoru vyloučen postup podle něho také v případech porušení socialistického společenského vlastnictví tím, že věc v tomto vlastnictví neoprávněně zadržuje občan. Toto ustanovení dává možnost domáhat se ochrany práva u místního národního výboru, jestliže socialistické soužití je porušeno zřejmým zásahem do práva. Příslušný je ten místní národní výbor, v jehož obvodu k porušení práva došlo. Národní výbor může předběžně zasah do práva zakázat nebo uložit, aby závadný stav byl odstraněn. Právo domáhat se ochrany u soudu tím není dotčeno.

Občanský zákoník upravuje výslovně také ochranu tzv. svépomocí. Podle jeho § 6 se může ten, jehož právo je bezprostředně ohroženo neoprávněným zásahem, bránit tím, že přiměřeným způsobem zásah sám odvrátí. Svépomoc lze tedy použít jen, jestliže zadržování věci bezprostředně hrozí, nikoliv v případě, že již nastalo. Není proto prostředkem k realizaci práva na vydání věci.

Pravomoc soudu je dána také pro spory o vydání užitků ze zadržované věci a o náhradu nákladů vynaložených na takovou věc. Pokud jde o vydání užitků, nelze zcela vyloučit ani právo domáhat se ochrany u místního národního výboru podle § 5 o. z.

VI. PRÁVO NA OCHRANU PROTI JINÉMU NEOPRÁVNĚNÉMU ZASAHOVÁNÍ DO VLASTNICKÉHO PRÁVA NEBO DO PRÁVA SPRÁVY

Formulace § 10 h. z. je velmi široká a zahrnuje nejen ochranu majetku v socialistickém společenském vlastnictví proti neoprávněnému zadržování věci, ale i proti jiným neoprávněným zásahům. Subjekt vlastnického práva může být totiž rušen v realizaci svých základních vlastnických oprávnění, aniž by mu věc, tvořící předmět jeho vlastnického práva, byla zadržována. V uvedeném ustanovení je stanoveno, že právo na ochranu proti neoprávněným zásahům nezaniká uplynutím času. Není tedy, stejně jako v případě práva na vydání neoprávněně zadržované věci, výslovně zakotveno, že vlastník má právo domáhat se ochrany. Takové právo se předpokládá a stanoví se pouze jeho časová neomezenost. Tato úprava se rovněž vztahuje na všechny formy socialistického společenského vlastnictví. Podle § 10 h. z. se však samozřejmě lze domáhat ochrany proti jiným neoprávněným zásahům jen v případě, že tím, kdo se takových zásahů dopouští, je jiný vlastnický subjekt. Jde tedy o ustanovení, které postihuje jen vztahy mezi různými vlastníky.

Pokud jde o aktivní legitimaci k uplatnění práva na ochranu proti jiným neoprávněným zásahům, platí tu to, co bylo uvedeno v předcházející kapitole v souvislosti s právem na vydání neoprávněně zadržované věci. Subjektem oprávněným uplatnit toto právo bude proto v konkrétním případě především vlastník, jestliže své vlastnické právo realizuje přímo. V případě, že základní vlastnická oprávnění vlastník realizuje nepřímo prostřednictvím svých právně samostatných organizací nebo organizačních jednotek, tj. formou správy, potom k uplatnění práva na ochranu je oprávněn výlučně správce toho majetku, jehož se neoprávněný zásah týká. Výjimku představuje i zde § 105 h. z., podle něhož u majetku ve vlastnictví společenských organizací a ve správě jejich právně samostatných organizačních jednotek jsou úkony nutné k ochraně tohoto majetku oprávněny vykonat také vyšší orgány společenských organizací. Jestliže má majetek ve výkonu správy koncernový podnik nebo koncernová účelová organizace, je oprávněna domáhat se ochrany tato organizační jednotka koncernu.

Základní podmínkou úspěšného uplatnění práva na ochranu proti jiným neoprávněným zásahům je proto to, že ten, kdo se takové ochrany domáhá, prokáže své vlastnické právo nebo právo správy. Mám za to, že vlastník nebo správce se může této ochrany domáhat i v případě, že neoprávněným zasahováním není bráněno nebo znemožňováno realizovat

vlastnické právo nebo právo správy přímo jemu. Zasahováním do vlastnického práva nebo práva správy je i takové jednání, kterým se brání nebo znemožňuje vykonávat uživateli právo tomu, komu je vlastník nebo správce poskytl. Samozřejmě za podmínky, že jde o zasahování neoprávněné. Naopak považují nejméně za sporné, zda by se ochrany proti neoprávněným zásahům mohl domáhat sám uživatel. Z toho, co již bylo uvedeno a s ohledem na formulaci § 10 h. z., se spíše přikláním k názoru, že podle tohoto ustanovení takovou možnost nemá. Pokud je mu však neoprávněným zásahem způsobena škoda, je oprávněn se domáhat její náhrady při splnění zákonem stanovených podmínek.

Jestliže je věc, proti níž směřuje jiný neoprávněný zásah než zadržování, ve spoluvlastnictví více subjektů, potom se rovněž ochrany podle § 10 h. z. může domáhat každý ze spoluvlastníků. V této souvislosti je třeba se ještě zmínit o problému, zda ochrana podle uvedeného ustanovení přichází v úvahu také v případě, že se neoprávněného zásahu dopouští jeden ze spoluvlastníků vůči druhému. Jde nepochybně o zasahování do vlastnického práva. Přesto mám za to, že aplikace § 10 h. z. nepřichází v úvahu. Vztahy mezi spoluvlastníky mají totiž jak v hospodářském zákoníku, tak i v občanském zákoníku speciální úpravu. Neoprávněné zásahy jedné socialistické organizace, popř. státu jako spoluvlastníka vůči jiné organizaci, popřípadě státu jako spoluvlastníku je třeba posuzovat jako neshody mezi spoluvlastníky o vzájemných právech a povinnostech, které podle § 13 h. z. na návrh některého spoluvlastníka rozhoduje hospodářská arbitráž. Stejně tak neoprávněné zásahy občana jako spoluvlastníka vůči socialistické organizaci, popř. státu jako spoluvlastníkovi bude rozhodovat na návrh některého ze spoluvlastníků podle § 139 o. z. soud.³⁹⁾

Právo na ochranu podle § 10 h. z. směřuje proti tomu, kdo se zásahu do vlastnického práva nebo práva správy dopustil, a to buď nestátní socialistické organizaci, nebo občanovi. Vlastník nebo správce musí ve sporu prokázat, že došlo ke konkrétnímu zásahu. Domnívám se, že z platné právní úpravy nevyplývá jeho povinnost prokazovat současně, že provedený zásah byl neoprávněný. Je naopak na tom, kdo zásah provedl, aby prokázal, že tak učinil po právu, tedy nikoliv neoprávněně. Pokud se mu to nepodaří, bude nutno jeho zásah považovat za neoprávněný. Vycházím tu ze zásady, že někdo jiný může do práv vlastníka nebo správce zasahovat jen v případě, jestliže je k tomu výslovně oprávněn. Obecně je každý povinen se chovat tak, aby vlastníka nebo správce ve výkonu jeho práva nerušil.

Zasahování do vlastnického práva nebo práva správy může mít velmi

³⁹⁾ Občanský zákoník a předpisy související I, Panorama, Praha 1984, str. 173.

různorodou povahu. Obecně lze říci, že to bude každé jednání, které vlastníkovu nebo správci ztěžuje nebo znemožňuje řádnou realizaci jeho práv, vyplývajících z vlastnického práva nebo právu správy. Přitom věc není neoprávněně vyňata z držení vlastníka nebo správce (popř. organizace, které jí tento přenechal k užívání), není tím, kdo se rušení vlastnického práva nebo práva správy dopouští, neoprávněně zadržována. Zasahování bude záležet většinou v užívání věci nebo v jiném faktickém nakládání s ní. Nelze však patrně vyloučit ani případy, kdy zásah bude mít povahu právní dispozice. Tak k tomu bude například tehdy, jestliže uživatel přenechá věc, danou mu do užívání vlastníkem nebo správcem, k užívání někomu jinému, ačkoliv k tomu podle smlouvy nebyl oprávněn.

Právo domáhat se ochrany proti zásahům do vlastnického práva nebo práva správy má oprávněný subjekt pouze za podmínky, že zásahy jsou neoprávněné. To znamená, že ten, kdo zásah učinil, k němu neměl platný právní důvod. Oprávněnost zásahů může být založena především na smlouvě mezi vlastníkem nebo správcem a tím, kdo zásah činí, zpravidla uživatelem. Tak například užívání věci způsobem vymezeným v hospodářské smlouvě podle § 348 h. z. je zasahováním oprávněným. Jestliže však uživatel užívá věc jiným způsobem, potom takové užívání je neoprávněným zásahem do vlastnického práva nebo práva správy a lze se mu bránit podle § 10 h. z. Obdobně podle § 14 odst. 7 vyhl. č. 90/1984 Sb., o správě národního majetku, může nestátní socialistická organizace provádět investice na nemovitém národním majetku odevzdaném jí do trvalého užívání pouze s předchozím písemným souhlasem správce. Trvalý uživatel, který provádí investice bez předchozího písemného souhlasu správce, dopouští se neoprávněného zásahu do vlastnického práva státu a do práva příslušné státní organizace, zpravidla okresního národního výboru.

Jiným důvodem oprávněnosti zásahu do vlastnického práva nebo práva správy může být rozhodnutí příslušného orgánu podle zvláštních předpisů nebo přímo výslovné ustanovení zvláštního předpisu. Takovým předpisem je např. zák. ČNR č. 133/1985 Sb., o požární ochraně, podle jehož § 22 odst. 2 je vlastník nebo správce nemovitosti povinen umožnit vstup na nemovitost, pokud je vstup nutný pro účely cvičení jednotky požární ochrany, a národní výbor, který cvičení organizuje, o tom rozhodne. Podle § 15 odst. 4 zák. ČNR č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, může místní národní výbor po předchozím souhlasu okresního národního výboru provést nutná opatření k ochraně kulturní památky, která je bezprostředně ohrožena. Obdobnou povahu mají i §§ 19 odst. 1 a 22 odst. 1 téhož zákona. Podle § 94 odst. 2 zák. č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), může na základě rozhodnutí národního výboru provést jím řízená stavební organizace neodkladné práce k zabezpečení

stavby, která svým stavem ohrožuje život nebo zdraví osob, popř. značné národohospodářské nebo kulturní hodnoty. Podle odst. 3 téhož ustanovení může na základě rozhodnutí stavebního úřadu provést stejné práce i jiná stavební organizace, popř. její organizační složka. V § 134 tohoto zákona jsou uvedeny osoby, které jsou oprávněny vstupovat na cizí pozemky a stavby, a podmínky, za nichž tak mohou činit. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že nelze podle § 109 odst. 2 stavebního zákona dosáhnout vyvlastněním omezení vlastnického práva, ani zřízení věcného břemene k pozemkům a stavbám, které jsou národním majetkem. Pozemky, stavby a práva k nim v jiné formě socialistického společenského vlastnictví však mohou být předmětem vyvlastnění.

Obdobná ustanovení má řada dalších zvláštních předpisů, které z důležitých důvodů dovolují vstupovat na cizí nemovitosti a do cizích objektů nebo v určitém rozsahu disponovat cizími věcmi, popř. tyto věci užívat.⁴⁰⁾

Z formulace § 10 h. z. není jednoznačně patrné, zda právo domáhat se ochrany proti jiným neoprávněným zásahům, než je zadržování věci, má vlastník nebo správce jen v případě, že neoprávněný zásah již byl uskutečněn, nebo též v případě, že teprve hrozí. Zásadně mám za to, že by realizace zásahu měla být podmínkou aplikace uvedeného ustanovení. Proti hrozícímu zásahu, pokud je způsobilý vést ke vzniku škody na majetku v socialistickém společenském vlastnictví, by měl hospodářský zákoník upravovat samostatný prostředek ochrany (viz podrobněji v závěru kapitoly o prevenci). Na druhé straně se však obsahově ochrana proti tzv. ohrožovacímu deliktu a ochrana proti jiným neoprávněným zásahům do vlastnického práva nebo správy podstatně neliší. Vzhledem k tomu a s přihlédnutím k okolnosti, že většinou hrozba porušení vlastnického práva nebo práva správy je současně hrozbou vzniku škody, nevylučují výklad, podle něhož se lze ochrany proti jinému neoprávněnému zásahu domáhat již ve stadiu, kdy takový zásah hrozí, ale ještě nenastal. Zřejmě však by v praxi muselo jít o závažnější hrozbu. Tato podmínka by byla splněna také v případě, že neoprávněné zásahy jsou opakované, takže je lze charakterizovat jako zásahy trvajících.

Stejně jako právo na vydání neoprávněně zadržované věci, není ani právo na ochranu proti jiným neoprávněným zásahům do vlastnického práva nebo práva správy mezi různými vlastníky časově omezeno. Tomu je třeba rozumět tak, že uplynutím času se neoprávněné zasahování nemůže změnit v zasahování oprávněné. Není tedy možné nějaké „vydržení“ práva ve vztahu k majetku v socialistickém společenském vlastnictví. Hospodářský zákoník vydržení vůbec nezná. Občanský zákoník po posled-

⁴⁰⁾ Jejich poměrně podrobný seznam viz Čapek K.: *Hospodářský zákoník a předpisy související*, Panorama, Praha 1984, str. 33 až 34.

ní novelizaci k 1. dubnu 1983 tento institut sice zavedl, ale jen ve vztahu k majetku v osobním vlastnictví. Podle výslovného ustanovení § 135a odst. 3 o. z. nelze vydržením nabýt k pozemku, který je v socialistickém vlastnictví, nejen vlastnické právo, ale i právo odpovídající věcnému břemenu.

Lze tedy učinit závěr, že vlastník nebo správce se nemůže domáhat ochrany podle § 10 h. z., jestliže jiný neoprávněný zásah již netrvá, ani podle okolností případu nehrozí nebezpečí, že se bude opakovat. Organizace však má za jinak splněných podmínek právo na náhradu škody, která jí ukončeným neoprávněným zásahem vznikla, popř. na vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu. Pro úplnost je třeba zdůraznit, že toto právo má vůči jiné organizaci závazkovou povahu a jako takové zaniká, jestliže je oprávněná organizace neuplatnila ve stanovené lhůtě u hospodářské arbitráže (§§ 130 a 131 h. z.). Jestliže jde o totéž právo vůči občanovi, potom se promlčuje, není-li ve stanovené době vykonáno (§§ 100, 106 a 107 o. z.).

Ochrana, kterou hospodářský zákoník poskytuje podle § 10 proti jiným neoprávněným zásahům, než je zadržování věci, záleží především v tom, že příslušný orgán takové zasahování zakáže. Výkon rozhodnutí, které není splněno dobrovolně, provádí na návrh vlastníka nebo správce hospodářská arbitráž ve vztazích mezi socialistickými organizacemi ukládáním pokut až do výše 100 000 Kčs, a to i opakovaně (§ 40 odst. 3 z. h. a.) a soud ve vztazích mezi socialistickou organizací a občanem rovněž ukládáním pokut až do celkové výše 20 000 Kčs (§ 351 odst. 1 o. s. ř.). Pokuty připadají státu.

Podle okolností případu může ochrana proti jiným neoprávněným zásahům podle § 10 h. z. spočívat také v uložení povinnosti tomu, kdo se zásahu dopustil, aby provedl určitá opatření směřující k odstranění prostředku nebo následku neoprávněného rušení. Splnění rozhodnutí hospodářské arbitráže by bylo vynucováno stejně jako rozhodnutí zakazující jednání, které je neoprávněným zásahem, tj. ukládáním pokut. U rozhodnutí soudu přicházejí v úvahu dva způsoby výkonu. Jestliže povinnost spočívá v práci, kterou může vykonat i někdo jiný než povinný, povolí soud oprávněnému, aby si dal tuto práci provést někým jiným nebo si ji provedl sám, a to na náklad povinného (§ 350 o. s. ř.). V ostatních případech pak lze splnění vynucovat opět ukládáním pokut.

Jestliže jinými neoprávněnými zásahy, než je zadržování věci, dojde k porušení nikoliv vlastnického práva, ale pouze práva správy, potom hospodářský zákoník neobsahuje výslovné ustanovení, které by přiznávalo organizaci právo domáhat se ochrany. Takové právo není upraveno ani u správy národního majetku. Ustanovení § 66 odst. 3 se zmiňuje jen o právu na vydání věci.

V komentáři k hospodářskému zákoníku z roku 1965 se pouze tvrdí, že je „... třeba i v tomto případě organizaci právo na ochranu přiznat“. Toto tvrzení se blíže nezdůvodňuje.⁴¹⁾ V pozdější době se pak používá analogie s § 10 h. z.⁴²⁾ V každém případě je však třeba považovat neexistenci výslovné úpravy ochrany práva správy, a to nejen správy národního majetku, ale i majetku družstevního a majetku společenských organizací proti jiným neoprávněným zásahům, než je zadržování věci, za nedostatek v právní úpravě ochrany majetku v socialistickém společenském vlastnictví. Hospodářský zákoník by měl v tomto směru obsahovat, stejně jako to navrhuji, pokud jde o právo na vydání věci, pozitivně formulované obecné ustanovení, vztahující se na všechny případy správy majetku. To znamená, že při konkrétní formulaci by se vycházelo z těchto zásad:

1. Socialistická organizace má právo domáhat se ochrany proti jiným neoprávněným zásahům do svého vlastnického práva nebo práva správy, než je zadržování věci.

2. Stejně právo má také organizační jednotka socialistické organizace vystupující v hospodářských vztazích svým jménem (§ 17 odst. 2 h. z.).

3. Právo domáhat se ochrany proti jiným neoprávněným zásahům nezaniká uplynutím času.

Pokud jde o vlastní formulaci, bylo by patrně nejvhodnější, aby byla spojena v jednom obecném ustanovení spolu s úpravou práva na vydání věci neoprávněně zadržované, jak je o tom pojednáno v předchozí kapitole.

⁴¹⁾ Hospodářský zákoník — komentář, Orbis, Praha 1965, str. 199.

⁴²⁾ Čapek K.: *Hospodářský zákoník a předpisy související*, Panorama, Praha 1984, str. 127; Hospodářský zákoník — komentář, Panorama, Praha 1986, str. 119.

ОХРАНА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ХОЗЯЙСТВЕННОМ КОДЕКСЕ

Резюме

I.

Правовое регулирование охраны социалистической общественной собственности служит не только для обеспечения интересов субъекта права собственности или права управления в отношении бесперебойной реализации содержания этого права, но также для обеспечения заинтересованности общества в полном, целесообразном и экономном использовании материального имущества в социалистической общественной собственности. По этим причинам охрана этого имущества должна определяться как правовая обязанность социалистических организаций.

Осуществление основных прав собственности (право владения, пользования, распоряжения вещью и право требования ее охраны) в случае социалистической общественной собственности (государственной, кооперативной, общественных и других социалистических организаций) в значительной степени реализуется на основании права управления материальным имуществом. Правовое регулирование поэтому должно в общем плане предоставить охрану не только праву собственности, но также праву управления материальным имуществом.

С точки зрения правового регулирования в области хозяйственного права можно охрану социалистической общественной собственности понимать в двойном смысле. В более широком смысле дело касается определения конкретных обязанностей, или же определенных ограничений прав собственников и лиц, управляющих имуществом, с целью обеспечения того, чтобы собственники и управляющие не реализовали свои права в противоречии с интересами всего общества. В более узком смысле дело касается регулирования средств, предоставляемых собственнику и лицу, управляющему имуществом, для охраны его права собственности и права управления. Этими средствами являются, с одной стороны, право требовать выдачи вещи неправомерно удерживаемой и право на охрану против другого неправомерного вмешательства в право собственности и права управления, с другой стороны, средства охраны, основанные на хозяйственной ответственности во взаимоотношениях между организациями (ответственность за вред, за недостатки исполнения, за неосновательное имущественное обогащение).

Подготавливаемый закон о государственном предприятии принципиально не меняет правового отношения предприятия к материальному имуществу, находящемуся во ведении предприятия. И впредь дело будет касаться вещей, находящихся в собственности государства (народное имущество), переданных в управление предприятия для исполнения его общественных задач, его предпринимательской функции. По мере повышения самостоятельности государственных предприятий будет повышаться также их ответственность (экономическая и юридическая) за надлежащее хозяйствование в отношении народного имущества. При этом несомненно, что современное правовое регулирование государственной собственности и управления народным имуществом следует изменить таким образом, чтобы оно соответствовало значительно более самостоятельному положению государственного предприятия и принципам самофинансирования и социалистического самоуправления.

II.

Хозяйственный кодекс уже во вступительных статьях, а именно, в ст. V, устанавливает, что социалистические организации обязаны заботиться о том, чтобы имущество в социалистической собственности полностью, целесообразно и экономно использовалось, постоянно умножалось и всевозможно охранялось. Дело касается общего принципа, который конкретизируется в достаточной степени в хозяйственном кодексе только в отношении государственной собственности, а не в отношении собственности кооперативной и общественных организаций. Для кооперативных и общественных организаций обязанности по управлению имуществом определяются только в обязывающих инструкциях, изданных центральными органами этих организаций.

Такое регулирование в общем не является достаточным. Оно включает необоснованные различия между отдельными формами социалистической общественной собственности и является неполным. Основные общие обязанности организаций следовало бы урегулировать в общих положениях хозяйственного кодекса о социалистической общественной собственности. Эту общую регламентацию могло бы в случае необходимости продолжить урегулирование обязанностей по отдельным формам социалистической общественной собственности, либо в хозяйственном кодексе, либо в подзаконных актах.

Юридические диспозиции, осуществляемые организациями с материальным имуществом вне рамок их первичного хозяйства, согласно действующему правовому урегулированию подлежат утверждению со стороны вышестоящих органов в случае, когда устанавливается это предписанием права или вышестоящим органом. Указанная конструкция находится в определенном противоречии с самостоятельностью организаций хозяйственного характера. У них основой должен быть принцип, что утверждение диспозиций не требуется, поскольку такого утверждения определенно не требует правовое предписание. При этом определение необходимости в утверждении должно быть исключительным и конкретным.

Средством охраны имущества в социалистической общественной собственности являются также штрафы, которые могут назначаться по отношению к государственным организациям финансовыми управлениями, или же национальными комитетами. Существующее урегулирование является слишком общим, в частности, с точки зрения условий, при которых можно штраф наложить. Указанные условия следует урегулировать по-новому. Нужно думать о таком регулировании, когда для наложения штрафа исчерпывающим способом будут определены конкретные составы (аналогичным образом, как напр., в настоящее время в случае хозяйственных штрафов согласно § 384a) ХК). Кроме того следует взвесить вопрос, не расширить ли возможность наложения штрафа также в отношении дел, когда нарушение конкретной обязанности по управлению имуществом имеет место со стороны кооперативной или общественной организации.

III.

Статья основ хозяйственных правоотношений хозяйственного кодекса предусматривает общую обязанность всех социалистических организаций всеми возможными средствами охранять имущество в социалистической общественной собственности. Указанная обязанность касается прежде всего тех организаций, в собственности или управлении которых имущество находится. Она конкретизируется потом в связи с отдельными формами социалистической общественной собственности.

Кроме того § 15 ХК определяет обязанность организаций по охране предметов социалистической собственности, хотя последние и не находятся в их собственности или управлении. Она, однако, обусловлена тем, что предоставление охраны является необходимым и что она является со стороны организации возможной. Дело в то же время касается условий, при которых организация имеет право осуществить определенное вмешательство.

Неисполнение обязанности охраны согласно § 15 ХК по своему характеру представляет собой нарушение конкретной юридической обязанности. При соблюдении других условий оно может повлечь за собой возникновение обязанности возместить причиненный ущерб. И наоборот, исполнение указанной ответственности создает право организации на возмещение затрат, обоснованно израсходованных ею. Это имеет силу также в случае, что не по вине организации, которая охрану предоставляла и израсходовала с этой целью обоснованные средства, не были достигнуты преследуемые цели и имело место повреждение или уничтожение имущества.

IV.

Весьма важное место в правовом регулировании охраны имущества в социалистической общественной собственности занимает предупреждение. Хозяйственный кодекс пока что не включает определенного положения о т. наз. общем предупреждении, то есть, положения, которое возлагало бы на организации обязанность действовать таким образом, что места не имело причинение ущерба имуществу в социалистической общественной собственности.

К общим средствам предупреждения, урегулированным в хозяйственном кодексе, относится обязанность извещения и обязанность воспрепятствовать причинению вреда. Обязанность извещения состоит прежде всего в обязанности организации, которая обнаружила, что не сможет исполнить свою обязанность либо вовремя, либо в установленном порядке, известить об этом немедленно в письменном виде управомоченную организацию. Кроме того организация, обнаружившая, что другая организация издала по отношению к ней неправильные распоряжения, или передала ей неподходящие материалы, изделия, установки или упаковки, обязана предупредить ее об этом. Обязанность воспрепятствовать причинению вреда сформулирована в общем плане как обязанность организаций принять такие меры, чтобы воспрепятствовать возможному причинению вреда и в случае наступления уже такой ситуации приложить усилия к тому, чтобы причиненный вред не возрастал. Это относится прежде всего к организации, которая нарушила юридическую обязанность и запретила опасность в смысле возникновения вреда, и далее к организации, которой причинение вреда угрожает. Обязанность воспрепятствовать причинению вреда имеет, однако, любая другая организация, если это необходимо и соответствует ее отношениям и возможностям.

В хозяйственном кодексе не имеется общее положение, которое предоставляло бы организациям определенную охрану по отношению к т. наз. угрожающему деликту, то есть, по отношению к такому противоправному действию, которое способно привести к причинению вреда другой организации, но не приводит. В литературе и на практике такое право выводится из общего урегулирования охраны права собственности и права управления от неправомерных вмешательств и из установленной обязанности организаций принять меры в целях предупреждения вреда. Значение охраны по отношению к угрожающему деликту с точки зрения предупреждения требует определенного урегулирования этого путем общего положения в хозяйственном кодексе.

V.

Основными специфическими юридическими средствами охраны права собственности и права управления материальным имуществом являются право требовать выдачи вещи неправомерно удерживаемой и право на охрану от другого неправомерного вмешательства в право собственности или право управления. Регламентация указанных средств в хозяйственном кодексе не всегда является определенной и полной. Она вообще не включает охрану права управления кооперативным имуществом и имуществом общественных организаций. Также в связи с применением действующей правовой регуляции возникает ряд проблем.

Проведенный анализ регулирования в хозяйственном кодексе выливается в заключение, что желательно, чтобы хозяйственный кодекс определенно и единообразно для всех форм социалистической общественной собственности урегулировал охрану по отношению к неправомерному удерживанию вещи и другим неправомерным вмешательствам. Эта охрана совпадала бы как для права собственности, так для права управления материальным имуществом. По отношению к обоим правам она носила бы бессрочный характер, то есть, право на охрану не прекращалось бы вследствие истечения срока.

Взаимосвязанной проблемой с точки зрения урегулирования права на выдачу неправомерно удерживаемой вещи является выдача доходов из неправомерно удерживаемой вещи и далее возмещение средств, израсходованных на вещь лицом, которое вещь удерживало. Также в указанных направлениях хозяйственный кодекс нуждается в дополнении определенным урегулированием.

DER SCHUTZ DES SOZIALISTISCHEN GEMEINSCHAFTSEIGENTUMS IM WIRTSCHAFTSGESETZBUCH

Zusammenfassung

I.

Die rechtliche Regelung des Schutzes von sozialistischem Gemeinschaftseigentum dient nicht nur zur Sicherung des Interesses des Subjektes des Eigentumsrechts oder des Rechts zur Verwaltung an ungestörter Verwirklichung des Inhalts dieses Rechts, sondern auch zur Sicherung des Interesses der Gesellschaft an vollständiger, zweckmäßiger und wirtschaftlicher Nutzung materiellen Vermögens im sozialistischen Gemeinschaftseigentum. Daher muß der Schutz dieses Vermögens als Rechtspflicht sozialistischer Organisationen festgesetzt werden.

Die Ausübung der grundlegenden Berechtigungen aus dem Eigentum, d. i. das Recht, eine Sache zu besitzen, zu nutzen, über sie zu verfügen und für sie Schutz zu fordern, wird beim sozialistischen Gemeinschaftseigentum (des Staates, von Genossenschaften, gesellschaftlichen und anderen sozialistischen Organisationen) in bedeutendem Umfang aufgrund des Rechts zur Verwaltung des materiellen Vermögens verwirklicht. Eine rechtliche Regelung muß daher nicht nur allgemein das Eigentumsrecht, sondern auch das Recht zur Verwaltung des materiellen Vermögens schützen.

Vom Gesichtspunkt der wirtschaftsrechtlichen Regelung aus läßt sich der Schutz sozialistischen Gemeinschaftseigentums in zweifachem Sinn begreifen: Im weiteren Sinn geht es um die Festsetzung bestimmter Pflichten, ggf. bestimmter Beschränkungen der Berechtigungen der Eigentümer und Verwalter mit dem Ziel zu sichern, daß Eigentümer und Verwalter ihre Berechtigungen nicht im Widerspruch zu gesamtgesellschaftlichen Interessen ausüben. Im engeren Sinn geht es dann um die Regelung der dem Eigentümer und Verwalter zur Verfügung stehenden Mittel zum Schutz seines Eigentumsrechts und seines Rechts zur Verwaltung. Diese Mittel sind einerseits das Recht, die Herausgabe einer unberechtigt zurückgehaltenen Sache zu fordern sowie das Recht, Schutz gegen andere unberechtigte Eingriffe in das Eigentumsrecht und in das Recht zur Verwaltung zu fordern, andererseits die auf der wirtschaftsrechtlichen Verantwortlichkeit in Rechtsbeziehungen zwischen Organisationen (Haftung für Schaden, Erfüllungsmängel und unberechtigten Vermögensvorteil) beruhenden Schutzmittel.

Das im Vorbereitungsstadium befindliche Gesetz über Staatsunternehmen ändert im Grunde die rechtliche Beziehung zum materiellen Vermögen, mit dem das Unternehmen wirtschaftet, nicht. Es wird sich auch weiterhin um Sachen im Eigentum des Staates (Nationalvermögen) handeln, die vom Unternehmen in Erfüllung seiner Unternehmerfunktion verwaltet werden. Mit zunehmender Selbständigkeit der staatlichen Betriebe wird auch deren (wirtschaftliche und rechtliche) Verantwortlichkeit für ordentliches Wirtschaften mit dem Nationalvermögen wachsen. Unbestritten ist dabei, daß die derzeitige rechtliche Regelung des staatlichen Eigentums und der Verwaltung des Nationalvermögens dergestalt geändert werden muß, daß sie der selbständigeren Stellung der staatlichen Unternehmen und den Prinzipien der Selbstfinanzierung und der sozialistischen Selbstverwaltung entspricht.

Das Wirtschaftsgesetzbuch bestimmt bereits in den einleitenden Artikeln, bes. in Art. V, daß sozialistische Organisationen verpflichtet sind, dafür zu sorgen, daß Vermögen im sozialistischen Gemeinschaftseigentum vollständig, zweckmäßig und wirtschaftlich genutzt, ständig vermehrt und auf jede mögliche Weise geschützt wird. Es handelt sich hier um einen allgemeinen Grundsatz, der im Wirtschaftsgesetzbuch in ausreichendem Umfang nur für staatliches Eigentum konkretisiert wird, nicht aber für Eigentum von Genossenschaften und gesellschaftlichen Organisationen. Für Genossenschaften und gesellschaftliche Organisationen werden die Pflichten beim Wirtschaften mit Vermögen nur in von Zentralorganen eben dieser Organisationen herausgegebenen verbindlichen Richtlinien festgesetzt.

Eine solche Regelung ist im ganzen ungenügend. Sie weist unbegründete Unterschiede zwischen einzelnen Formen sozialistischen Gemeinschaftseigentums auf und ist unvollständig. Die allgemeinen Grundpflichten der Organisationen sollten in allgemeinen Bestimmungen des Wirtschaftsgesetzbuchs über sozialistischen Gemeinschaftseigentum geregelt werden. An eine solche allgemeine Regelung könnte dann im Bedarfsfall eine Regelung der Pflichten entsprechend den einzelnen Formen sozialistischen Gemeinschaftseigentums, sei es nun bereits im Wirtschaftsgesetzbuch oder in Durchführungsvorschriften, anknüpfen.

Rechtliche Dispositionen, die von Organisationen mit materiellem Vermögen außer ihrer üblichen Wirtschaftsführung getroffen werden, bedürfen nach der geltenden rechtlichen Regelung der Genehmigung seitens übergeordneter Organe, falls dies eine Rechtsvorschrift oder das übergeordnete Organ bestimmt. Diese Konstruktion steht in gewissem Gegensatz zur Selbständigkeit von Organisationen wirtschaftlichen Charakters. Bei diesen sollte der Grundsatz herrschen, daß sie zu ihren Dispositionen keiner Genehmigung bedürfen, sofern eine solche nicht ausdrücklich von einer Rechtsvorschrift verlangt wird. Dabei sollte die Bestimmung einer Genehmigungspflicht nur ausnahmsweise und in konkreter Form erfolgen.

Weitere Mittel zum Schutz von Vermögen im sozialistischen Gemeinschaftseigentum sind Geldstrafen, die den staatlichen Organisationen von der Finanzverwaltung, ggf. von den Nationalausschüssen, auferlegt werden können. Die bisherige Regelung ist zu allgemein, besonders was die Bedingungen für die Verhängung einer Geldstrafe betrifft. Diese Bedingungen müssen neu geregelt werden. Es ist nötig, eine derartige Regelung zu überlegen, bei der für die Verhängung einer Geldstrafe taxativ konkrete Tatbestände (ähnlich wie z. B. derzeit bei wirtschaftsrechtlichen Geldstrafen nach § 384a WiGB) festgesetzt werden. Außerdem wird es nötig sein zu erwägen, ob die Möglichkeit der Verhängung einer Geldstrafe nicht auf Fälle ausgedehnt werden sollte, bei denen die Verletzung einer konkreten Pflicht beim Wirtschaften mit Vermögen eine genossenschaftliche oder gesellschaftliche Organisation begeht.

III.

Art. V des WiGB bestimmt als Grundsatz wirtschaftsrechtlicher Beziehungen die allgemeine Pflicht aller sozialistischen Organisationen, in jeder Form Vermögen im sozialistischen Gemeinschaftseigentum zu schützen. Diese Pflicht betrifft v. a. solche Organisationen, die Vermögen im Eigentum oder zur Verwaltung innehaben. Sie wird später bei den einzelnen Formen des sozialistischen Gemeinschaftseigentums konkretisiert. Außerdem bestimmt § 15 WiGB die Pflicht von

Organisationen, Gegenstände im sozialistischen Eigentum zu schützen, auch wenn sie sich nicht in ihrem direkten Eigentum oder in ihrer Verwaltung befinden. Diese Pflicht wird aber dadurch bedingt, daß die Gewährung von Schutz notwendig und innerhalb der wirtschaftlichen Möglichkeiten der Schutz gewährenden Organisation sein muß. Gleichzeitig handelt es sich um die Bedingungen, unter denen eine Organisation zu bestimmten Eingriffen berechtigt ist.

Die Nichterfüllung der Schutzpflicht gem. § 15 WiGB ist ihrer Art nach eine Verletzung einer konkreten Rechtspflicht. Bei Erfüllung aller sonstigen Voraussetzungen kann daraus die Pflicht entstehen, den entstandenen Schaden zu ersetzen. Die Erfüllung der angeführten Pflicht hingegen gewährt der Organisation das Recht auf Ersatz der Kosten, die sie getragen hat. Dies gilt auch für den Fall, daß ohne Schuld der Organisation, die Schutz gewährte und dafür gerechtfertigte Kosten zu tragen hatte, das gewünschte Ziel nicht erreicht wurde und es zur Beschädigung oder Zerstörung von Eigentum kam.

IV.

Einen sehr wichtigen Platz in der rechtlichen Regelung des Schutzes von Vermögen im sozialistischen Gemeinschaftseigentum nimmt die Prävention ein. Dem Wirtschaftsgesetzbuch fehlt bislang eine ausdrückliche Bestimmung über die sogenannte Generalprävention, d. h. eine Bestimmung, die Organisationen die Pflicht zu derartigem Verhalten auferlegt, daß es nicht zu Schäden an Vermögen im sozialistischen Gemeinschaftseigentum kommt.

Zu den allgemeinen Präventionsmitteln, die im Wirtschaftsgesetzbuch geregelt werden, gehören die Meldepflicht und die Pflicht zur Verhütung von Schäden. Die Meldepflicht besteht v. a. in der Pflicht einer Organisation, die feststellt, daß sie ihre Pflicht nicht rechtzeitig oder in der festgesetzten Form erfüllen kann, dies sofort der berechtigten Organisation schriftlich mitzuteilen. Außerdem ist eine Organisation, die feststellt, daß ihr eine andere unrichtige Befehle erteilt oder ungeeignete Rohstoffe, Produkte, Anlagen oder Verpackungsmaterial übergeben hat, verpflichtet, diese darauf aufmerksam zu machen. Die Pflicht zur Schadensverhütung ist allgemein als Pflicht der Organisationen zur Ergreifung von Maßnahmen formuliert, um einen drohenden Schaden abzuwenden und, falls ein solcher bereits entstanden ist, Anstrengungen zu unternehmen, daß dieser sich nicht vergrößert. Das bezieht sich v. a. auf Organisationen, die eine Rechtspflicht verletzt und so die Gefahr der Entstehung eines Schadens hervorgerufen haben, sowie weiters auf solche, denen der Eintritt eines Schadens droht. Die Pflicht zur Schadensverhütung hat aber auch jede andere Organisation, sofern dies nötig ist und ihren Verhältnissen und wirtschaftlichen Möglichkeiten entspricht.

Im Wirtschaftsgesetzbuch fehlt eine allgemeine Bestimmung, die Organisationen ausdrücklich Schutz gegen sog. Gefährdungsdelikte bietet, d. h. gegen derartiges rechtswidriges Handeln, das geeignet ist, zur Entstehung eines Schadens bei einer anderen Organisation zu führen, ohne daß ein Schaden tatsächlich entsteht. In der Literatur und in der Entscheidungspraxis wird dieses Recht aus der allgemeinen Regelung des Schutzes des Eigentumsrechts und des Rechts zur Verwaltung gegenüber unberechtigten Eingriffen und aus der festgesetzten Pflicht der Organisationen zur Ergreifung von Maßnahmen, damit es nicht zur Entstehung eines Schadens kommt, abgeleitet. Die Bedeutung eines Schutzes vor Gefährdungsdelikten erfordert vom Gesichtspunkt der Prävention aus, diesen Schutz ausdrücklich durch allgemeine Bestimmungen im Wirtschaftsgesetzbuch zu regeln.

Grundsätzliche, spezifische rechtliche Mittel zum Schutz des Eigentumsrechts und des Rechts zur Verwaltung materiellen Vermögens sind das Recht, eine unberechtigt zurückgehaltene Sache herauszufordern, und das Recht, Schutz gegen andere unberechtigte Eingriffe in das Eigentumsrecht oder in das Recht zur Verwaltung zu fordern. Die Regelung dieser Mittel ist im Wirtschaftsgesetzbuch nicht immer ausdrücklich und vollständig. Den Schutz des Rechts zur Verwaltung von genossenschaftlichem Vermögen und von Vermögen gesellschaftlicher Organisationen beinhaltet sie überhaupt nicht. Auch bei der Anwendung der geltenden rechtlichen Regelung kommt es zu einer Reihe von Problemen.

Die vorliegende Analyse der Regelungen im Wirtschaftsgesetzbuch kommt zum Schluß, daß es wünschenswert wäre, daß das Wirtschaftsgesetzbuch ausdrücklich und einheitlich für alle Formen sozialistischen Gemeinschaftseigentums den Schutz vor unberechtigtem Zurückhalten einer Sache und vor anderen unberechtigten Eingriffen regelt. Dieser Schutz müßte sowohl für das Eigentumsrecht als auch für das Recht zur Verwaltung von materiellem Vermögen einheitlich sein. Es wäre für beide Fälle zeitlich unbegrenzt, d. h., das Recht ginge nicht durch Zeitablauf unter.

Mit dem Problem der Regelung des Rechts auf Herausgabe einer unberechtigt zurückgehaltenen Sache hängt das Recht auf Herausgabe des Nutzens aus ebendieser sowie weiters der Ersatz der Kosten, die der die Sache Zurückhaltende für sie hatte, zusammen. Auch hier bedarf das Wirtschaftsgesetzbuch der Ergänzung durch eine ausdrückliche Regelung.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
IURIDICA 5/1988/LI

Ochrana
socialistického
společenského vlastnictví
v hospodářském zákoníku

Doc. JUDr. STANISLAV PLÍVA, CSc.

Recenzoval: prof. JUDr. Petr Hajn, DrSc.

Redakční rada: prof. JUDr. Antonín Růžek, CSc. (předseda), doc. RSDr. Ján Gronský, CSc. (místopředseda), JUDr. Karel Malý, CSc. (tajemník), doc. JUDr. Jaroslav Drobník, CSc., prof. JUDr. Jaromír Kincl, DrSc., prof. JUDr. ing. Eduard Kučera, DrSc., doc. JUDr. Vladimír Němec, CSc., JUDr. Květoslav Růžička, CSc., prof. JUDr. Jiří Švestka, DrSc., JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha
Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.
Obálku navrhla Jarmila Lorencová
Graficky upravil Stanislav Seifert
Vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 1

Vydání 1. Náklad 550 výtisků Tem. sk. 02/21 Brož. 10,— Kčs

46 018

Tem. sk. 02/21
Brož. Kčs 10,—